

Varför etiska riktlinjer?

**en kritisk diskursanalys av yrkesetiska riktlinjer för
bibliotekarier**

Hanna Flood & Elin Runsten

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Olof Sundin

År: 2015

© Hanna Flood & Elin Runsten

Title

Why codes of ethics? A critical discourse analysis of codes of ethics for librarians

Abstract

Ethical dilemmas are dealt with on a daily basis by librarians and can include issues that have an impact on both the librarian, the library users and on the library as an institution. The aim is to by using a critical discourse analysis gain a research based understanding of how the Swedish codes of ethics for librarians have developed over time and how they relate to other contemporary codes of ethics. The aim is further to see if the Swedish codes of ethics for librarians correlate to new challenges in the field and if they can contribute to a legitimization of the library profession. The Swedish codes of ethics for librarians are also analyzed in relation to two previously established national codes; the American codes of ethics that were the first in the world and the Finnish codes of ethics that were the first in the Nordic countries. The Swedish codes are also analyzed in relation to the first international codes of ethics for librarians developed by IFLA. The research find that the importance of ethics to a profession is clearly linked to the establishment and maintenance of the Swedish codes, but that they after the establishment have reproduced the discourse in which they are produced rather than developing it. External factors like strengthened laws, new technology and intellectual property rights that provide challenges for the future and to some extent already have changed the role of the librarian are not reflected in the Swedish codes. Neither are the changed role due to the multidisciplinary information field reflected in the identity of the librarian in the codes. These are changes that to some extent are reflected in the American and the Finnish codes and which are most visible in the international codes of ethics created by IFLA. The research also finds that the values in the Swedish codes follow a pattern of values that previous researchers have defined as central for librarians worldwide. The Swedish codes though contain some deviations both in relation to previous research and the codes to which they are compared in this thesis. The study concludes that codes of ethics are important not only for librarians but also for protecting the rights of the users and for the legitimization and understanding of the library and the values it stands for. The current state of the Swedish codes of ethics though lack clarification and correlation to new challenges to the field in order for them to be a living and useful tool in the daily work of librarians.

Master's thesis

Keywords

Codes of ethics, ethical dilemmas, professional ethics, profession, critical discourse analysis, librarianship, library and information science.

Nyckelord

Etiska riktlinjer, etiska dilemman, yrkesetik, profession, kritisk diskursanalys, bibliotekarie, biblioteks- och informationsvetenskap.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	5
1.1 Syfte.....	6
1.2 Frågeställningar.....	6
1.3 Avgränsningar.....	7
2. Bakgrund.....	9
2.1 En förändrad bibliotekarieroll.....	9
2.2 Yrkesetik.....	11
3. Litteraturgenomgång.....	14
3.1 Etiska värderingar.....	14
3.2 Jämförelser mellan olika etiska riktlinjer.....	16
3.3 Profession och etik.....	20
3.4 Nya utmaningar.....	21
3.5 Svensk och nordisk biblioteketik.....	23
4. Metod och teoretiskt perspektiv.....	27
4.1 Kritisk diskursanalys.....	27
4.2 Faircloughs tredimensionella modell.....	28
4.2.1 Diskursiv praktik.....	28
4.2.2 Text.....	29
4.2.3 Social praktik.....	30
4.3 Professionsteori.....	31
4.4 Genomförande.....	32
4.5 Etiska aspekter.....	32
5. Resultat och analys.....	34
5.1 Presentation av det empiriska materialet.....	34
5.1.1 Sverige: Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier.....	34
5.1.2 IFLA:s etiska regler.....	35
5.1.3 USA: The code of the ethics of the American Library Association.....	36
5.1.4 Finland: Etiska principer för biblioteksarbetet.....	36
5.2 Diskursiv praktik.....	37
5.2.1 Interdiskursivitet.....	37
5.2.2 Intertextuella kedjor.....	39
5.2.3 Manifest intertextualitet.....	40
5.3 Text.....	41
5.3.1 Yrkesroll och identitet.....	41
5.3.2 Sociala identiteter.....	44
5.3.3 Avsändare och ansvar.....	45
5.3.4 Värderingar.....	46
5.3.5 Konflikter mellan värderingar.....	51
5.4 Sociala praktiker.....	53
6. Diskussion och slutsatser.....	60
6.1 Besvarande av våra frågeställningar.....	60
6.2 Diskussion.....	62
6.2.1 Profession.....	62
6.2.2 Nya utmaningar och en förändrad bibliotekarieroll.....	62
6.2.3 Att samla värderingar i dokument.....	63
6.2.4 Värderingar.....	64
6.3 Reflektioner kring genomförandet.....	66
6.4 Slutsatser.....	66
7. Arbetsfördelning.....	69

8. Litteraturlista.....	70
Bilaga 1.....	75
Bilaga 2.....	77
Bilaga 3.....	78
Bilaga 4.....	80
Bilaga 5.....	84

1. Inledning

”The ethical values of of the librarian are the ethical values that knit civilised society together”
(McMenemy, Poulter & Burton 2007, s. 130).

Bibliotekarier ställs kontinuerligt inför yrkesetiska dilemman i arbetet. Frågor som rör etik och värderingar har relevans och påverkan både för bibliotekarier i sin yrkesroll, för användare och för synen på biblioteket som institution. Yrkesetiska dilemman uppstår inom alla bibliotekstyper och kan röra frågor på individuell nivå såväl som värderingar mer generellt för bibliotek på en högre organisatorisk nivå. De flesta av dessa etiska dilemman hanteras av bibliotekarier utan att varken uppmärksammas eller ifrågasätts. Men under de senaste åren har vi även kunnat se att professionella beslut som tagits av bibliotekarier fått stor medieuppmärksamhet i exempelvis debatten om Tintin på Kulturhuset (e.g. Gunneberg 2012; Gustafsson 2012; Mellgren 2012; Ullgren 2012) och diskussionen om Lilla Hjärtat på folkbiblioteken (e.g. Dalén 2012; Rönnberg 2013; Berg & Johansen 2013). I dessa bitvis hätska mediedebatter har vi kunnat se en osäkerhet kring varför beslut tagits. Debatterna har även innehållit en rad motsägelsefulla argument kring begrepp som censur, informationsfrihet och bibliotekens egentliga uppdrag. Framför allt är det hantering i form av inköp, placering och gallring av titlar med innehåll som anses rasistiskt som ifrågasatts och kritiserats från olika externa aktörer. Vår uppfattning är att det i dessa debatter inte varit tydligt vad beslut grundats på, vilket i vissa fall bidragit till att biblioteken inte kunnat motivera sina beslut utan istället anpassat sig efter medieklimatet. Många gånger tycks dessutom bibliotekarien som tagit beslut stå som personligt ansvarig och sakna det skydd som gemensamma och dokumenterade förhållningssätt inom yrkeskåren skulle kunna erbjuda. Dessa exempel sätter yrkesetiska dilemman i en folkbibliotekskontext men yrkesetik för bibliotekarier sträcker sig långt utanför folkbibliotekens väggar. Även bibliotekarier verksamma på exempelvis forskningsbibliotek, sjukhusbibliotek eller skolbibliotek har arbetsuppgifter där etiska dilemman uppstår. Beståndshandling är ett exempel men etiska aspekter kan även röra områden som integritet, bemötande, tillgänglighet, tillgång till information och immaterialrätt. Avsaknad av en tydlig gemensam ståndpunkt tror vi kan erbjuda en otydlighet för bibliotekarierna så väl som för allmänheten kring var biblioteken står i frågor som rör etik. Vår upplevelse har väckt ett intresse kring vad bibliotekarier har att förhålla sig till eller få stöd av när det gäller etiska aspekter av arbetet. Vi vill få en förståelse för de dokument som syftar till att fylla den funktionen och som uttrycker bibliotekens och bibliotekariers gemensamma etiska värderingar; yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier. Att studera de nationella policyer som finns kring etiska aspekter intresserar oss på grund av den effekt de kan ha som styrande och förtydligande av bibliotekens gemensamma värdegrund och de värderingar som påverkar biblioteket som institution i stort.

Att utforma yrkesetiska riktlinjer är ett sätt att konkretisera de etiska värderingar som man önskar sammankoppla med yrket. USA var det första landet att skapa nationella etiska riktlinjer för bibliotekarier redan i slutet av 1930-talet, men det dröjde långt in på 1970-talet innan andra länder följde efter (Foster & McMenemy 2012, s. 250). I Sverige skapades de första yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier 1992 (Ohlsson 2007, s. 62). Vi tror att ett ökat intresse för etik inom bibliotekarieprofessionen sammanfaller med större tendenser i samhället, som att expertrollen ifrågasätts och att nya utmaningar uppstår i förhållande till exempelvis ny teknologi. Här finner vi det intressant att se vad en formulerad yrkesetik kan bidra till och om det kan ha relevans för yrkets legitimitet. Det går att spåra ett ökat internationellt intresse för etik inom biblioteks- och informationsvetenskap genom att se till publicering av forskning som rör både etiska värderingar inom bibliotek generellt och yrkesetiska riktlinjer men även etik i relation till nya informationstekniska utmaningar och jämförande studier kring etik och bibliotek i olika länder (e.g. Koehler & Pemberton 2000; Vaagan 2002; Shachaf 2005; Koehler 2006). I Sverige är dock forskningen kring etik inom biblioteks- och informationsvetenskap näst intill obefintlig. Det skiljer sig från områden där forskning kring yrkesetik gjorts i större utsträckning så som inom pedagogik (e.g. Colnerud 2006, 2014), vårdetik (e.g. Silfverberg 1996) och medicinsk etik (e.g. Tännsjö 1998). I relation till den plats etiken har inom andra yrkesområden har den inom biblioteksvärlden en marginell plats. Det blev tydligt när vi sökt efter de nu gällande yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier i Sverige vilka vi inte kunde hitta tillgängliga i svensk version vare sig på nätet eller i tryckt form. De finns tillgängliga i engelsk översättning på The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) webbsida. Vi har inte kunnat hitta någon forskning över hur etiska riktlinjer i Sverige utvecklats över tid eller hur de förhåller sig till etiska riktlinjer i andra länder. Vi finner det därmed både relevant och intressant att fylla denna lucka genom vår undersökning som vi tror kan bidra till en större förståelse av de svenska yrkesetiska riktlinjernas roll och utveckling.

1.1 Syfte

Vårt syfte är att utveckla en forskningsbaserad förståelse för hur yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier i Sverige har förändrats över tid, genom att sätta de svenska yrkesetiska riktlinjerna i ett bredare sammanhang och belysa dessa med andra samtida yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier. Därigenom vill vi se om de motsvarar de nya utmaningar som finns inom fältet och se om yrkesetiska riktlinjer kan bidra till att stärka och legitimera bibliotekarieyrket. Med en aktuell översikt över den svenska utvecklingen vill vi bidra till fortsatt diskussion och arbete kring yrkesetiska aspekter av biblioteksarbetet.

1.2 Frågeställningar

Med utgångspunkt i vårt syfte har vi formulerat följande tre frågeställningar:

- Hur har de yrkesetiska riktlinjerna i Sverige förändrats över tid?
- Hur relaterar yrkesetiska riktlinjer i Sverige till andra yrkesetiska riktlinjer internationellt?
- Vilka externa och interna utmaningar kan vi se ha påverkat utvecklingen av yrkesetiska riktlinjer och deras innehåll?

1.3 Avgränsningar

Vi är medvetna om att bibliotekens egna biblioteks- och medieplaner som tillsammans med lokala och regionala styrdokument reglerar bibliotekets arbete skulle kunna ha en viss påverkan för hur etiska dilemman hanteras på individuella bibliotek. Dessa lokala och regionala styrdokument utgår i sin tur från nationell lagstiftning som kan vara juridiskt styrande, de kan även vara influerade av internationella normerande dokument som exempelvis IFLA:s och UNESCO:s olika manifest för biblioteks- och informationsverksamhet. Vi har avgränsat vår studie till att i första hand fokusera på dokument som fungerar eller fungerat som yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier på en nationell nivå i Sverige. För att sätta in de svenska riktlinjerna i ett större sammanhang kommer vi även att studera två andra länders nuvarande yrkesetiska riktlinjer samt de internationella yrkesetiska riktlinjer som skapats av IFLA.

I vårt urval har vi till att börja med varit styrda av hur den faktiska situationen kring yrkesetiska riktlinjer i Sverige ser ut. Sedan publiceringen av de yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier 1992 (DIK 1992) har de reviderats en gång 1998 (DIK 1998) och uppdaterats en gång 2008 (DIK 2008). Versionerna från 1998 och 2008 är identiska och vi väljer därmed att endast använda versionen från 2008. Vårt svenska material har alltså haft sina naturliga avgränsningar och inte inneburit något aktivt ställningstagande från vår sida. Den del av vårt empiriska material som rör en svensk kontext innefattar således två dokument: *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* från 1992, och de nu gällande *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* från 2008. Utöver dessa består vårt empiriska material även av följande tre yrkesetiska riktlinjer. De amerikanska *Code of ethics of the American Library Association* från 2008 (ALA 2008) som vi anser är relevanta för vår studie då de var de första yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier i världen. De är intressanta för oss då de varit ett levande dokument under en längre tid. De amerikanska riktlinjerna är även intressanta för att de kompletteras av ett flertal texter med funktion att förtydliga och konkretisera riktlinjerna. Finlands *Etiska Principer för biblioteksarbetet* från 2011 (Biblioteken.fi 2011) anser vi är intressanta för att de var de första i Norden och för att den finska bibliotekskontexten till stor del påminner om den svenska. Här har vi valt att använda den svenskspråkiga versionen som finns av Finlands etiska principer. *IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister* från 2012 (IFLA 2012) anser vi är relevanta i egenskap av att vara de första internationella yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier, men även för att de syftar till att vara underlag för utformande av nationella etiska riktlinjer. Här har vi valt att använda den svenska översättningen av IFLA:s etiska regler. Avgränsningen till fem riktlinjer har gjorts med tanke på uppsatsens omfattning och tidsramar.

Då vi ska genomföra en kritisk diskursanalys behöver vi också sätta de valda riktlinjerna i relation till annat empiriskt material för att få en överblick av den kontext i vilka de producerats. Vi har avgränsat detta material till de texter som publicerats i anslutning till de etiska riktlinjerna, både i form av underlag och kompletterande texter av mer normativ karaktär samt relaterad forskning. Vi kommer inte att gå in på dessa kringliggande texter närmre i detalj eller analysera dem textmässigt. Vi är medvetna om att det kan medföra vissa begränsningar, speciellt kring de amerikanska riktlinjerna som ingår i ett mer omfattande sammanhang av texter som skulle kunna säga mer om tolkning av riktlinjerna i sig. Vi kommer heller

inte att studera tidigare versioner av riktlinjerna från de två andra länder som innefattas i vår studie utan begränsar oss till att använda de nyaste versionerna av dessa två länders riktlinjer. Detta är ett medvetet val då vårt fokus är de svenska riktlinjernas utveckling. Ett annat urval av riktlinjer i relation till de svenska skulle kunna innebära möjligheter att analysera andra aspekter. Vi har här gjort ett medvetet val av riktlinjer från en västerländsk kontext då vi tror att dessa i större utsträckning kan ha haft inflytande på de svenska riktlinjerna och då de är tänkta att fungera i en liknande bibliotekskontext.

2. Bakgrund

I detta avsnitt ges en bakgrund till vårt forskningsproblem där vi belyser de aspekter vi anser kan ha relevans för och inverkan på yrkesetiska riktlinjer utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. Vi redogör här för utmaningar som kan förändra bibliotekarierollen och betydelsen av etik för ett yrke.

Enligt Michael Gorman (2000) har det gjorts många försök att definiera bibliotekarien sedan S.R. Ranganathan formulerade begreppet *library science* (2000, s. 16-26). Dessa försök kan delvis bero på att bibliotekarier kan ses som en heterogen yrkesgrupp och bredden och mångsidigheten i yrkesgruppen kan i sin tur innebära ett behov av att hålla ihop och stärka yrkesidentiteten. Detta kan göras med praktiska metoder som gemensamma riktlinjer och policyer för att säkerställa en gemensam kvalitet på arbetet. Men identiteten kan också stärkas genom identifiering och definition av likheterna inom yrkesgruppen, en kartläggning av hur det ser ut i praktiken. Då arbetet i praktiken kan skilja sig markant mellan olika bibliotekarier beroende på exempelvis tjänst, verksamhet och ansvarsområde tror vi att jakten på det gemensamma kan kräva att blicken höjs från arbetsplatser, arbetsuppgifter och nationsgränser. Något som visar sig i att forskare som Gorman (2000), Koehler (2006) och McMenemy, Poulter och Burton (2007) valt att forska på etiska värderingar med målet att identifiera och definiera vad som är gemensamt för alla bibliotekarier.

2.1 En förändrad bibliotekarieroll

De utmaningar som bibliotekarier möter kan hänga ihop med förändringar i samhället, lokalt så väl som globalt, vilket i sin tur kan innebära att förhållningssätt och rådande normer behöver diskuteras och utvecklas kontinuerligt för att vara relevanta. Förutsättningar för biblioteken förändras både när det gäller material, ekonomi, teknologi och politik men nya förutsättningar innebär också att bibliotekarierollen förändras vilket vi kan se upplevs både som möjlighet och som hot. Gorman (2000) anser att människor kan uppleva förändringar i den egna samtiden som mer skrämmande än tidigare förändringar på grund av att vi redan vet resultaten av tidigare förändringar (s. 3). Utifrån nya förutsättningar och förändringar ser vi en positiv möjlighet för bibliotekarier att påverka utvecklingen kring informationstillgång. Dock skulle det även kunna innebära ett ökat ansvar exempelvis med tanke på att bibliotekariens roll ibland beskrivs som *gatekeeper*, vilket innebär att bibliotekarien tillskrivs makt över tillgängliggörandet av information (Koehler & Pemberton 2000, s-37). Ett exempel på hur förändringar påverkar bibliotekarierollen men också bidrar med nya möjligheter att påverka är bibliotekariens roll i arbetet med exempelvis forskarstöd, där bibliotekarien har fått ett ökat ansvar inte bara i fråga om

vilken information som förmedlas till användarna utan även hur den produceras. Krister Johannesson och Joacim Hansson (2012) skriver i *Akademiska bibliotekariers förhållningssätt till forskares publiceringsstrategier - med särskilt avseende på frågan om Open Access* som ingår i en antologi om forskningsbibliotekariers funktioner, att bibliotekarien har kommit att medverka till publiceringsstrategier som rör allt från planering av forskningsprojekt, hur de genomförs och vilka resultat de ger samt hur genomslaget sedan mäts (s. 281). Författarna spekulerar även i att bibliotekarierna i förlängningen kommer att kunna stärka sin professionella identitet genom att möjliggöra publikationens tillkomst så väl som åtkomst till dessa, tack vare de kunskaper bibliotekarierna besitter i fråga om "komplexa digitala dokumentmiljöer" (Johannesson & Hansson 2012, s. 289).

David McMenemy, Alan Poulter och Paul F. Burton (2007) har i *A handbook of ethical practice: a practical guide to dealing with ethical issues in information and library work* ringat in några generella områden där de anser att etiska aspekter är viktiga i den digitala tidsåldern: information – från urval till tillhandahållande, immaterialrättsfrågor, jämlik tillgång och integritet samt i förhållningssätt till jaget, individen och organisationen (s. 17, 29). Dessa områden anser vi ger en tydlig bild av hur centrala etiska avväganden bör vara för en bibliotekarie, och vi betraktar dem som relevanta för bibliotekarierna oavsett vilken bibliotekstyp, del av biblioteket eller organisatorisk nivå som bibliotekarierna befinner sig på. Vi ser även dessa områden som exempel på hur ny teknologi förändrar förutsättningar och vanor hos användarna vilket i sin tur ställer nya krav på bibliotekariernas kompetens. Det kan exempelvis vara svårare för bibliotekarierna att ha full insyn i vad användarna gör på biblioteket eller hur bibliotekens resurser används. Tekniska lösningar som exempelvis internetfiltrering kan användas för att få större kontroll över användarnas tillgång till information samtidigt som vi även kan se att det kräver en ökad medvetenhet hos bibliotekarierna kring hur nya förutsättningar kan innebära nya förhållningssätt till information och användare.

Amélie Vallotton Preisig, Hermann Rösch och Cristoph Stückelberger var delaktiga i arbetsgruppen som utformade *IFLA:s etiska regler för bibliotekarierna och andra informationsspecialister*. I antologin *Ethical dilemmas in the Information Society: how codes of ethics help to find ethical solutions* (2014) menar författarna att många utmaningar relaterade till informationsteknik innebär positiva fördelar för biblioteks- och informationsfältet (s. 14). I mötet med nya utmaningar anser författarna att yrkesetik kan vara ett sätt för bibliotekarierna att vända förändrade villkor till något positivt, att styra sin framtid i stället för att bli styrd. För att göra det menar de att initiativ behövs för att lyfta och debattera etikrelaterade frågor både inom det egna yrkesfältet men även utåt mot allmänheten. En fara med informationsteknologi baserad på datorer, internet och digital media menar författarna är att det medför en ökad potential för att fundamentala rättigheter relaterade till biblioteks- och informationsetik kränks (Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 12-14). De anser även att stora företag och ny lagstiftning gör att sekretess och integritet kring information om användare blir svårare att garantera. Ett tydligt exempel på detta är *The Patriot Act* i USA som inneburit att statliga myndigheter fått makten att hämta information om biblioteksanvändare utan att behöva tillstånd (Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 12-14). En annan aspekt som kan innebära etiska dilemman och konflikter menar författarna är att etiska värderingar ibland kan stå i motsats till varandra. Exempelvis överensstämmer inte alltid obegränsad tillgång

till information med sekretess och datasäkerhet, och obegränsad yttrandefrihet kan motsäga skydd mot förtal (Fallis 2007, s. 25; Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 12-14). Bibliotekariens arbete präglas enligt Karin Sundström (2008) av att hitta en balans mellan olika intressen, de drivs av sitt uppdrag, vill visa hänsyn till medborgarna och känner lojalitet mot kolleger och chefer. Dessa aspekter står inte nödvändigtvis i motsättning till varandra men de kan kräva vissa avvägningar (2008, s. 47). Informationssamhället står även inför nya utmaningar i relation till copyright och e-bokslicenser som kan innebära svårigheter kring att tillgodose tillgång till information. Alla dessa aspekter innebär ett behov av att ständigt reflektera kring etik för att hitta en lämplig balans och för att lösa dilemman (Fallis 2007, s. 25; Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 12-14).

I Sundströms (2008) rapport *Bemötande på bibliotek - både service management och solidaritet* betraktas bibliotekarierollen i Sverige ur dessa till synes motstridiga perspektiv. Vi ser titeln som ett exempel på hur biblioteken försöker förena sina ideologiska grunder med marknadsanpassning vilket kan ses som ett uttryck för New Public Management (NPM). NPM kan förklaras som ett "... samlingsbegrepp för organisatoriska och styrningsrelaterade reformer inom den offentliga sektorn, ofta inspirerade av det privata näringslivet" (Karlsson 2015). Att applicera NPM på bibliotek är något som bland annat kritiserats av Nanna Kann-Christensen och Jack Andersen (2009) som anser att det är problematiskt på grund av att bibliotek inte är ekonomiskt vinstdrivande (s. 211). För bibliotekarieprofessionen som inte är styrd av effektivitet och konkurrens utan främst intresserad av innehållet i yrket menar Kann-Christensen och Gitte Balling (2011) att de medel och idéer från den privata sektorn som NPM vill inkorporera inom kultursektorn kan skapa konflikt mellan NPM och profession (s.102). Enligt Joacim Hansson (2015) har NPM inneburit nya förutsättningar för bibliotekarier och kan ses som en rörelse bort från demokratisk och professionell utveckling och mot ekonomisk tillväxt (s. 11). I kontrast till NPM står bland annat de viljor som i större utsträckning vill betona bibliotekariens roll som samhällsförbättrare genom att belysa kopplingarna mellan biblioteks- och informationsrelaterat arbete och sociala problem. Toni Samek (2007) anser att bibliotekarier spelar en viktig roll i att upprätthålla och stödja tolerans, demokrati, mänskliga rättigheter och det kollektiva minnet. Denna linje drivs enligt Samek bland annat av den internationella rörelse som kallas för *critical librarianship* och som strävar efter att suddas ut linjerna mellan bibliotekspåverkan (*library advocacy*) och biblioteksaktivism (*library activism*). Rörelsen vill i större utsträckning se bibliotekarier som aktiva deltagare i sociala konflikter till skillnad från den rådande synen på biblioteket som neutralt (2007, s. 3-8). Även McMenemy, Poulter och Burton (2007) är inne på detta spår när de argumenterar för att bibliotekariers etiska principer inte existerar bara för att de är viktiga, utan även för att de samhällen och människor som bibliotekarier arbetar för är beroende av att bibliotekarier kämpar för dem i dessa frågor (s. 130).

2.2 Yrkesetik

Vi kommer att benämna bibliotekarieyrket som en profession vilket enligt Gorman (2000) innebär att bibliotekarien ska förstå allt som finns att veta om yrket, inte bara dess hantverk utan också vilka standarder som ska följas och upprätthållas. Vi kommer här inte att gå närmre in på själva begreppet etik utan utgår från förståelsen

att etik är “den teoretiska reflexionen över moralen och dess grund.” (NE 2015). Moral avses här då som “människors praktiska handlande och därmed förbundna, inte alltid klart uttryckta värderingar. En persons eller grupps moral visar sig i vad den gör eller underlåter att göra.” (NE 2015). Vi fokuserar heller inte på huruvida bibliotekarieyrket verkligen är en profession eller en semiprofession. Vi väljer att fokusera på yrkesetik och intresserar oss för vikten av etik i relation till ett yrke och till begreppet profession, med ett fokus på yrkesetiska riktlinjer och regler. Det finns olika förståelser av begreppet profession, vi väljer att utgå från den traditionella beskrivningen att en profession betraktas som kunskapsbaserade yrkessammanslutningar som oftast utmärks genom att den som utövar yrket i fråga har en teoretisk, vetenskaplig eller akademisk utbildning som legitimerar personen som yrkesutövare (Christoffersen 2007, s. 97).

Professionsetik enligt Svein Aage Christoffersen (2007), professor i etik, är etik för en viss grupp av yrkesutövare och den är viktig eftersom gruppen har ett särskilt ansvar och speciella förpliktelser i samhället, men även rättigheter och privilegier. Professionsetiken skiljer också ut gruppen från andra yrkesgrupper och bidrar till att definiera professionen som profession, den kan även ses som ett uttryck för att man kan lita på gruppen (Christoffersen 2007, s. 23, 29-30). En viktig aspekt av professionsetiken är att möten med människor här är sakliga eller yrkesmässigt förmedlade och yrkesutövaren har ett ansvar och en professionell kompetens som ligger till grund för att mötet sker (Christoffersen 2007, s. 86). Professionsetik definieras som en uppsättning mer eller mindre formaliserade normer och värderingar: en kodex som ska ta tillvara på det samhällsuppdrag som är knutet till professionen i fråga. Denna kodex kan vara regler eller riktlinjer som utformas av professionernas yrkesorganisationer och de syftar till att säkerställa att uppdragsgivaren, som i sista hand är samhället får det den har krav på (Christoffersen 2007, s. 22). Yrkesetiska riktlinjer kan vara konsekvensetiska regler som i första hand betonar konsekvenserna av vad vi gör men de kan även betona plikter och rättigheter som de olika inblandade aktörerna har. De definierar vad yrkesutövaren ska tänka på i sitt arbete och är viktiga för att de etablerar ett perspektiv som gör det möjligt för yrkesutövaren att förstå den situation denne befinner sig i. Reglerna kan dock inte utesluta förståelsen, det krävs en förmåga att förstå hur man kan konkretisera en situation och förstå varför de regler som finns förpliktar (Christoffersen 2007, s. 89-90). Teori om professioner fokuserar på relationer mellan olika yrkesgrupper och möjligheter för yrkesutövare att applicera kunskap inom sitt yrkesområde. Inom biblioteks- och informationsvetenskapen har teori om professioner enligt Olof Sundin och Jenny Hedman (2005) främst använts för att studera förändringar av bibliotekarieyrket över tid och dess relationer till andra yrkesgrupper men även utvecklingen av kunskapssystem (s. 293-295). Vi ser även att teori om professioner blir intressant i relation till hur normerande dokument för bibliotekarieyrket har förändrats över tid. Teori om professioner innefattar aspekter som skulle kunna hjälpa oss att se vad som påverkat utvecklingen och innehållet i sådana texter.

Bibliotekarien och professionen: en forskningsöversikt av Anna Kåring Wagman (2008) på uppdrag av Svensk Biblioteksforening bidrar med en överblick av forskningsfältet, i denna framhålls att forskningsområdet bibliotekarieprofessionen är litet. Syftet med översikten är att bidra till kunskaper om yrkeskåren och dess förändrade förutsättningar och motiverades med att ämnet är aktuellt på grund av stora förändringar inom teknik och medieområdet (2008, s. 4-5). Den forskning som

hittats delas in i fem olika teman: Vad som karakteriserar yrket - däribland hur deras identitet eller yrkesroll ser ut, Förändring eller inte - i förhållande till tekniska, politiska, kulturella och ekonomiska impulser, Om yrket kan karakteriseras som profession, Yrkeskårens gemensamma agerande - hur gruppen hävdar sig mot andra grupper, Kvinnodominansen inom bibliotekarieryrket - vad det innebär (2008, s. 4-5). När det gäller forskning kring huruvida yrket kan klassas som en profession pekar översikten på att det finns delade meningar om detta inom forskningen (2008, s. 30). Under detta tema tas inte några svenska exempel upp vilket vi förmodar beror på att ingen relevant forskning gjorts på detta i Sverige. Istället lyfts framför allt den forskning fram som rör yrkeskårens strävan efter att betraktas som en profession (2008, s. 22). Forskningsöversikten visar att yrkeskåren har problem med att definiera sina gemensamma kompetenser men lättare att samlas kring gemensamma värderingar. Exempelvis ses vad som klassas som en egenskap: att säkra fri tillgång till information, som viktigare än gemensamma kompetenser (2008, s. 9, 27). Kåring Wagman visar också på en tvetydighet i fråga om yrkets förändring på grund av ny teknik och att det alltså både kan ses som något som förändrar yrket i grunden eller som att endast verktygen förändrats men att arbetet är det samma som tidigare. Enligt Kåring Wagnmans sammanställning upplever bibliotekarier i Sverige det som svårt att få respekt från omvärlden (2008, s. 28).

3. Litteraturgenomgång

Etik är ett växande och relativt nytt forskningsområde inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Detta innebär att den största delen av den forskning som gjorts publicerats under de senaste trettio åren. Den litteratur vi valt att använda är främst forskningsgrundad och har både kvalitativa och kvantitativa ansatser. I tillägg till forskning har vi även valt att lyfta fram texter av mer normativ karaktär som exempelvis rapporter eller texter med stark förankring i biblioteksfältet. Vi har valt att göra detta på grund av bristen på forskning inom ämnet i Sverige. Med utgångspunkt i vår jämförande studie är det relevantt att se till forskning som gjorts inom hela den tidsram som innefattar de etiska riktlinjer som vi studerar. Vi har framför allt fokuserat på forskning som rör yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier och i synnerhet har vi valt att lyfta fram olika typer av jämförande studier av etiska riktlinjer. Vi har också satt oss in i forskning och andra texter av mer normativ karaktär som rör gemensamma etiska värderingar för bibliotekarier. Det handlar dels om de värderingar som finns eller som förknippas med yrket men även etiska aspekter som kan vara viktiga med tanke på framtida utmaningar. Vi tar även upp forskning som belyser hur bibliotekarier själva förhåller sig till etik i relation till det praktiska arbetet. När det gäller forskning kring professionsetik kommer vi inte att ge en uttömmande bild av forskningsområdet utan har begränsat oss till aspekter vi anser relevanta i förhållande till yrkesetiska riktlinjer.

3.1 Etiska värderingar

Etiska riktlinjer kan sägas grunda sig på etiska värderingar, normer eller kärnvärden. Dessa kärnvärden har av Lee W. Finks (1989) delats in i tre olika kategorier, *professionella*, *generella* och *personliga*. Gorman, forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap samt tidigare ordförande för ALA, benämner värderingar för bibliotekarier som kärnvärden (*values*) och definierar det som något som är av stort intresse för en individ eller grupp (2000, s. 5). Det är enligt Gorman upp till varje grupp eller generation att befästa sina egna kärnvärden och det är naturligt att dessa förändras över tid. Inom biblioteks- och informationsvetenskapen har det kommit förslag på hur gemensamma värderingar kan se ut. Gorman har i *Our enduring values* (2000) en demokratisk utgångspunkt och har själv formulerat åtta stycken centrala kärnvärden som de senaste femton åren kommit att ligga till grund för ny forskning på etiska riktlinjer för bibliotekarier. Gorman formulerar sina kärnvärden utifrån sin uppfattning om hur det ser ut inom biblioteks och informationsvetenskapen, de baseras på andra forskares studier eller teorier och på vad han läst och tolkat i andra texter rörande bibliotekariekåren. Till stor del utgår han från tidigare forskare inom fältet så som Finks, Ranganathan, Rothstein och Shera (2000, s. 16-26). Hans formuleringar är tänkta att ringa in en bestående kärna, där bibliotekarier sett i ett

globalt perspektiv så väl som över tid kan sägas arbeta med samma mål, de syftar närmast till att beskriva vilka värderingar som finns inom bibliotekarietårn. Gormans kärnvärden är till att börja med punkter med ett brett tolkningsutrymme, men inom varje område finns definitioner på vad detta innebär enligt författaren. De åtta kärnvärdena är *förvaltare* (stewardship), *service* (service), *intellektuell frihet* (intellectual freedom), *rationalism* (rationalism), *litteracitet och lärande* (literacy and learning), *jämlig tillgång till dokumenterad kunskap och information* (equity of access to recorded knowledge and information), *integritet* (privacy) och *demokrati* (democracy). Gormans övergripande syfte med dessa är att hjälpa bibliotekariet, både som individer och kollektiv, att fokusera på den kärna som gör biblioteken unika och värdefulla (Gorman 2000). Han beskriver att biblioteken generellt sett upplevs som något positivt i samhället men att det trots detta många gånger saknas förståelse för vad biblioteket egentligen gör. Hans övertygelse är att ett fokus på ovan nämnda kärna kan stärka bibliotekens position i en tid av förändring (Gorman, 2000, s. 30). Om varje kärnvärde kan ses som fritt för tolkning inom exempelvis olika kulturer och religioner så kan det i Gormans definitioner finnas mindre plats för andra perspektiv än ett västerländskt. Något som exempelvis Catherine Foster och David McMenemy (2012) problematiserar då de anser att det är osannolikt att värderingar som utvecklats i västerländska demokratier tolkas på samma sätt i andra delar av världen. Dessutom ser de en problematik i förhållande till hur värderingarna kan stå i direkt kontrast till etiska riktlinjer som specifikt utformats för att skydda ursprungsbefolkningars rättigheter i samband med vissa aspekter av biblioteksverksamheten, där kulturella värderingar kan stå i motsättning till Gormans kärnvärden (2012, s. 253, 261). Med denna problematisering i åtanke ser vi dessa kärnvärden som användbara i en studie av etiska riktlinjer då vi uppfattar dem som det mest utförliga och genomarbetade försök som gjorts för att ringa in bibliotekarietens gemensamma värderingar. Vi kommer att använda Gormans kärnvärden som ett av flera redskap i vår analys för att studera värderingar och den mångfald i vilka de kan finnas i vårt empiriska material.

Värderingarna som Gorman ringat in kan ses som starkt förknippade med bibliotekarietårn även innan de definierats och integrerats i riktlinjer världen över. En av dessa värderingar, intellektuell frihet, menar Emily Knox (2014) i *Supporting Intellectual Freedom: symbolic capital and practical philosophy in librarianship* har varit en del av bibliotekarietårn i USA sedan 1930-talet. Knox menar att det finns tre fenomen som utgör grunden för att styrka detta: kodifiering, institutionalisering och undersökning. Kodifiering uppstod enligt Knox huvudsakligen genom att *ALA code of Ethics* och *The Library Bill of Rights by the ALA* antogs. Institutionalisering hänvisar till ALA:s skapande av kommittéer för att upprätthålla intellektuell frihet, och undersökning hänvisar till den forskning som görs kring intellektuell frihet och censur inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Tillsammans bildar dessa tre fenomen en praktisk filosofi för bibliotekarietårn som eftersom de är skapade och upprätthålls av specialister för specialister ger bibliotekarietårn ett teorigrundat berättigande för att stödja intellektuell frihet inom sina institutioner (Knox 2014, s. 8). Intellektuell frihet och principen om att motverka censur har enligt Knox blivit kodifierat i bibliotekarietårn vilket betyder att det blivit normaliserat och en del av bibliotekarietårns symboliska kraft, en syn som inte alltid varit självklar inom yrket. Nu finns dock en konsensus menar Knox som har blivit en generellt accepterad etisk kod för bibliotekarietårn. I de amerikanska kodifieringarna finns denna konsensus kring intellektuell frihet uttryckt i merparten av artiklarna i *The Library Bill of Rights* samt i en av artiklarna i *ALA Code of Ethics*, det finns även uttryckt i ALA-

auktoriserade biblioteksutbildningar att studenter ska erhålla kunskap om yrkesområdets filosofi, principer och yrkesområdets etik (Knox 2014, s. 11-12).

3.2 Jämförelser mellan olika etiska riktlinjer

Utifrån de aspekter av jämförande vi innefattar i vår studie ser vi det som intressant att se till hur detta gjorts i tidigare forskning. Både i förhållande till vad som studerats, på vilket sätt det gjorts samt vilka slutsatser det resulterat i. I antologin *The ethics of librarianship: an international survey* sammanställd av Robert W. Vaagan (2002) beskriver och analyserar akademiker och andra verksamma inom biblioteksområdet från sjutton olika länder yrkesetik inom bibliotek i sitt respektive land. Respektive författare har haft friheten att lyfta de frågor som de ansett mest relevanta och de olika landsprofilerna varierar i innehåll. Vaagans egna bidrag till studien belyser etiska avvägningar och värderingar generellt inom biblioteksområdet. Han menar att det i och med nya initiativ som exempelvis startandet av tidskriften *The Journal of Information Ethics* 1992 går att se hur intresset för etik inom biblioteks- och informationsvetenskapen ökat (Vaagan 2002, s. 1). Det är enligt Vaagan ett flertal aspekter som lyfts av antologins författare som bidrar till ett ökat behov av att lyfta moralens och etikens plats inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Exempel är globalisering, ökade ekonomiska klyftor, digitalisering, integritet i relation till internet, autenticitet, censur, copyright, immateriella rättigheter, elektroniska filter och den allt striktare anti-terroristlagstiftningen som kan riskera att hindra vanliga människors tillgång till information och yttrandefrihet. Vaagan menar att genom alla dessa aspekter förändras även bibliotekariens roll vilket är ytterligare ett skäl för att fokusera på etiken inom yrket (Vaagan 2002, s. 1-2). En slutsats Vaagan gör är att nationella biblioteksöreningar varit ett relativt tidigt fenomen världen över men att det inte inneburit någon garanti för att yrkesetiska regler upprättats (Vaagan 2002, s. 5). Det refereras ofta till Vaagans antologi som en studie vilket dock fått kritik av bland annat Plamen Miltenoff och Robert Hauptman (2005) som menar att antologin främst är en sammanställning av landsstudier och att det i denna inte ställdes några frågor till de medverkande författarna och att den heller inte tillförde någon statistik kring ämnet (s. 665).

Med ett liknande syfte som Vaagan genomförde Miltenoff och Hauptman (2005) i *Ethical dilemmas in libraries: an international perspective* en internationell undersökning bland bibliotekarier. Genom ett frågeformulär ville de ta reda på huruvida etiska överväganden fått en större betydelse inom bibliotek världen över. Utgångspunkten var att författarna i det amerikanska klimatet sett en ökning av konflikter kring bibliotekariers ansvar gentemot staten och gentemot sina användare när det gäller exempelvis utlämnande av information om användare till statliga myndigheter. I studien finns svar på frågor om etik från 139 biblioteksverksamma från 6 länder varav Sverige, Finland och USA är tre av dem (Miltenoff & Hauptman 2005, s. 665). Resultatet av studien var att de flesta deltagande respondenterna, 127 stycken, ansåg att frågor gällande etik och integritet är av hög vikt och att det är något som påverkar deras yrkesliv. Endast några respondenter ansåg att ny teknologi har haft en negativ inverkan på sekretess och immateriella rättigheter inom bibliotek. I studien framkom även att mer än hälften av respondenterna ansåg att nya lagar på något sätt påverkar användarna, och att nya lagar förändrat de sätt som användarna kan ta del av information och de sätt som biblioteken hanterar information om sina

användare (Miltenoff & Hauptman 2005, s. 668-669). Utifrån resultatet i denna studie som visade att bibliotekarier själva anser att etik och integritet är av hög vikt och att det är något som påverkar deras yrkesliv ser vi att forskning om yrkesetik har en relevans för denna yrkesgrupp.

Pnina Shachaf (2005) gör i *A global perspective on library association codes of ethics* en jämförande innehållsanalys av etiska riktlinjer för bibliotekarier från 28 olika länder. I studien undersöktes de etiska riktlinjernas namn, textmängd, dokumentens upplägg, innehåll i riktlinjernas inledningar samt värderingsinnehåll i hela dokumentet (Shachaf 2005, s. 517, 523). Resultatet visade att genomsnittslängden för riktlinjerna var 633 ord, här var Sveriges etiska riktlinjer från 1998 på 313 ord bland de kortare i textmängd. En inledning fanns i 86 % av riktlinjerna, varav endast 42 % presenterade professionella värderingar i inledningen. Mindre än hälften av riktlinjerna, 46 %, hade ett upplägg med rubriker. Endast tre av de undersökta riktlinjerna innehöll någon form av disciplinära åtgärder eller konsekvenser för tjänstefel. De vanligaste innehållskategorierna i riktlinjerna och som återkom i mer än hälften av dem var yrkesutbildning, integritet, sekretess, fri och jämlik tillgång till information, intressekonflikt och personlig vinning, ansvar gentemot professionen, ansvar gentemot kollegor, censur, beståndsutveckling, kompetens, hög servicenivå och ansvar gentemot användare. Shachaf kom till slutsatsen att upplägg och längd på etiska riktlinjer för bibliotekarier verkar ha kulturella skillnader medan innehållet och dess principer verkar stämma överens globalt (2005, s. 523-529). Shachaf jämförde även resultatet med studier som gjorts av etiska riktlinjer för andra yrkesområden och kom fram till att riktlinjer för bibliotekarier är kortare än andra yrkesområdens riktlinjer vilket kan innebära att de är mindre restriktiva (2005, s. 527). De två vanligast förekommande principerna i de undersökta riktlinjerna var fri och jämlik tillgång till information vilket Shachaf menar visar på bibliotekariers etiska intresse, och ansvar gentemot professionen, vilket enligt författaren är intressant då det visar på ett intresse från de organisationer som skapat riktlinjerna. Detta överensstämmer enligt Shachaf även med många företags etiska riktlinjer som i studier påvisats skydda företagen själva snarare än dess klienter (2005, s. 531). I Shachafs resonemang ser vi det som intressant att bibliotekariers ansvar gentemot professionen påtalas, då det bidrar med ytterligare aspekter på vilken funktion yrkesetiska riktlinjer kan ha utöver gemensamma värderingar.

Ytterligare en jämförelse mellan olika länder har gjorts av Wallace C. Koehler (2006) i *National library associations as reflected in their codes of ethics*. Koehlers studie berör liksom Shachafs (2005) likheter och skillnader mellan etiska riktlinjer men Koehler går i större utsträckning än Shachaf in på vilka aspekter som ligger bakom de olikheter som finns mellan riktlinjer från olika länder. Koehler jämför etiska riktlinjer från fyra nationella biblioteksforeningar, riktlinjerna är valda i egenskap av att vid tiden för studien vara den äldsta, den nyaste och två av genomsnittlig ålder (2006 s. 83). Koehler redogör för fyra övergripande typer av etiska riktlinjer: *pliktetiska* (deontological) - fokus på plikt, *utilitaristiska* (utilitarian) - maximera nyttan, *juridiska* (judicial) - ansvar reglerat i lag och som ofta innebär att yrkesutövaren måste vara medlem i ett kollegie, och *visionära* (aspirational) - presentera ideal, guida och inspirera. Till dessa anser Koehler att även *utbildande* (educational) skulle kunna räknas men att de också kan passa in under visionära. Vilken typ av dessa som används kan enligt Koehler bland annat bero på vilken typ av organisation som står

bakom. Sett till de cirka 180 allmänna och 380 specialiserade biblioteksföreningar som Koehler identifierat har bara 8,1 procent etiska riktlinjer år 2006 (2006, s. 85-87). Bland dessa organisationer finns allt från organisationer för organisationer som exempelvis IFLA och organisationer för enskilda individer och fackförbund vilket påverkar hur de etiska riktlinjerna formuleras. De fyra valda etiska riktlinjerna är enligt Koehler exempel på de fyra olika övergripande typerna och analyseras utifrån hur riktlinjerna formulerats rent språkligt, vilken påverkansgrad de har över medlemmarna eller om det finns lagar som styrker att de ska följas (2006, s. 87). Koehler konstaterar att etiska riktlinjer tenderar att spegla gemensamma värderingar men att dessa uttrycks olika och får olika effekt i praktiken beroende på vilken typ av organisation som står bakom (2006, s. 91). Denna slutsats motsvarar i princip den Shachaf (2005) gjorde om att innehåll och principer i etiska riktlinjer stämmer överens globalt samtidigt som kulturella skillnader i större utsträckning kan påverka upplägg och längd (s. 529). Koehlers urval av riktlinjer har vissa likheter med vårt men studien skiljer sig då vi främst fokuserar på den svenska utvecklingen. Dock kan det vara intressant att se om de riktlinjer vi studerar kan kategoriseras inom de typer som Koehler definierat samt hur organisationen bakom riktlinjerna kan ha betydelse för riktlinjernas utformning.

Några som förenar en jämförande studie med tidigare definierade kärnvärden och professionsteori är Foster och McMenemy (2012) i *Do librarians have a shared set of values? a comparative study of 36 codes of ethics based on Gorman's enduring values*. De presenterar forskning kring huruvida praktiserande bibliotekarier över hela världen har en gemensam värdegrund. För att ta reda på detta har författarna granskat 36 etiska riktlinjer från olika delar av världen, däribland de svenska. Vi förstår urvalet som representativt med tanke på dess geografiska, politiska och kulturella bredd men det framgår inte om det varit slumpmässigt eller systematiskt. Författarna utgår till att börja med från att en yrkesgrupp måste ha etiska riktlinjer för att kunna göra anspråk på professionsbegreppet (2012, s. 249). Tidigare forskning kring dessa element visar att väldigt få av de nationella biblioteksförbunden haft etiska riktlinjer. Något som författarna menar tyder på att bibliotekariers professionsanspråk är något bristfälligt. Studien är baserad på Gormans försök att definiera gemensamma kärnvärden hos bibliotekarier i *Our Enduring Values* (Foster & McMenemy 2012, s. 250-251). Författarna menar att varje kärnvärde relaterar till praktiska element inom informations- och biblioteksarbete och att dessa kärnvärden är av stor vikt för att säkerställa människors tillgång till information, vilket är nödvändigt för alla demokratiska processer (2012, s. 252). Det är en jämförande studie som genomförts med en kvantitativ metod. Målet är att studera de etiska riktlinjer som finns för bibliotekarier över hela världen för att se vad de har gemensamt, vad som skiljer dem åt och för att se hur olika politiska, historiska och kulturella kontexter har haft inflytande på dess innehåll. Vidare vill de kritiskt granska hur en internationell värdegrund skulle kunna sammanställas utifrån de variationer som finns i de nationella riktlinjerna, både när de gäller enighet och motsättningar (Foster & McMenemy 2012, s. 252). I olika nationer uttrycks olika kärnvärden på olika sätt, det går därför att argumentera kring hur korrekt mätningen kan anses vara. Samma innebörd kan formuleras på olika sätt vilket författarna ska ha tagit hänsyn till och även går närmre in på i sin analys. Kring kärnvärdet intellektuell frihet framkommer i analysen att många av de länder som inte har riktlinjer för detta är demokratiska länder som enligt författarna möjligen inte känner ett uppenbart hot mot detta.

Inkluderingen av demokrati visar tydligt på hur den politiska situationen i ett land påverkar de etiska riktlinjerna (Foster & McMenemy 2012, s. 260). Värt att poängtera med tanke på författarnas förhållningssätt till en internationell värdegrund är att IFLA:s etiska regler publicerades samma år som denna artikel. Foster och McMenemys resonemang kan vara av betydelse i vår analys då vi fokuserar på riktlinjer i en västerländsk kontext och även inkluderar IFLA:s internationella etiska regler.

Wallace C. Koehler och J. Michael Pemberton (2000) studerade i *A search for core values: towards a model code of ethics for information professionals* etiska riktlinjer i sökandet efter gemensamma värderingar för bibliotekarier (2000, s. 28). Författarna tar inledningsvis upp att ”custom, or recognized practices, can lead to the creations of legal norms” (Koehler & Pemberton 2000, s. 28). De menar alltså att etiska normer som erkänns och används på sikt kan leda till förändrad lagstiftning. Koehler och Pemberton betonar att de inte ger etiska riktlinjer företräde framför andra källor till en gemensam standard för verksamma inom informationsfältet. De beskriver etiska riktlinjer som något mer än abstrakta, och ouppnåeliga principer. I stället anser de att etiska riktlinjer ger stöd och guidning i konflikter mellan olika intressen och krav inom yrket och i samhället i stort. De erbjuder också en buffert som kan skydda yrkesutövaren när ett professionellt beslut står i konflikt med andra intressen (Koehler & Pemberton 2000, s. 28-29). I sin studie förhåller sig Koehler och Pemberton inte bara till bibliotekarier utan diskuterar även att olika discipliner inom informationsfältet närmar sig varandra och vad det kan innebära i fråga om etiska riktlinjer. Författarna menar exempelvis att även om inte verksamma inom informationsfältet tidigare haft ett behov av etiska riktlinjer så har behovet ökat i och med yrkesgruppens roll och makt över användares tillgång till information, vilket i sin tur innebär ett ökat etiskt ansvar gentemot användare, dem själva, professionen och samhället (2000, s. 37). De går bland annat in på att ett multidisciplinärt fält på många sätt skulle passa bättre in i vad som krävs för att karaktäriseras som en profession än vad varje underdisciplin gör. De jämför med medicin och juridik som båda är exempel på starka professioner med många underdiscipliner. Huruvida några multidisciplinära riktlinjer tidigare formulerats är för författarna oklart (Koehler & Pemberton 2000, s. 31). För sitt urval identifierade Koehler och Pemberton 57 nationella organisationer och 210 övriga. Via dessa hittades 37 etiska riktlinjer och 2 riktlinjer kring professionellt beteende som liknade etiska riktlinjer. Deras första upptäckt var att de flesta informationsorganisationer inte hade utvecklat eller publicerat etiska riktlinjer. I sin studie fann de sex stycken centrala områden: *intresse för användares rättigheter och förmåner* (concern with the rights and privileges of patrons or clients), *urvalsfrågor* (selection issues), *frågor gällande tillgång* (access issues), *professionellt utövande och professionella relationer* (professional practices and relationships), *ansvar gentemot arbetsgivare* (responsibilities to employers), *socialt och juridiskt ansvar* (social and legal responsibilities). Vidare skiljer författarna på att riktlinjer kan vara antingen *visionära* (aspirational) eller *obligatoriska* (mandatory) (2000, s. 29, 33). Studien visade också att informationsyrken är serviceinriktade och att de etiska riktlinjerna reflekterar detta genom att placera användarens intressen över andra intressen (Koehler & Pemberton 2000, s. 38).

3.3 Profession och etik

För att få en inblick i vad etik kan spela för roll inom ett yrke och hur begreppen etik och profession förhåller sig till varandra har vi vänt oss till forskning utanför biblioteks- och informationsfältet. Christoffersen (2007), beskriver i *Professionsetik* etik som de regler och kriterier vi använder oss av vid moraliska bedömningar, etiken är därmed moralens teoretiska grund (2007, s. 20). Professionsetik enligt Christoffersen handlar dels om den etik som institutioner och organisationer genererar men även om enskilda yrkesutövare som i dagliga möten med människor står inför utmaningar som har etiska och moraliska aspekter och som måste fatta beslut och göra val som kan innebära konsekvenser av olika omfattning, ofta under tidspress (2007, s. 83). Vi ser Christoffersens syn på profession som normativ då den beskriver hur ett yrke bör vara för att kunna kallas för profession. Enligt Christoffersen är det exempelvis nödvändigt att ett yrke har en professionsetik, det vill säga en utformad kodex, om det ska definieras som en profession (2007, s. 21-22). Dock menar han att det finns flera komponenter som påverkar en yrkesutövares omdöme; en slags växelverkan mellan teori och praktik. Dessa komponenter är fackkunskap inklusive etik, konventioner och rutiner, praktik och yrkeserfarenhet, personlig erfarenhet och karaktär, förebilder och exempel samt livsåskådning och människosyn (2007, s. 93, 96).

Fackkunskapen har en avgörande betydelse även när det handlar om de etiska aspekterna av ett beslut som ska fattas, den kan göra det möjligt att se och förstå lösningar som den utan fackkunskapen kanske inte hade sett eller tagit avstånd ifrån innan den visste vad det innebar. Etik är därmed inte en genväg till bättre praktik, kunskap och reflektion är minst lika viktigt. Här menar Christoffersen att även kunskap om etik är en väsentlig del av yrkeskunskapen för att kunna förstå och bedöma etiska aspekter av beslut som fattas. Etiken skapar på detta sätt en kritisk distans till själva praktiken så att man kan se både vad som etiskt sett är försvarbart och ha en rimlig grad av trygghet för att det som görs är rätt (Christoffersen 2007, s. 97). Christoffersen tar dock upp en problematik med att se professionsetik så snävt som att enbart innefatta etiska regler och riktlinjer då den inte kan åläggas enbart utifrån och ovanifrån utan även handlar om yrkesutövarens egen etik. Reglerna kan inte bara omsättas till praktik utan att det finns en förståelse för vad som ligger till grund för reglerna och att de finns till för hänsynen av de konkreta människorna som berörs av det vi gör i vårt yrkesutövande (Christoffersen 2007, s. 23-24, 89-92). Christoffersen ser en problematik med att professionsetiken i högre grad utvecklar sig i riktning mot professionsjuridik och menar att en av de viktigaste skillnaderna mellan juridiska och etiska regler är att vi kan infria juridiska krav utan att infria etiska eller moraliska krav. Etiska regler menar han används rätt när man låter dem peka bort från sig själv som det avgörande skälet att följa dem (2007, s. 91). Yrkesutövaren representerar en institution av något slag och i och med att mötet har en saklig grund så innebär relationen mellan yrkesutövaren och den människa den möter alltid i någon bemärkelse ett maktförhållande. Christoffersen uttrycker det som att ”Det speciella med det professionella maktförhållandet är att det förmedlas via yrkesrollen. Professionsutövaren har makt utifrån sin yrkesmässiga kompetens och sin profession” (2007, s. 106). Dock betyder detta maktövertag inte en obegränsad frihet då professionsutövaren i sin tur är underordnad i ett hierarkiskt system och kan behöva finna sig i att göra det den är anställd och får betalt för. Det professionella mötet innebär därmed förutsättningar som gör att aktörerna själva råder över det i en mycket begränsad utsträckning (Christoffersen 2007, s. 86-87).

3.4 Nya utmaningar

Utöver jämförande studier kan forskning kring etiska riktlinjer också handla om etik i relation till nya utmaningar. Don Fallis (2007) argumenterar i *Information ethics for twenty-first century library professionals* för vikten av att bibliotekarier har en god kunskap om informationsetik för att kunna lösa etiska dilemman som uppstår i arbetet. Informationsetik beskriver Fallis som frågor som rör vem som ska ha tillgång till vilken information och dess kärnfrågor innefattar intellektuell frihet, jämlik tillgång till information, informationsintegritet och immateriell egendom. Vissa etiska dilemman uppstår på grund av ny teknologi men oftast menar Fallis handlar det om den typ av dilemman som bibliotekarier stått inför sedan yrkets uppkomst (2007, s. 24). I situationer där vi guidas av mer än en etisk värdering menar Fallis att det även kan uppstå situationer där värderingar hamnar i konflikt med varandra, som exempel belyser han principen om att respektera immateriella rättigheter som ofta kan hamna i konflikt med att erbjuda bättre tillgång till information. För att kunna hantera dessa dilemman menar Fallis att de yrkesetiska riktlinjerna är av stor vikt och bidrar med kunskap, men de är inte tillräckliga. Eftersom yrkesetiska riktlinjer oftast är generella är det inte alltid tydligt hur de kan användas i konkreta situationer (2007, s. 25). Fallis föreslår därmed i likhet med Knox (2014) att informationsetik i högre grad bör inkluderas i utbildningar inom biblioteks- och informationsvetenskap med konkreta praktiska övningar som en förberedelse inför yrkeslivet. Att höja kompetensen kring informationsetik är nödvändigt menar Fallis inte bara för de som utövar yrket men även för att biblioteksanvändarna som nu har en högre medvetenhet om dessa frågor ska ha ett fortsatt förtroende för biblioteket (Fallis 2007, s. 26, 32).

Forskning kring nya utmaningar med en annan ansats än Fallis (2007) har publicerats av Alan Rubel (2014) i *Libraries, electronic resources, and privacy: the case for positive intellectual freedom*. Artikeln belyser etik inom bibliotek specifikt kring sekretess och integritet i relation till elektroniska resurser. Spänningen mellan att erbjuda elektroniska resurser och samtidigt upprätthålla användares integritetsskydd är väl känt menar Rubel men problemet kvarstår i hur avvägningar kan göras som gynnar både integritet och tillgång till information (2014, s. 183). Rubel menar att användarintegritet som en aspekt av intellektuell frihet är en positiv frihet vilket innebär att istället för att införa restriktioner bör bibliotek uppmuntra användarna att agera självständigt. För att detta ska fungera utan att begränsa tillgången till information behöver biblioteken kunna erbjuda bättre villkor för åtkomst till elektroniska resurser genom att pressa företagen med vilka de har avtal för bättre licensavtal där användarnas integritet inte riskerar kränkas (Rubel 2014, s. 196, 204-205).

Stuart Hannabuss (1998) studerar i *Information ethics: a contemporary challenge for professionals and the community* biblioteks- och informationsfältet utifrån de etiska utmaningar han ser att det står inför. Vissa av dessa utmaningar är specifika för verksamma inom fältet medan andra delas med många andra yrkesgrupper (1998, s. 97). Information som blivit tillgänglig och fri på ett helt annat sätt i och med internet är samtidigt inte alls fri för alla menar Hannabuss. Information menar han har förvandlats till en vara som kan köpas och säljas vilket gör det till en relevant politisk och social fråga (1998, s. 92). Etiska dilemman återfinns inom alla delar av biblioteks- och informationsvetenskapen och några aspekter där etik är centralt anser han är tillgång, intellektuell frihet, sekretess, immaterialrätt och censur. Tillgång till information och intellektuell frihet kan vara problematiskt i relation till ekonomiska

och kommersiella faktorer. En relativt ny aspekt menar Hannabuss är etiska frågor i samband med de ofta komplexa avtal och juridiska förbindelser som finns inom informationsindustrin mellan säljare och beställare av information (1998, s. 95-97). Hannabuss menar att bibliotekarier, liksom alla andra, inte har en medfödd etik men att de allra flesta av dem är väldigt medvetna om att ställningstaganden som tas i professionen är en fråga om etik. Etiska dilemman tenderar enligt Hannabuss att ställas på sin spets i och med att bibliotekarier och andra informationsspecialister åter måste granska vilka beslut och val de har kring ansvar och skyldigheter, öppenhet, moraliskt beteende och övertygelse (1998, s. 92-93). Inom informationsprofessionen menar Hannabuss står de yrkesverksamma oftast inför ställningstaganden under tidspress vilket försvårar möjligheten att reflektera och utvärdera fundamentala etiska och moraliska värderingar och varför vi väljer på ett visst sätt och i vems intresse. Här finns även aspekten av yrkesutövarens uppdrag och ansvar gentemot arbetsgivaren kontra uppdraget mot samhället att ta i beaktande (Hannabuss 1998, s. 97). Genom Hannabuss (1998), Fallis (2007) och Rubel (2014) ser vi liksom i Vaagan (2002) hur yrkesetik kan hänga samman med nya utmaningar och därmed ser vi även en ökad relevans i att studera hur yrkesetiska riktlinjer relaterar till dessa.

En artikel som i sig inte går in på etiska riktlinjer men som är intressant med tanke på dokumentstudier och bibliotekarierollen är *Documentality and legitimacy in future libraries: an analytical framework for initiated speculation* (Hansson 2015). Hansson diskuterar där bibliotekens framtid och presenterar hur ett analytiskt ramverk, *dokumentalitet* (documentality) och *legitimitet* (legitimacy), kan användas som en modell för att förstå framtiden genom analys i stället för genom spekulationer. Begreppet dokumentalitet härstammar från teorier om att sociala institutioner inte i huvudsak är diskursiva utan att de är materiella och baserade på de dokument som definierar dem och att de utan dessa dokument inte existerar (2015, s. 6). Hansson använder termerna *konstituerande* (constitutive) och *performativ* (performative) dokumentalitet, där konstituerande dokumentalitet avser de dokument som är organiserade i bibliotekets samling samt de dokument som institutionellt, politiskt och ekonomiskt formulerar bibliotekets existens (2015, s. 7). Performativ dokumentalitet avser de dokument som skapar mänsklig aktivitet eller handling samt dokument som fungerar som komplement till de konstituerande, hit räknar Hansson etiska riktlinjer (2015, s. 6). Begreppen konstituerande och performativ dokumentalitet sätter Hansson i relation till extern och intern legitimitet. Extern legitimitet skapas genom behov och förväntningar utanför institutionen och intern legitimitet handlar om identitetsskapandet inom institutionen (2015, s. 7). Traditionellt sett har folkbiblioteken karaktäriserats av en hög grad av konstituerande dokument i kombination med en hög grad av extern legitimitet (2015, s. 9). Ett större inflytande från New Public Management tillsammans med teknikens framsteg har dock enligt Hansson medfört en övergång från konstituerande till performativ dokumentalitet för alla typer av bibliotek, vilket Hansson menar sammanfaller med minskad intern legitimitet och ökad extern legitimitet (2015, s. 9). Genom att koppla samman dokumentalitet och legitimitet skapar Hansson förutsättningar för nya riktningar för analys av bibliotekens identitet och plats i samhället, inte minst med tanke på ny teknologi, biblioteket som mötesplats och bibliotekariens roll (Hansson 2015). Utifrån den typ av texter vi studerar finner vi Hanssons resonemang kring dokumentalitet och legitimitet relevant att återknyta till i vår analys då vi intresserar oss för hur dokument som yrkesetiska riktlinjer kan bidra till att stärka och legitimera bibliotekaryrket.

Under det senaste decenniet har det inom biblioteks- och informationsvetenskapen även implementerats modeller från andra fält för att studera etiska riktlinjer för bibliotekarier. Gary D. Byrd och Peter Winkelstein (2014) är tillsammans med Lane Wilkinson (2013) exempel på forskare som använt sig av det ramverk som inom det biomedicinska forskningsfältet benämns som *principlism*. Byrd och Winkelstein använder i artikeln *A comparative analysis of moral principles and behavioral norms in eight ethical codes relevant to health sciences librarianship, medical informatics, and the health professions* ett ramverk för principlism som består av fyra övergripande principer: *autonomy*, *beneficence*, *non-Maleficence* och *justice* samt fyra normer, inriktade på beteende, som är centrala när det gäller guidning kring etiska dilemman: *veracity*, *privacy*, *confidentiality* och *fidelity*. Med hjälp av dessa studerar Byrd och Winkelstein etiska riktlinjer från olika amerikanska intresseorganisationer för bibliotek, informatik och sjukvård. Syftet är att se i vilken utsträckning olika yrkesgrupper som samtliga kan vara verksamma inom olika delar av sjukvårdssektorn delar gemensamma etiska och moraliska normer (2014 s. 247). Wilkinson argumenterar i sin tur i artikeln *Principlism and the ethics of librarianship* för att principlism skulle kunna användas inom bibliotekarieprofessionen som hjälpmedel i beslutsprocesser eller som en utgångspunkt för vidareutveckling av egna modeller för beslutsprocesser. Wilkinson anser att etiska riktlinjer i allmänhet fyller en funktion men att det behövs komplement till dessa. Implementering av principlism skulle enligt Wilkinson kunna vara en modell för att erbjuda bibliotekarier ytterligare vägledning i avvägningar mellan olika till synes motstridiga åtaganden eller etiska dilemman (2013, s. 2, 21-22).

3.5 Svensk och nordisk biblioteksetik

I Sverige har inte mycket forskning kring yrkesetik för bibliotekarier gjorts. Den litteratur som berör ämnet består av ett fåtal rapporter i tillägg till en studie och en introduktion till ämnet med namnet *Etiken och biblioteken* skriven av skolbibliotekarien Richard Ohlsson (2007) som ansåg att utbudet av böcker och artiklar i ämnet var alltför magert i Sverige. Därtill finns ett antal uppsatser på magisternivå där bibliotekarier inom folkbibliotek intervjuats kring yrkesetik (Björklund & Darhed 2008; Palm & Torstensson 2010) samt där bibliotekarier inom folkbibliotek intervjuats kring yrkesetik i relation till internet (Forsberg & Peltonen 2002). På masternivå finns en uppsats som studerar IFLA:s internationella manifest och riktlinjer (Nilsson & Wendel 2012).

I Kerstin Rosenqvists (1991) underlag för nationella diskussioner kring bibliotekarieetiska frågor kallad *Biblioteksetik och bibliotekarieetik: en rapport för Nordiska Litteratur- och Bibliotekskommittén* menar hon att yrkesetiska koder ska bygga på allmänna samhällsnormer och en gemensam arbetsetik. Underlaget gjordes 1991 och är det enda i sitt slag i Sverige, det kan därmed ses som intressant för att få en förståelse för den kontext de svenska riktlinjerna skapats och utvecklats i. Yrkesetiska koder menar Rosenqvist bör ha en funktion både för den professionelles ansvarskännande och för att skydda personer utanför yrkesgruppen från missbruk av professionellt monopol (1991, s. 1, 21). Ansvaret för att utforma etiska regler ligger enligt Rosenqvist hos yrkesgruppen, hon menar att det är av vikt att reflektera över dels syftet med reglerna men även vilka organisationer som kan tänkas representera yrkesgruppen för ett sådant uppdrag. För Sverige som har en lång tradition av facklig

anslutning med ett högt medlemsantal kan det exempelvis innebära att fackföreningen representerar en stor majoritet av de biblioteksanställda. Rosenqvist poängterar att man bör skilja på yrkesetik och bibliotekspolitik, bibliotekspolitiken som är mer konkret bör vara påverkad av etiken. Yrkesetiken för bibliotekarier enligt Rosenqvist bör baseras på ja-etik hellre än nej-etik med vilket hon menar att utgångspunkten bör vara användarna och deras behov. Reglerna bör klargöra både utåt för användarna vad biblioteket står för och inåt klargöra för de yrkesverksamma vad man förväntar sig av varandra (1991, s. 82-83). Rosenqvist menar att etiska regler bör göras allmänt kända både för de yrkesverksamma och för allmänheten och de behöver vara ett levande dokument som kan förändras och uppdateras vid behov. Rosenqvists rekommendationer innefattade även att upprätta ett etiskt råd som ansvarar för tolkning av dokumentet såväl som för dess utveckling, och en oberoende instans dit biblioteksbesökarna skulle kunna vända sig med klagomål eller för att få klargöranden i frågor som rör etik (Rosenqvist 1991, s. 84).

Den mest omfattande studie som gjorts kring etik och bibliotekarier i Norden *Bibliotekarien och samvetet: en rapport om nordisk bibliotekarieetik* genomfördes av Johannes Balslev och Kerstin Rosenqvist (1994). Undersökningen hade sin utgångspunkt i författarnas upplevelse av att bibliotekarier, trots etiska riktlinjer, hade svårt att förhålla sig till begreppet etik. Dessutom såg författarna en problematik i form av att bibliotekarier trots intresse för gemensamma ideal inte hade en delad uppfattning om hur etiska dilemman skulle lösas ut ett bibliotekarieetiskt perspektiv (1994, s. 23). En frågeenkät skickades ut till 638 bibliotekarier i samtliga nordiska länder och hade en svarsfrekvens på 75 % (1994, s. 30). En arbetsgrupp med representanter från samtliga länder avgjorde att undersökningen skulle kartlägga attityder till frågor rörande bibliotekarieetik, analysera i vilken utsträckning marknadsstyrning påverkar bibliotekariernas attityder, utröna om attityderna är individuella eller gemensamma och om det existerar en gemensam nordisk attityd samt att se hur biblioteksetiken förankras i det praktiska arbetet. Dessutom ville man med undersökningen medvetandegöra frågorna och bidra med verktyg för yrkes och attitydutveckling (1994, s. 28). Balslev och Rosenqvist skiljer ut vilka beståndsdelar som bibliotekarieetik innefattas av, till att börja med en allmän etik som delas med andra medborgare, en arbetsetik, en biblioteksetik som är gemensam för alla som arbetar vid eller intresserar sig för biblioteksfrågor, en bibliotekarieetik som är sammankopplad med yrkesidentiteten som bibliotekarie, bibliotekets etik som gäller i form av skrivna och oskrivna regler vid en bestämd arbetsplats och den enskilda anställdas personliga etik och moral (1994, s. 12). Dessa beståndsdelar stämmer väl överens med de kategorier av värderingar som Finks (1989) delar in etiska kärnvärden i (1989). De slutsatser som Balslev och Rosenqvist drar visar på många likheter mellan de nordiska länderna i fråga om hur utvecklingen sett ut, hur samhället fungerar och hur etiska regler och riktlinjer formulerats. Undersökningen visar att en gemensam nordisk värdegrund finns men att detta inte betyder att ståndpunkter delas eller ett gemensamt handlande i praktiken (1994, s. 195). Med undersökningen hoppades författarna skapa ett material för att stimulera diskussioner bland bibliotekarier kring huruvida praktiskt arbete genomförs i förhållande till etiska aspekter, något som de betonar med tanke på vikten av att ständigt revidera och utveckla etiska riktlinjer (1994, s. 224-225).

En av de rapporter som skrivits om biblioteksetik i Sverige är *Vi arbetar i medborgarnas tjänst: en kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument* vilket är en studie från 2014 som genomfördes av Åsa

Söderlind och Gullvor Elf på uppdrag av Svensk Biblioteks förening. Studien är en kartläggning för att undersöka hur biblioteken förhåller sig till och lever upp till de normerande dokument som tillsammans med bibliotekslagen bildar ramverket för bibliotekens verksamhet. De normerande dokumenten i fokus för studien är IFLA:s och UNESCO:s tolv utgivna manifest för bibliotek som nu finns översatta till svenska, däribland *IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister*. Studien innefattar även 21 stycken intervjuer med bibliotekarier inom olika bibliotekstyper för att se hur dokumenten tillämpas i det dagliga arbetet (Söderlind & Elf 2014, s. 7). Studien fokuserar främst på mediestrategiskt arbete och på de konfliktpunkter som kan uppstå men även hur olika begrepp som exempelvis informationsfrihet och censur kan tolkas av de bibliotekarier som intervjuas. En aspekt som belyses är även vilken kompetens som krävs för att kunna praktiskt använda sig av de normerande dokumenten (Söderlind & Elf 2014, s. 17-18). I resultatet av studien framkommer att bibliotekens relation till UNESCO:s manifest och IFLA:s etiska regler är komplex och överlag sval. I bibliotekens egna medieplaner återfinns manifesten i liten utsträckning och det är främst folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifestet som biblioteken hänvisar till. Söderlind & Elf menar att det trots detta finns ett intresse för manifesten och de frågeställningar som de berör, dock undrar de om och när det faktiskt finns förutsättningar och tid för diskussioner kring detta på biblioteken (Söderlind & Elf 2014, s. 114-115). En annan slutsats i studien är att en djupare kunskap om manifestens innehåll i många fall saknas bland de intervjuade bibliotekarierna vilket de menar försvårar förståelsen för att omsätta dess innehåll i det praktiska arbetet. Författarna eftersöker fortsatt diskussion och dialog ute på biblioteken kring de frågeställningar som manifesten och de etiska reglerna berör, men det är inte något som sker av sig själv. Det är svårt att förutspå vad de nyligen översatta manifesten och de etiska reglerna kommer ha för påverkan på svensk biblioteksutveckling, Söderlind och Elf menar dock att inget händer av sig själv och att det krävs initiativ för att lyfta dokumentens innehåll, konkretisera dess innehåll och relatera dem till bibliotekspraktiskt arbete för att hålla dem levande (Söderlind & Elf 2014, s. 117-121). Syftet med översättningen av manifesten och de etiska reglerna till svenska har delvis varit att stimulera till diskussion och författarna nämner att initiativ till att lyfta det vidare förhoppningsvis kommer att tas av Svensk Biblioteks förening, regionala biblioteksverksamheter eller Kungliga Biblioteket (Söderlind & Elf 2014, s. 120). De slutsatser Söderlind och Elf (2014) drar utifrån bibliotekariers erfarenheter av och inställning till UNESCO:s och IFLA:s manifest och etiska regler anser vi motiverar ytterligare forskning på normerande dokument i sig då det kan vara relevant att se till vad denna typ av texter utifrån dess innehåll kan fylla för funktion.

I Vaagans (2002) antologi som nämndes tidigare är den del som handlar om Sverige skriven av Britt Marie Häggström, dåvarande ordförande för DIK. I kapitlet *Roundabouts to the professional highway: on the development of a code of ethics for Swedish librarians* beskriver Häggström den svenska utvecklingen gällande yrkesetik inom bibliotek. Ur hennes perspektiv var diskussionen trögstartad i mitten av 1980-talet och hon beskriver responsen hon fick från andra yrkesverksamma bibliotekarier när hon publicerade en artikel på ämnet i DIK:s tidning som att etik var ett ämne som fick vänta då viktigare frågor fanns på agendan (Häggström 2002, s. 254). Häggström menar att utformandet av de svenska etiska riktlinjerna för bibliotekarier är ett initiativ i en process som hon hoppas skulle utvecklas och leda till ett större intresse för och en högre medvetenhet kring etik inom professionen (2002, s. 260-261). De etiska riktlinjerna menade Häggström är inte eviga och slutgiltiga utan måste vara ett

levande dokument med en fortlevande diskussion kring etik och professionalism. En brist enligt Häggström i de etiska riktlinjer som fanns tillgängliga 2002 var att det ännu inte fanns något inkluderat kring bibliotekariers ståndpunkter gentemot internet och i relation till informations- och kommunikationsteknologi. Dessa aspekter hoppades Häggström skulle kunna hanteras genom en revision av riktlinjerna (2002, s. 258-259, 261). En förklaring till att etiken inte tagit någon större plats inom biblioteks- och informationsvetenskapen i Sverige tror vi kan hänga ihop med professionsbegreppet och diskussioner kring huruvida bibliotekarieyrket är en profession. Utformning av etiska riktlinjer tror vi därmed till viss del kan hänga samman med hur stark professionen är och att det är betydligt vanligare med både forskning och diskussion om etik inom starka professioner.

4. Metod och teoretiskt perspektiv

Vi har valt ett diskursanalytiskt angreppssätt och vår analys kommer därmed präglas av de teoretiska grunder som format diskursanalys. Det diskursanalytiska angreppssättet är en teoretisk och metodisk helhet som innehåller både teoretiska modeller och metodologiska riktlinjer. Diskursanalysens grundläggande filosofiska premisser måste därmed accepteras när man använder diskursanalys som metod för att undersöka sitt empiriska material (Winther Jörgensen & Phillips 2000, s. 10). Diskursanalys som metod är användbart för att studera förändringar i synsätt över tid och deras diskursiva förutsättningar, med inriktning på att antingen lyfta fram det gemensamma eller att belysa motsättningar. Diskursanalys kan även användas för att kartlägga identitetskonstruktioner och studera olika typer av ordningar eller hierarkier (Bergström & Boréus 2012, s. 410). Detta lämpar sig väl för vår studie som syftar till att belysa just förändringar över tid samt hur identitet och värderingar uttrycks i ett antal texter. I tillägg till detta kommer vi att lyfta in ett professionsteoretiskt perspektiv för att belysa riktlinjerna i förhållande till interna och externa påverkansfaktorer. Vi kommer i detta avsnitt redogöra för kritisk diskursanalys med huvudfokus på hur vi förstår och tillämpar Norman Faircloughs tredimensionella modell för analys. Vi presenterar även det professionsteoretiska perspektivet och vad vi ser att det kan bidra med. Avsnittet tar också upp hur vi genomför vår studie samt dess etiska aspekter.

4.1 Kritisk diskursanalys

För vår studie anser vi att en kritisk diskursanalys lämpar sig väl och vi utgår ifrån Faircloughs diskursdefinition. Kritisk diskursanalys anknyter till en samhällskritisk tradition och här återfinns den samhällskritiska teorins målsättning att verka för sociala och politiska förändringar och att synliggöra underliggande maktstrukturer. Enligt Fairclough konstruerar diskurser sociala identiteter (Bergström & Boréus 2012, s. 373-374). Winther Jörgensen och Phillips menar att diskursteorin är teoretiskt stark för att analysera kollektiv identitet och gruppbildning, dock är den kritiska diskursanalysen jämförelsevis svag för förståelse av jaget och identiteter (2000, s. 139). I vår studie är identiteter en av flera aspekter för jämförande men inte vårt huvudfokus, därmed anser vi att Faircloughs begrepp *etos* ger ett för oss tillräckligt verktyg för att studera identitetsskapande.

Diskurs som språkanvändning definierar Fairclough (1995) som en form av social praktik. Diskursanalys definierar han som analys av hur texter fungerar i en sociokulturell praktik (1995, s. 7). I en kritisk diskursanalys är det enligt Fairclough viktigt att den text som analyseras inte isoleras från analys av de institutionella och diskursiva praktiker som omger texten (1995, s. 9). För att svara på våra

frågeställningar vill vi få en djupare förståelse av texterna vi analyserar genom att även studera den kontext i vilka de innefattas. I en kritisk diskursanalys avgränsas ett sammanhang vilket i vårt fall innebär texter som rör yrkesetiska riktlinjer inom bibliotekarieyrket.

4.2 Faircloughs tredimensionella modell

I en kritisk diskursanalys bör analys göras på tre nivåer; diskursens, textens, och den sociala praktikens nivå. Den diskursiva praktikens nivå handlar om tolkning och innebär studier av hur texter och diskurser påverkar varandra och de praktiker som rör hur texter produceras. Textens nivå är en i huvudsak beskrivande analys med ett lingvistiskt fokus på exempelvis ord eller vad som implicit sägs i en text. På den sociala praktikens nivå, sätts de första nivåerna in i ett större socialt sammanhang (Fairclough 1992, s. 73-100). Genom att utgå från att sociala praktiker består av diskursiva såväl som icke-diskursiva element är vikten av kombination och relation mellan text, diskurs och social praktik viktiga verktyg att använda när vi ser på dokument som dels förändrats över tid, men även i relation till omvärld och närvärld. I diskursanalysen ligger vårt fokus på den kommunikativa händelsen, i vårt fall fem olika etiska riktlinjer. Vi kommer nu att redogöra för vad den kritiska diskursanalysen innebär för vår studie och hur vi använder och tolkar den kritiska diskursanalysens verktyg.

4.2.1 Diskursiv praktik

Diskursiv praktik handlar om hur texter är producerade, distribuerade och konsumerade, vilket kan skilja sig åt beroende på vilken social kontext de ingår i (Fairclough 1992, s. 78). På den diskursiva praktikens nivå utgår vi från det övergripande begreppet *intertextualitet*. Fairclough använder intertextualitet för att fokusera på hur en text bygger på element och diskurser från andra texter. Intertextualitet innebär att texter kan förvandla tidigare texter och omstrukturera rådande konventioner eller diskurser för att skapa nya (Fairclough 1992, s.102-103). Intertextualitet innebär en möjlighet att se om de texter vi studerar ger uttryck för utveckling eller kontinuitet. Det är också ett verktyg för att se om förändringar gjorts som fått betydande konsekvenser för eller som påverkat betydelser och mening i innehållet. Begreppet intertextualitet har flera dimensioner och för att skapa ett ramverk i vår studie har vi valt ut de av Faircloughs begrepp som vi anser är relevanta.

Interdiskursivitet är den del av intertextualitet som främst handlar om textproduktion och vilka diskurser som texten bygger på. Interdiskursivitet handlar om relationen en diskurs har till andra diskurser. Interdiskursivitet innebär att *diskursordningen*, det vill säga förhållandet mellan olika diskurser, har företräde framför varje enskild diskurs. Genom att studera graden av interdiskursivitet kan vi urskilja i vilken utsträckning texten har förändrats eller om den reproducerar den traditionella diskursordningen. Interdiskursivitet som princip går att applicera på samhällseliga eller institutionella diskursordningar och olika typer av diskurser (Fairclough 1992, s.124). En text kan också ses som en del av en *intertextuell kedja*, vilket innebär att ny text delvis består av element från äldre text (Fairclough 1992, s. 84-86). Intertextuella kedjor kan vara framträdande i dokument så som etiska riktlinjer, där innehållet kräver uppdatering

men samtidigt kretsar kring samma frågor som förnyas och formuleras om. När en äldre förlaga blir underlag i formulerandet av ny text skapas intertextualitet. En ny text blir en länk i en intertextuell kedja och bidrar därmed till utveckling och förändring. Vi har valt att tolka olika etiska värderingar som element då vi ser det som intressant att se om dessa återkommer och skapar intertextuella kedjor även mellan dokument från olika nationer. Om en text uppenbart bygger på specifika texter, exempelvis genom att hänvisa, citera eller referera till dem, är det exempel på *manifest intertextualitet* (Fairclough 1992, s. 104, 117-118). Då många av verktygen i Faircloughs modell kretsar kring förändringar lämpar den sig väl för vår jämförande och historiska studie. Genom att studera intertextualitet kan vi urskilja reproduktion och förändring av diskurser beroende på hur element återanvänds eller fogas samman på nya sätt.

4.2.2 Text

Den del av diskursanalys som handlar om textanalys ser Fairclough som beskrivande, i förhållande till de andra två delarna som ses som tolkande. Vi kommer att genomföra textanalysen utifrån områdena vokabulär, grammatik, och textstruktur. Dessa områden omfattar gradvis vilka enskilda ord som används i texten, hur dessa formuleras till meningar för att sedan länkas samman till stycken som ingår i större enheter. Alla områden behandlar såväl språkets form som dess mening (Fairclough 1992, s. 73-75). De verktyg för textanalys som Fairclough tillhandahåller ger oss möjlighet att fokusera och avgränsa analysen och sätta texten i relation till den diskursiva- och den sociala praktiken.

Med vokabulär avser vi vilka ord och begrepp som används i de texter vi studerar men också vilken betydelse dessa kan ha. Fokus ligger på att identifiera nyckelord som är återkommande i de texter vi studerar för att urskilja mönster. Vi intresserar oss också för i vilken utsträckning samma ord kan ha olika innebörd för tolkning i olika sammanhang och i förhållande till textens helhet. På området grammatik förhåller vi oss till begreppen *transitivitet* och *modalitet*. Transitivitet innebär att se på hur agenter och processer behandlas i texten och vilket uttryckssätt som används då detta görs (Fairclough 1992, s. 235). Med agenter avser vi de aktörer som är deltagande i texten vare sig de är synliga eller inte. Agenter i våra texter skulle exempelvis kunna vara bibliotekariéer, biblioteksföreningar och användare. I vilken grad ansvar tillskrivs agenter, hur agenter framställs eller om de helt utelämnas ur texten kan ha konsekvenser för hur abstrakt eller konkret texten upplevs (Fairclough 1992, s. 179). Vi analyserar transitivitet genom att se hur texterna framställer olika agenter. Hur agenterna framställs kommer att visa på vilka de är, om de kan ses som passiva eller aktiva och vilken grad av ansvar de tillskrivs. Att studera dessa aspekter möjliggör en analys av vilka eventuella konsekvenser transitivitet kan innebära.

Modalitet handlar om i vilken grad talaren instämmer i vad som sägs (Fairclough 1992, s. 158-162). Vi kommer att studera modalitet genom att se till vilka modala hjälpverb som används i texterna så som exempelvis kan, ska, borde och måste. Genom att granska mönster i texten går det att svara på frågor om vilka typer av modalitet som är vanligast, om de är i huvudsak subjektiva eller objektiva och vilken typ av grammatiska uttryck som används mest (Fairclough 1992, s. 236). Objektiv modalitet kännetecknas av en otydlighet kring vilket perspektiv som representeras, dessutom kan objektiv modalitet användas som ett redskap för att uttrycka något som

en objektiv sanning. Båda dessa aspekter av objektiv modalitet kan innebära en form av maktutövande. I subjektiv modalitet är avsändarens samstämmighet med innehållet tydligt (Fairclough 1992, s. 160). Textstruktur avser hur texten organiserats, vilket för oss innebär att undersöka hur ämnen introduceras, utvecklas och bibehålls (Fairclough 1992, s. 234-235).

Etos handlar om hur identiteter skapas genom språket och kroppen (Fairclough 1992, s. 166-167). *Etos* kan beröra både grammatik, vokabulär och textstruktur och Fairclough använder begreppet för att se hur komponenter från andra diskurser eller genrer används för att skapa en social identitet, ett 'jag', eller en subjektiv deltagare (Fairclough 1992, s. 166, 235). På så vis går *etos* också att se som en typ av intertextualitet, där komponenter från andra områden utvecklas och används för att skapa något 'nytt'. Begreppet *etos* når också utanför diskursens gränser och kan därmed ringa in aspekter av mer generella beteenden som bidrar till konstruktionen av det nya jaget (Fairclough 1992, s. 167). Med detta menar vi att en social identitet kan skapas i de yrkesetiska riktlinjerna genom att de bygger på redan tidigare konstruerade identiteter. Att inkludera begreppet *etos* kan bidra till att vi kan se om språket i texterna konstruerar eller bidrar till att förstärka en identitet för hur bibliotekarier är eller bör vara.

4.2.3 Social praktik

Den tredje nivån i Faircloughs modell är en analys av social praktik. Detta görs genom att specificera den typ av sociala praktiker som den diskursiva praktiken är en del av. Denna analys är en förutsättning för att kunna förklara varför den diskursiva praktiken är som den är och hur den i sin tur kan påverka den sociala praktiken (Fairclough 1992, s. 237). I analysen ska det förhållande som finns mellan diskurs och social struktur betraktas som likvärdig och den påverkan som sker mellan de båda ses som ömsesidig (Fairclough 1992, s. 65). Enligt Fairclough kan diskursiva praktiker i form av produktion, distribution och konsumtion av texter ses som en form av hegemonisk kamp som bidrar till reproduktion och omvandling av den existerande diskursordningen såväl som av rådande sociala relationer och maktrelationer (Fairclough 1992, s. 93). På den sociala praktikens nivå är målet enligt Fairclough att specificera de sociala och hegemoniska relationer och strukturer som utgör den diskursiva praktiken samt att undersöka vad dessa relationer innebär i fråga om reproducering och omvandling (Fairclough 1992, s. 237).

I den tredimensionella modellen bidrar begreppet *hegemoni* med ett sätt att analysera de sociala praktiker där den valda diskursen hör hemma med fokus på maktrelationer och huruvida dessa maktrelationer reproducerar, omvandlar eller utmanar rådande hegemonier. Det erbjuder också en modell för att analysera den diskursiva praktiken i sig, som en typ av hegemonisk kamp som reproducerar, omvandlar och utmanar de rådande diskursordningarna (Fairclough 1992, s. 95). I vår studie innebär den kritiska diskursanalysens tredje nivå att vi kan se hur de etiska riktlinjerna påverkats över tid i förhållande till den sociala praktik i form av institution, organisation och omvärld som de skapats i samt hur de etiska riktlinjerna i sin tur påverkat omvandlingen och reproduceringen av nya etiska riktlinjer. Metoden lämpar sig alltså väl för att analysera hur de svenska etiska riktlinjerna omvandlats och reproducerats över tid men även hur de omvandlats och reproducerats i relation till etiska riktlinjer i andra delar av världen. För att studera sociala praktiker lämpar det sig väl att lyfta in ett

annat kompletterande teoretiskt perspektiv. I detta avseende har vi valt att tillämpa professionsteori.

4.3 Professionsteori

På samma sätt som det finns olika definitioner av vad en profession är finns det också olika teoretiska perspektiv kring hur olika yrken agerar för att betraktas som professioner samt hur professioner fungerar och interagerar med varandra. Vi tillämpar Andrew Abbotts teori om professioner då han bland annat intresserat sig för professioner inom informationsfältet och då hans teori används i forskning inom biblioteks- och informationsvetenskapen (e.g. Sundin & Hedman 2005; Foster & McMenemy 2012). Genom att lyfta in professionsteori vill vi belysa yrkesetiska riktlinjer utifrån dess funktion i förhållande till bibliotekarieryrket sett som profession. Eftersom kritisk diskursanalys intresserar sig för sociala och hegemoniska strukturer tror vi att professionsteori med dess fokus på strukturer och relationer mellan och inom professioner lämpar sig väl som ett ytterligare teoretiskt perspektiv för vår analys. Samtidigt kan tillämpandet av ett ytterligare teoretiskt perspektiv påverka det kritiska förhållningssättet då det för oss innebär att vi ser på profession utifrån en förutbestämd uppfattning.

Abbott (1988) menar i *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor* att professioner existerar i ett system där professioner, arbetsuppgifter och länkarna dem emellan kontinuerligt förändras. Dessa förändringar beror dels på interna faktorer som kan vara organisatoriska men även externa krafter och faktorer som exempelvis teknologi och politik. De externa faktorerna kan enligt Abbott påverka och omgruppera den interna dynamiken och göra att den uppsättning uppgifter som varje respektive profession är bunden till då och då kan förändras eller nya uppgifter skapas och andra försvinna (Abbott 1988, s. 33). Utvecklingen av en professions formella attribut beror enligt Abbott på en strävan efter territoriell kontroll och monopol över rivaliserande professioner. Varje profession strävar därmed efter att ha fullständig och juridisk kontroll över ett arbetsområde (Abbott 1988, s. 30, 71). Professioner menar Abbott strävar efter att legitimera sig genom att göra anspråk på en viss kunskap och denna strävan efter att professionaliseras sker enligt honom i olika steg. Det första steget är att det uppstår en *störning* i form av något nytt som exempelvis ny teknologi som kräver ny kunskap eller nya arbetssätt för professionen, vilket gör att professionen hamnar i obalans och förändringar behövs. I nästa steg sker inkorporerandet av ny kunskap och förändringar och slutligen absorberas störningen och balansen återställs (Abbott 1988, s. 215). Bibliotekarier har enligt Abbott haft en strukturerad kärna och historiskt sett har de inte haft så stor konkurrens på sitt expertisområde. Dock finns kritiska skeenden då ny expertkunskap behövt utvecklas och nya anspråk på kunskap har tagits, ett exempel på detta är tillkomst av datorer och ideologin om att information är en central resurs för en nation vilket gav ett nytt legitimerande för informationsprofessionerna (Abbott 1988, s. 220-223). I relation till vårt empiriska material är det intressant att se till hur externa faktorer, det Abbott kallar störningar, kan ha påverkat professionen och därmed förändrat dess anspråk på specifik kunskap och dess expertisområde och huruvida detta återspeglas i de yrkesetiska riktlinjernas utveckling. Vi ser dessa aspekter av professionsteori som en möjlighet att sätta in text och diskursiva praktiker i en social praktik. De aspekter vi i bakgrund identifierade som nya utmaningar och som förändrat bibliotekarirollen har

gjort att professionen utvecklat ny kunskap och behövt ta sig an nya arbetsuppgifter. Detta kan ha gjort att professionens identitet omdefinierats och påverkat texter som skapats inom professionen vilket kan vara intressant i relation till vår studie. Teorin kan bidra till att se den ömsesidiga påverkan som sker mellan den sociala praktiken kontra text och diskurs. Christoffersens (2007) och Abbotts (1988) syn på profession har olika teoretiska utgångspunkter vilket skulle kunna innebära motsättningar i en fördjupad analys av profession, vi anser dock att de i vår studie snarare kompletterar varandra.

4.4 Genomförande

Den planerade analysen går ut på att studera det empiriska materialet i form av nationella yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier i Sverige. Dessa sätts i relation till vetenskapligt material i form av tidigare forskning och teori samt i förhållande till två andra länders yrkesetiska riktlinjer samt de internationella yrkesetiska riktlinjerna utgivna av IFLA.

Vi kommer att genomföra vår analys i tre steg i linje med Faircloughs tredimensionella modell för kritisk diskursanalys. Det innebär att vi kommer att analysera enskilda texter, sätta dessa texter i relation till varandra och urskilja diskursiva praktiker samt diskutera detta i relation till den sociala praktiken. Texterna kommer att studeras utifrån vilka som producerar och distribuerar dem samt vilka som är tänkta att konsumera dem. På den diskursiva praktikens nivå använder vi Faircloughs begrepp intertextualitet, interdiskursivitet och manifest intertextualitet för att analysera hur texterna utvecklats och de diskurser i vilka de producerats, distribueras och konsumeras. På textnivå analyserar vi hur etiska värderingar uttrycks i texterna samt om det kan finnas motsättningar mellan olika värderingar i texterna genom att studera vokabulär. På denna nivå tar vi även in Gormans kärnvärden som vi anser kan fungera som ett redskap för att kodifiera texten. I relation till denna del av analysen presenterar vi en tabell för att ge en bättre överblick över resultatet. På denna nivå studerar vi även vilka agenter som finns i texterna och hur identiteter, här främst bibliotekariens identitet, beskrivs i texterna genom att använda Faircloughs språkliga analysredskap transitivitet, modalitet och etos som hjälper oss att undersöka olika delar och aspekter av texterna. På den tredje nivån analyserar vi hur texter och diskursiva praktiker förhåller sig till sociala praktiker genom att använda oss av tidigare forskning samt andra texter som kan ha relevans för analysen. På denna nivå lyfter vi även in professionsteori för att analysera vikten av etiska riktlinjer i relation till profession. I analysarbetet använder vi oss av analysfrågor som formulerats utifrån de begrepp vi redogjort för i teori- och metodavsnittet. Analysfrågorna är en metod för att koda vårt material under arbetsprocessen, de skiljer sig ifrån våra forskningsfrågor och presenteras inte i texten. Resultat och analys redovisas parallellt i förhållande till den tredimensionella modellen. När resultatet sammanställts och analyserats kommer vi att diskutera detta för att besvara våra forskningsfrågor samt dra våra slutsatser.

4.5 Etiska aspekter

För att eftersträva ett så distanserat resultat som möjligt kommer vi att ha vår egen förförståelse i åtanke och vara tydliga med forskningens tillvägagångssätt. Denna

ambition ska genomsyra hela arbetsprocessen och vara synlig i slutresultatet. Enligt Watt Boolsen (2007) är det en stringent användning av teori och metod som legitimerar vetenskapligt producerad kunskap. I praktiken innebär detta exempelvis att vi använder oss av kritisk diskursteori. Att tillämpa teori kan enligt Watt Boolsen befria oss från vissa av våra förutfattade meningar och möjliggöra andra frågeställningar (2007, s. 171). Winther Jørgensen och Phillips beskriver att forskaren i diskursanalysen måste "ställa sig främmande" inför materialet (2000, s. 28). För att kunna göra detta tillämpar vi Faircloughs tredimensionella modell och har inom denna valt ut de begrepp vi ser som relevanta med tanke på vår analys. För att synliggöra våra val i samband med detta har vi i teori- och metodavsnittet valt att redogöra för de begrepp vi använder oss av inom den valda teorin, hur vi förstår och tolkar dessa samt hur de förväntas bidra till vårt resultat. Genom att tydliggöra vår utgångspunkt kan vi bidra till att göra forskningsresultatet transparent för läsaren.

Av de fem texter vi studerar finns en av dem endast i engelskspråkig version; *The code of ethics of the American Library Association*. Vi är medvetna om att detta kan innebära tolkningsmöjligheter när vi jämför innehåll och begrepp i texterna. För att behålla transparens har vi valt att presentera citat från denna text på originalspråk. I övrigt utgår vi från vår egen översättning och tolkning av texten.

5. Resultat och analys

I detta avsnitt kommer vi att presentera och analysera vårt empiriska material utifrån Faircloughs tredimensionella modell. Först presenteras det empiriska materialet utifrån kort historik och dokumentens utformning. Vi redogör sedan för resultat och analys parallellt och utifrån den diskursiva praktikens nivå, textnivå och den sociala praktikens nivå. Som tidigare nämnts kommer fokus att ligga på de svenska yrkesetiska riktlinjerna. Övriga riktlinjer sätts i relation till de svenska där vi anser det intressant och relevant i förhållande till vår studie.

5.1 Presentation av det empiriska materialet

För att underlätta benämning av de fem dokument som i första hand utgör vårt empiriska material i resultat och analys väljer vi efter att vi presenterat dem att kalla riktlinjerna: DIK 1992 (*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* 1992), DIK 2008 (*Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* 2008), IFLA 2012 (*IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister* 2012), ALA 2008 (*Code of Ethics of the American Library Association* 2008), samt FI 2011 (*Finlands Etiska principer för biblioteksarbetet* 2011).

5.1.1 Sverige: Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier

Rosenqvist (1991) beskriver i sin rapport att arbetet med yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier i Sverige tog sin början när temat etik togs upp på ett förseminarium till Sveriges Allmänna Biblioteksförnings (SAB) årsmöte i juni 1985 av SAB:s specialgrupp för referensarbete. Därefter utformades rekommendationer för referensarbetet som godkändes av SAB:s styrelse 1989 (Rosenqvist 1991, s. 68). Dessa uppdaterades senast 2002. Rosenqvist nämner att intresset för etikdiskussionerna under slutet av 1980-talet grundade sig i frågor som rör servicens kvalitet, sekretess, informationsfrihet och censur och hon säger att det efter skapandet av rekommendationer för referensarbetet fanns förhoppningar om att skapa generella nationella regler för etik (Rosenqvist 1991, s. 68-69). Några år senare, i början av 1990-talet, påbörjades arbetet med utformandet av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier inom DIK av det dåvarande Svenska Folkbibliotekarieförbundet (SFF) och de Vetenskapliga Bibliotekens tjänstemannaförening (VBT). Dessa riktlinjer antogs av SFF:s och VBT:s styrelser under åren 1992 och 1993 (Ohlsson 2007, s. 62). I nuläget uppger DIK att det inte finns någon plan på att revidera de svenska yrkesetiska riktlinjerna, dock finns tankar om att istället formulera mer generella yrkesetiska riktlinjer som skulle kunna ersätta olika enskilda professioners riktlinjer. Dessa mer generella yrkesetiska riktlinjer skulle då tjäna som ett gemensamt etiskt

styrdokument som täcker in fler yrkesgrupper. Inget beslut kring detta är ännu taget men grunden menar DIK ligger i att det inom organisationen inte finns samma delföreningsstruktur som det fanns vid skapandet av yrkesspecifika etiska riktlinjer, och att man idag mer talar om kompetenser än professioner¹.

Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier från 1992 ingår i en folder med ett inledande förord på ungefär en sida. Riktlinjerna består av tio punkter som är indelade under fyra rubriker: Bibliotekariens allmänna förhållningssätt, Bibliotekariens förhållningssätt till användarna, Bibliotekariens förhållningssätt till egen och andra yrkesgruppers profession och Bibliotekariens förhållningssätt till verksamheten. Riktlinjerna innehåller inga förklarande texter, kommentarer eller definitioner (DIK 1992). *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* reviderades 1998 till att bestå av sju punkter där rubrikerna och större delen av förordet tagits bort. Texten innehåller inga förklarande texter, kommentarer eller definitioner. *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier* uppdaterades 2008 vilket är den version som gäller nu, denna version är ordagrant identisk med 1998 års reviderade upplaga.

5.1.2 IFLA:s etiska regler

IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister (IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers) antogs 2012 och är det första dokumentet av sitt slag på internationell nivå. IFLA är en internationell icke-statlig organisation som samlar över 1500 biblioteksföreningar från ungefär 150 länder världen över (IFLA 2015a). IFLA:s etiska regler arbetades fram under en tvåårsperiod av en kommitté inom IFLA kallad *The Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE)*. I arbetet med dokumentet togs kommentarer från hundratals medlemmar i IFLA och icke-medlemmar med i beräkningen. Dokumentet finns i nuläget tillgängligt på 20 olika språk, på de flesta språk både i en fullständig och en förkortad version (IFLA 2015b). Reglerna är inte tänkta att vara bindande och behöver inte heller antas i sin helhet utan beskrivs som vägledning för bibliotekarier och informationsspecialister och som underlag när biblioteksföreningar upprättar eller omarbetar sina egna riktlinjer. Både den fullständiga och den förkortade versionen av *IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister* översattes till svenska av Svensk Biblioteksforening under slutet av 2012. I samband med utformandet av IFLA:s etiska regler planerades metoder för hur de etiska reglerna ska kunna bli ett välkänt och levande dokument som exempelvis utvecklande av träningsmaterial för att underlätta introducerandet av reglerna som ett standardiserat dokument för etisk reflektion. Andra metoder är att samla in fallstudier från hela världen och skapa en databas för etiska frågor inom biblioteksyrket och att anordna seminarier och konferenser (Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 16).

IFLA:s etiska regler för bibliotekarier och andra informationsspecialister (2012) består av fem sidor och börjar med en och en halv sida inledning följt av riktlinjerna som grupperas under sex stycken rubriker: Tillgång till information, Ansvar gentemot enskilda personer och samhället, Integritet, sekretess och insyn, Fri tillgänglighet och immaterialrätt, Objektivitet, personlig integritet och yrkeskompetens, Relationer mellan kollegor och anställda/arbetsgivare. Varje område innehåller mellan tre till sex olika stycken, som kan ses som motsvarigheten till de punkter som finns i de andra

¹ DIK, e-post den 27 mars 2015

riktlinjerna. Riktlinjerna innehåller då sammanlagt trettio punkter. Dokumentet innehåller inte några definitioner eller förklarande texter i tillägg till vad som formuleras i riktlinjerna (IFLA 2015b).

5.1.3 USA: The code of the ethics of the American Library Association

USA var det första landet i världen att skapa etiska riktlinjer för bibliotekarier; *Code of Ethics of the American Library Association*, vilka antogs 1939 av American Library Association (ALA). ALA grundades 1876 och förmodas vara den äldsta biblioteksforeningen i världen (Koehler 2002, s. 327-328). Arbetet med etiska riktlinjer startade redan då ALA grundades och de har under åren reviderats och uppdaterats ett flertal gånger, den senaste versionen är från 2008. ALAs *Code of Ethics Committee*, senare *Committee on Professional Ethics* har funnits sedan 1928 och etablerades som ett utskott 1975. Kommitténs allra första utkast till etiska riktlinjer handlade främst om etiska principer kopplade till styrning och drivande av bibliotek och dagens riktlinjer påminner endast till liten del om de första (ALA 2014). När reglerna antogs hade de redan förändrats till att handla mindre om styrning och mer om bibliotekarierollen, dessutom hade riktlinjerna kortats ner till 28 punkter. Det dröjde ända till 1981 innan nya riktlinjer antogs men arbetet med etik hade under de gångna decennierna resulterat i två, med tanke på etiska aspekter, viktiga policyer i form av *Library Bill of Rights* och *Freedom to Read Statement*. Dessa policyer fungerade som ett ramverk när nya etiska riktlinjer skulle utformas och anpassas efter de nya sociala, ekonomiska och politiska förändringar som skett sedan 1930-talet (ALA 2014). *Code of Ethics of the American Library Association*, har ingen juridisk kraft utan används endast som rekommendationer. Revideringarna från 1995 och 2008 har inneburit så väl språkliga förändringar som anpassning med tanke på nya utmaningar i fråga om till exempel immaterialrätt (ALA 2014).

Code of Ethics of the American Library Association finns i senast reviderad upplaga från 2008. Texten består av 8 punkter och inleds med ett kort förord. Förordet preciserar att riktlinjerna är ett ramverk som fungerar som vägledning men som inte går in på specifika situationer. Riktlinjerna ingår i *Intellectual Freedom Manual*, ett omfattande dokument i sex delar där de etiska riktlinjerna i sin tur har fyra kompletterande texter som innehåller bland annat frågor och svar kring riktlinjerna och text kring hur riktlinjerna är tänkta att implementeras. Manualen innefattar även *Library Bill of Rights*, policyuttranden samt information om intellektuell frihet, nutida utmaningar och frågor, digital information, internet, religion, migrationsrättigheter och texter kring information, resurser och tjänster inom bibliotek samt texter för att underlätta tolkning kring områden som rör bland annat diskriminering, skolbibliotek, akademiska bibliotek, beståndshantering, ekonomiska begränsningar, barn och ungdomars internet-aktivitet, integritet och sekretess.

5.1.4 Finland: Etiska principer för biblioteksarbetet

Finland var det första landet i Norden att upprätta nationella etiska riktlinjer för bibliotekarieyrket, detta arbete påbörjades 1984 då en gemensam yrkesetisk arbetsgrupp tillsattes på uppdrag av Finlands biblioteksforening, Finlands svenska biblioteksforening och Finlands vetenskapliga bibliotekssamfund. Arbetsgruppen bestod av representanter för både fackliga och ideella organisationer samt från olika bibliotekstyper. Det ursprungliga uppdraget bestod i att formulera etiska regler för

bibliotekarier men definierades sedan om till att gälla för alla biblioteksanställda (Rosenkvist 1991, s. 61, Sevón 2002, s. 109). *Etiska Principer för biblioteksarbetet* godkändes 1988 av organisationerna och en uppmaning gick ut till medlemmarna att följa dem. Finland har en nationell bibliotekspolitik och deras etiska principer gäller för alla biblioteksanställda, de har dock ingen juridisk kraft. Riktlinjer och strategier för bibliotekspolitiken utformas av Undervisningsministeriet och därmed finns de även med i regeringsprogrammen (Undervisningsministeriet 2015).

Etiska principer för biblioteksarbetet finns i senast reviderad upplaga från 2011. Dokumentet består av ett kortare förord och sexton punkter indelade under de fyra rubrikerna: Uppgifter för den som arbetar professionellt med biblioteks- och informationsarbete, Opartiskhet, Ställningstagande för livskvalité och Arbetsgemenskapen. Två sidor innehåller kommentarer till enskilda principer. En sida tillägnas värdegrund, allmän bakgrund samt en förklaring av gentemot vilka de biblioteksprofessionella har ett ansvar samt definitioner till begreppen Användare, Bästa möjliga information, Rätt anpassad, pluralistisk, jämlik biblioteksservice samt Censur. Dokumentet är publicerat på tre språk: finska, svenska och engelska.

5.2 Diskursiv praktik

5.2.1 Interdiskursivitet

Vi tillämpar Faircloughs begrepp interdiskursivitet för att analysera texternas produktion samt vilka diskurser de bygger på. Detta gör vi genom att studera vilka som skapat de yrkesetiska riktlinjerna och vad som är syftet med dessa.

I en kort ingress redogörs i DIK 1992 att de yrkesetiska riktlinjerna är ett resultat av diskussioner som förts om professionalism, yrkesroll och yrkesetik inom Svenska Folkbibliotekarieförbundet (SFF) och De Vetenskapliga Bibliotekens Tjänstemannaförening (VBT). Fackförbundet DIK, där nio av tio bibliotekarier var medlemmar under 1992, står som ansvarig utgivare (DIK 1992). I dokumentet beskrivs bibliotekarieyrket som heterogent och det betonas att det finns en avsevärd skillnad mellan en barnbibliotekarie och en bibliotekarie vid ett vetenskapligt bibliotek. Detta kan tolkas som att yrkesetiska riktlinjer sågs som relevanta för bibliotekarier både inom folkbibliotek och forskningsbibliotek och att etiska aspekter av arbetet inom dessa bibliotek togs i beaktning när riktlinjerna utformades. I förordet beskrivs också att kollegor i flera andra länder sedan länge har fastställt yrkesetiska regler (DIK 1992). Något som tyder på att nordiskt och internationellt arbete med yrkesetik för bibliotekarier har haft inflytande på beslutet att skapa yrkesetiska riktlinjer även i Sverige. I DIK 2008 finns ett fåtal meningar i förordet kvar från den ursprungliga upplagan som beskriver att etiska överväganden är en del av det dagliga arbetet samt att etiska överväganden är en förlängning av det professionella ansvar som yrkeskåren innefattar gentemot allmänheten men även gentemot den egna verksamheten. De etiska riktlinjerna beskrivs som ett viktigt stöd för detta (DIK 2008).

I inledningen till FI 2011 beskrivs att de etiska principerna “gäller för personer som verkar professionellt inom biblioteks- och informationssektorn vid offentliga

institutioner” (Biblioteken.fi 2011). Förordet nämner även att de etiska principerna skapats av bibliotekens etikgrupp på uppdrag av tre olika biblioteksföreningar (Biblioteken.fi 2011). ALA 2008 har skapats av biblioteksföreningen ALA och här fastställs tydligt i inledningen vikten av att kodifiera etiska riktlinjer och det etiska ansvar som åligger biblioteksprofessionen betonas (ALA 2008). IFLA vill representera biblioteks- och informationsverksammas intressen internationellt genom att samla biblioteksföreningar från hela världen (IFLA 2015a). Samtidigt kan vi se att denna representation inte behöver vara homogen då den består av medlemmar från hela världen och att dessa kan representera skilda perspektiv. Det skulle även kunna finnas en obalans i fråga om vilkas perspektiv IFLA:s medlemmar representerar. Inledningen beskriver reglernas funktion som att stimulera till reflektion över metoder och problemhantering, öka medvetenheten över den professionella rollen och öka öppenheten för användare och samhället i stort (IFLA 2012). Reglerna är baserade på övertygelser som handlar om att biblioteksverksamhet i grunden är etiskt förankrad och att bibliotekarier har ett socialt ansvar. Inledningen förtydligar avslutningsvis att reglerna bygger på grundprinciper som bör utgöra kärnan i en uppförandekod för yrkesutövare men att dessa sedan måste variera beroende på vilket samhälle, situation eller organisation de tillämpas i. IFLA vill också belysa vikten av att upprätta regler och policyer för en yrkesorganisation (IFLA 2012).

I samtliga riktlinjer förknippas bibliotekarieprofessionen med ett etiskt ansvar vilket gör att vi förstår det som att det både på nationell och på internationell nivå finns en övergripande diskurs kring professionsetik där etik betonas som nödvändigt för att ett yrke ska vara en profession. Dessutom ser vi en samhällelig och mer generell konsensus kring vad som är god etik och kring vissa grundläggande etiska värderingar i det samhälle där de yrkesetiska riktlinjer vi studerar produceras, distribueras och konsumeras.

DIK 1992 är de första riktlinjerna av sitt slag i Sverige och kan på så sätt ses som att de förändrar den rådande diskursordningen. Den diskussion som lett fram till riktlinjerna har i huvudsak skett genom de två dåvarande biblioteksföreningarna vilka representerar bibliotekarier på folkbibliotek respektive forskningsbibliotek. Gemensamt för dessa bibliotekarier är de teman som nämns i ingressen: professionalism, yrkesroll och yrkesetik (DIK 1992). I tillägg till att DIK 1992 nämner dessa tre teman återkommer de också ofta i forskning kring etiska riktlinjer (e.g. Hannabuss 1998; Gorman 2000; Foster & McMenemy 2012). DIK 2008 reproducerar till stor del den rådande diskursordningen då de inte bidrar med något nytt textinnehåll som förändrar den inriktning som DIK 1992 fastställt. Här kan vi se att värderingar bibehålls men även vikten av etik kopplat till profession då vi i DIK 2008 kan se att etik vidhålls som en del av det professionella ansvaret och att professionalism, yrkesroll och yrkesetik är något som det förs en kontinuerlig diskussion kring av bibliotekarierna inom DIK (DIK 2008).

När det gäller professionalism, yrkesroll och yrkesetik, härstammar dessa teman i sin tur från olika håll. När det gäller bibliotekariens yrkesroll har det enligt Gorman (2000) under lång tid funnits en diskussion om detta inom fältet (s. 16-26). På så sätt är det i högre grad än professionalism och yrkesetik något som under lång tid reproducerats inom det egna fältet. De första yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier i Sverige förändrar den rådande diskursordningen på så sätt att de tillför ett helt nytt dokument som innebär nya förutsättningar kring arbete med yrkesetik för

bibliotekarier. Samtidigt bygger de på den ovan beskrivna diskursordningen och är ett led vidare till de reviderade riktlinjerna. Revideringen i sig innebär inte några större förändringar för diskursordningen.

Alla texterna kan ses som att de reproducerar det synsätt som finns kring etik inom biblioteks- och informationsfältet vilket bland annat visar sig i att riktlinjerna i stort sett täcker in de områden som tidigare forskning (e.g. Gorman 2000) ringat in. IFLA:s regler förändrar till viss del den rådande diskursordningen genom att en gemensam värdegrund för första gången skapas för bibliotekarier på internationell nivå. Reglerna visar på ett etiskt ansvar sammanknipat med yrket som är världsomspännande. Vi förstår relationen mellan internationella och nationella yrkesetiska riktlinjer som att de ömsesidigt påverkar varandra med tanke på att IFLA:s regler utformats med hänsyn till medlemsorganisationernas synpunkter och i sin tur syftar till att vara underlag för omarbetning av nationella yrkesetiska riktlinjer. Vi tror även att olika nationella riktlinjer påverkar och påverkas av varandra, både i fråga om innehåll och beslut kring att upprätta yrkesetiska riktlinjer.

5.2.2 Intertextuella kedjor

För att se och beskriva eventuella relationer mellan riktlinjerna och hur element från en text återkommer i en annan tillämpar vi Faircloughs begrepp intertextuell kedja. Vi fokuserar här på att ringa in vilka element som reproduceras för att se om texterna bidrar till utveckling och förändring.

De svenska riktlinjerna bildar en intertextuell kedja, där DIK 1992 har reviderats 1998 och sedan uppdaterats 2008. DIK 1992 bygger inte uttryckligen på element från andra texter men de ska enligt förordet ses som ett led i en kontinuerlig diskussion om etik och professionalism (DIK 1992). När dessa riktlinjer reviderades 1998 bestod de till större del av element från den tidigare texten, dock hade vissa punkter formulerats om och text har tagits bort (DIK 1998; DIK 2008). I DIK 1992 beskrivs texten i förordet som ett led i en diskussion (DIK 1992). Även om denna text inte bygger på tidigare riktlinjer utesluter det inte att dokumentet bygger på värderingar och praxis från tidigare, vilket också kan ses som en typ av intertextualitet. DIK 1992 har inte i huvudsak konstruerats för att skapa nya värderingar utan för att ringa in de som redan finns eller de som anses som viktiga inom fältet. Det skulle därmed gå att anta att riktlinjernas innehåll bygger på element som även tidigare förekommit i andra typer av dokument eller texter som rör bibliotek eller bibliotekarier. Vid revideringen 1998 gjordes enbart marginella förändringar i innehållet och vid uppdateringen 2008 gjordes inga förändringar alls vilket visar på en stark intertextuell kedja. DIK 2008 visar med tanke på innehållet på vad Fairclough beskriver som kontinuitet snarare än på utveckling (Fairclough 2007). Då tidigare forskning visar att bibliotekariers etiska värderingar på många sätt är gemensamma i olika delar av världen (Balslev och Rosenqvist 1994, s.195; Shachaf 2005, s. 529; Koehler 2006, s. 91) är det även möjligt att tolka enskilda etiska värderingar som element. På så sätt går det att se hur dessa element skapar en intertextuell kedja mellan de svenska riktlinjerna och riktlinjer från andra delar av världen oavsett vilken hänsyn som tagits till andra länders riktlinjer i skapandet av de svenska.

Som de första internationella riktlinjerna består inte IFLA 2012 uttryckligen av element från tidigare texter. De kan till viss del sägas bygga på IFLA:s

medlemsländers respektive nationella riktlinjer som skapats innan detta dokument då de bidragit till en uppfattning om vilka värderingar som är centrala och gemensamma för bibliotekarier globalt och därmed bör finnas med i denna text. När det gäller IFLA 2012 skulle en typ av intertextuell kedja kunna påvisas då FAIFE under utformandet av reglerna intresserat sig för hur det ser ut i de olika nationerna, detta kan ses i rekommenderad läsning kopplad till riktlinjerna där bland annat Vaagans (2002) internationella undersökning finns representerad. IFLA 2012 skulle alltså kunna reproducera element av texter från nationella etiska riktlinjer och därmed vara en del av en intertextuell kedja trots att de är de första i sitt slag och att de ännu inte reviderats eller uppdaterats. På samma sätt som att förordet till DIK 1992 förtydligar att riktlinjerna inte är en engångsföreteelse utan ett led i en diskussion, så är IFLA i sitt förord tydliga med att de åtar sig att revidera reglerna när det behövs (DIK 1992; IFLA 2012). Meningen med skapandet av båda dessa dokument har alltså varit att de ska ingå i en intertextuell kedja. Att se etiska riktlinjer som något som ständigt måste ses över och uppdateras är något som styrks av exempelvis Gorman (2000) som ser det som naturligt att etiska värderingar förändras över tid men även av Rosenqvist (1991) och Häggström (2002). Den intertextuella kedjan kan därmed ses som en viktig del i att skapa etiska riktlinjer och medvetenheten kring att etiska värderingar förändras över tid, och att därmed riktlinjerna bör förändras, är i sig en stor del av grundtanken bakom skapandet.

Då etiska riktlinjer kan ha olika typer av påverkansgrad och ofta inte är bindande är det möjligt att tolka in andra syften än att skapa ett regelverk för bibliotekarier. Ett sådant syfte kan alltså vara att etiska riktlinjer fungerar som ett led i att väcka uppmärksamhet kring etiska aspekter, något som bland annat Häggström (2002) tar upp som en förhoppning med tanke på syftet med de svenska riktlinjerna. På så sätt får de samma funktion som exempelvis undersökningen kring nordisk bibliotekarieetik av Balslev och Rosenqvist (1994) vars syfte bland annat var att stimulera en dialog om etik. Även Rosenqvists (1991) tidigare rapport var tänkt som ett underlag för nationella diskussioner kring bibliotekarieetiska frågor.

5.2.3 Manifest intertextualitet

Faircloughs begrepp manifest intertextualitet hjälper oss att se om de yrkesetiska riktlinjer vi studerar uppenbart bygger på andra specifika texter. Vi kan på så sätt se om andra texter uttryckligen bidragit till de yrkesetiska riktlinjernas innehåll.

I DIK 1992 kan vi se manifest intertextualitet i förordet där det finns ett citat hämtat från Rosenqvists rapport *Biblioteksetik och bibliotekarieetik*, "att en yrkeskår medvetandegör sitt etiska ansvar och formulerar en etisk kod har uppfattats såsom ett kriterium på professionell status" (Rosenqvist 1991; DIK 1992). I DIK 2008 förekommer inga uppenbara referenser eller hänvisningar till andra texter och därmed ingen manifest intertextualitet. I texten finns heller ingen hänvisning till att detta är en reviderad eller uppdaterad upplaga av en tidigare text. I IFLA 2012 kan vi urskilja manifest intertextualitet genom att det i inledningen finns en uppenbar och uttrycklig referens till FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948). Här beskrivs att vi alla måste erkänna och ta hänsyn till alla rättigheter i den text till vilket det refereras. Men främst finns en tydlig referens till artikel 19 om alla människors rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet och att söka, ta emot och sprida information. I inledningen beskrivs även hur denna rättighet som baseras på FN:s allmänna

förklaring om de mänskliga rättigheterna ligger till grund för IFLA:s etiska regler och för IFLA:s arbete generellt (IFLA 2012). I FI 2011 och ALA 2008 kan vi liksom i DIK 2008 inte se någon manifest intertextualitet i form av uttryckliga hänvisningar till andra texter.

Den hänvisning till Rosenqvists rapport som vi kan se i de första svenska riktlinjerna skulle kunna bero på att man ville stärka motiveringen till varför de yrkesetiska riktlinjerna introducerades. Även om etiska värden visat sig ha en stark grund inom bibliotekaryrket (e.g. Hannabuss 1998; Gorman 2000; Miltenoff & Hauptman 2005; Knox 2014) så var det ett nytt steg i Sverige att nu presentera en yrkesetik i text som man ville att bibliotekarier skulle ta till sig och använda i arbetet. I linje med att bibliotekaryrket strävat efter att vara en profession, och att en utformad kodex anses nödvändigt för att åstadkomma detta (Christoferssen, 2007, s. 21-22) stämmer det väl med tidsandan att motivera och stärka introducerandet av yrkesetiska riktlinjer utifrån dess anknytning till just profession.

Genom den manifest intertextualitet som uttrycks i IFLA 2012 kan vi se att texten till viss del bygger på en större och mer generell uppfattning om mänskliga rättigheter som sträcker sig utanför biblioteks- och informationsfältet. Fältet påverkas här av den allmänna uppfattningen om att det finns en viss konsensus kring mänskliga rättigheter som bör uppfyllas och genomsyra alla aspekter av samhället, inkluderat olika yrkesområden och institutioner. Denna tydliga hänvisning till att rätt till åsikts- och yttrandefrihet genomsyrar IFLA 2012 och därmed allt biblioteksarbete överensstämmer väl med Knox (2014) resonemang om att det inom biblioteksyrket finns en konsensus kring intellektuell frihet och att motverka censur, och att det därmed kodifierats genom etiska riktlinjer inom professionen. Det finns alltså inte bara kodifierat i nationella riktlinjer som det exempel Knox tar upp med *ALA Code of Ethics* utan kan ses som så pass normaliserat att det även genomsyrar den text som syftar till att gälla för bibliotek på en internationell nivå.

5.3 Text

5.3.1 Yrkesroll och identitet

Vi använder oss av Faircloughs begrepp transitivitet som syftar till att visa vilka agenter som behandlas i texterna då vi tror att det kan bidra till att synliggöra ett mönster över vilka som berörs av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier. Vi väljer att redogöra för de agenter vi upplever som mest centrala, utöver dessa tar vi också upp några av de avvikelser som vi ser som relevanta i förhållande till de svenska riktlinjerna.

I DIK 1992 är *bibliotekarien* den mest framträdande agenten och varje ny punkt inleds med "Bibliotekarien..." (DIK 1992). Agenten *bibliotekarien* står i relation till andra typer av agenter. I DIK 2008 är *bibliotekarien* fortfarande den mest framträdande agenten och precis som tidigare inleds alla punkter med "Bibliotekarien..." (DIK 2008). Agenten *bibliotekarien* i DIK 1992 och DIK 2008 framställs som aktiv i sin roll och tillskrivs ansvar för att innehållet i punkterna följs. FI 2011 kretsar kring agenten *vi*, vilket enligt förordet avser personer som verkar professionellt inom biblioteks- och informationssektorn vid offentliga institutioner. I

FI 2011 framställs agenten *vi* som aktiv och ansvarig för innehållet i varje princip. I ALA 2008 finns den motsvarande agenten *we*, som enligt förordet syftar på medlemmar i ALA. Agenten *we* motsvarar agenten *bibliotekarien* i de svenska riktlinjerna och används genomgående i både förordet och riktlinjerna. I ALA 2008 används agenten *we* i meningar som “We significantly influence or control the selection, organization, preservation and dissemination of information” (ALA 2008). ALA:s medlemmar tar på sig ansvaret för formulerandet av riktlinjerna och de är aktiva i utövandet av vad som står. I IFLA 2012 används agenten *bibliotekarier och andra informationsspecialister*. Denna agent används i alla riktlinjer och oftast inledningsvis. IFLA 2012 innehåller ytterligare en framträdande agent i förordet, det är agenten *IFLA* som är ansvarig för reglerna och som åtar sig att revidera dem vid behov. I IFLA 2012 framställs agenten *bibliotekarier och andra informationsspecialister* som aktiv. Texten byggs upp kring vad denna agent gör, *bibliotekarier och andra informationsspecialister*: respekterar, strävar efter, organiserar, offentliggör, verkar för, och så vidare. Agenten tillskrivs ansvar för innehållet i texten och alla riktlinjer handlar om vad denna agent ska göra.

Utöver *bibliotekarien* är *användare* den vanligast förekommande agenten i DIK 1992. Agenten *användare* omnämns även som *den enskilde*, vilket syftar på en enskild användare. En förändring som skett i DIK 2008 är att användare i förordet omnämns som *användare/kunder*. I FI 2011 förekommer också agenten *användare* och i ALA 2008 motsvaras *användaren* av *library users*. Även i IFLA 2012 är *användare* i olika former vanligt förekommande. Till skillnad från i de svenska riktlinjerna inkluderas också agenten *potentiella användare*. Agenten *användare* i allmänhet och som enskilda tillskrivs inget ansvar men har däremot behov och rättigheter i de svenska riktlinjerna från 1992 och 2008. På samma sätt är *användare* i de finska principerna, ALA:s *library user* och IFLA:s *användare* passiva och tillskrivs därmed inget ansvar.

Bibliotekarien förhåller sig också till andra professionella agenter. I DIK 1992 utgörs en sådan agent av *bibliotekariekåren*, som syftar på alla bibliotekarier till skillnad från *bibliotekarien* som är en enskild. *Bibliotekarien* står också i relation till de mer allmänna agenterna *kollegor*, *bibliotekarier i allmänhet* och *nya kollegor*. I riktlinjerna står *bibliotekarien* dessutom i relation till sin *arbetsgivare*. I DIK 1992 förekommer dessutom agenter utanför biblioteket i form av agenten *andra yrkesgrupper*. Denna agent finns kvar i DIK 2008. Agenten *andra yrkesgrupper* har i båda riktlinjerna en passiv roll mot vilken bibliotekarien har ett ansvar. I DIK 2008 omnämns inte längre agenterna *arbetsgivare* och *kollegor*. I FI 2011 omnämns både *kollegor* och *arbetsgivaren* och i ALA code of ethics omnämns andra professionella agenter som *co-workers*, *colleagues* och *potential members of the profession*. I IFLA 2012 omnämns *kollegor* och *arbetsgivare*. I samtliga riktlinjer har andra professionella agenter en passiv roll och *bibliotekarien* har ett ansvar gentemot dessa grupper. De svenska riktlinjerna specificerar inte olika grupper av användare och de inkluderar inte agenter i form av institutioner och organisationer. Det samma gäller FI 2011 men i motsättning till de svenska inkluderar de agenten *allmänheten*. I ALA 2008 förhåller sig däremot agenten *we* till agenten *our employing institutions* och *our institutions*. IFLA 2012 är mer omfattande i fråga om vilka agenter som används. Reglerna hänvisar exempelvis till agenten *allmänheten* som benämns i olika former, från det breda alla till den enskilda. En annan agent är *biblioteken* som också förekommer i många olika former. Till skillnad från de svenska riktlinjerna förekommer också en lång rad specificerade grupper som till exempel: *minoriteter* (landets språkliga),

minderåriga, vuxna, uppgiftslämnare/visslare, författare, förläggare, upphovsmännen, män och kvinnor. Ytterligare en skillnad från de svenska är att agenter i form av andra institutioner, organisationer och myndigheter omnämns: *stater, myndigheter, institutioner, privata företag, regeringar, religiösa organisationer och ideella organisationer* (IFLA 2012). Alla dessa agenter är passiva och tillskrivs inget ansvar.

I texterna finns framför allt den agent som representerar yrkesgruppen som de olika riktlinjerna är avsedda för. I de svenska riktlinjerna handlar det om *bibliotekarier*, vilket kan ses som att de utesluter andra yrkesgrupper verksamma på bibliotek eller bibliotekarier verksamma som exempelvis informationsspecialister (DIK 1992; DIK 2008). På så sätt kan de svenska riktlinjerna ses som snävare än FI 2011 och ALA 2008 då dessa båda använder sig av den mer inkluderande agenten *vi* som definieras i förorden till riktlinjerna. IFLA 2012 i sin tur gör en tydlig definition med agenten *bibliotekarier och andra informationsspecialister* och reglerna inkluderar en större yrkesgrupp än de svenska. Att valet av benämning på den avsedda yrkesgruppen skiljer sig i de svenska riktlinjerna i jämförelse med till exempel IFLA:s kan ses som naturlig med tanke på den utveckling som skett där det inte längre bara är bibliotekarier som innehar tjänster inom bibliotek utan även andra med mer informationsinriktade utbildningar, och där även utbildade bibliotekarier innehar tjänster inom andra yrkesområden inriktade på information.

Utöver den första och även dominerande agenten har *användaren* en central plats i samtliga riktlinjer. Den funktion som yrkesgruppen fyller eller strävar efter att fylla sätts ofta i relation till de behov eller rättigheter som användarna har. Vi ser därmed användarnas roll som central i riktlinjerna och medvetenheten om användarnas perspektiv skulle kunna tolkas som en viktig faktor till skapandet av riktlinjerna. Med tanke på vilka agenter som är centrala i texterna finner vi det intressant att lyfta in vad Hansson (2015) skriver angående intern och extern legitimitet. Hanssons syn på att extern legitimitet skapas av behov och förväntningar utanför institutionen skulle kunna jämföras med de yrkesetiska riktlinjernas fokus på användarna och deras behov, önskemål och till viss del rättigheter. Det utbredda användandet av agenten *användarna* visar vad vi kan se på en medvetenhet kring extern legitimitet. Vi skulle också kunna betrakta yrkesetiska riktlinjer som en metod för att öka bibliotekens externa legitimitet eller som ett uttryck för vilken central plats den externa legitimiteten tillskrivs biblioteken. Utöver användaren fokuserar samtliga riktlinjer som vi ser det framför allt på den yrkesgrupp riktlinjerna avser och kan enligt oss ses som ett uttryck för vad Hansson beskriver som identitetsskapandet inom institutionen (2015, s. 7). Genom att beskriva yrkesgruppen och dess gemensamma förhållningssätt kan riktlinjerna bidra till identitetsskapande eller till reproduktion av redan etablerade sociala identiteter. På så sätt skulle de yrkesetiska riktlinjerna genom sina tydliggöranden kring gemensamma etiska värderingar och vart yrkesgruppen står i olika frågor kunna bidra till ökad intern legitimitet. Vi kan se att de yrkesetiska riktlinjerna avser att ligga till grund för ställningstaganden i den praktiska verksamheten vilket stämmer överens med Hanssons kategorisering av etiska riktlinjer som en typ av performativ dokumentalitet. Med detta menas att de yrkesetiska riktlinjerna i praktiken syftar till att innebära någon typ av mänsklig aktivitet (2015, s. 6). Som vi ser det skulle alltså dokumentens transitivitet kunna påverka den interna så väl som den externa legitimiteten då de både fokuserar på identitetsskapande inom den egna institutionen och på användarnas behov och rättigheter.

5.3.2 Sociala identiteter

Vilka agenter som förekommer i texterna har en stark koppling till begreppet etos, vilket vi tillämpar för att studera vilka beteenden som de tidigare beskrivna agenterna tillskrivs. Vi redogör här för vilka sociala identiteter som tillskrivs de agenter vi tidigare beskrivit.

DIK 1992 kretsar främst kring agenten *bibliotekarien* vars sociala identitet bland annat beskrivs i meningen “Bibliotekariens främsta uppgift är att alltid försvara och främja demokrati...” (DIK 1992). En mer utförlig bibliotekarieidentitet finns dessutom i förordet Varför yrkesetik? där *bibliotekarien* exempelvis beskrivs som en person som dagligen gör bedömningar som baseras på etiska överväganden. Bibliotekarieyrket beskrivs också som heterogent och texten beskriver att det är en avsevärd skillnad mellan en bibliotekarie och en annan i förhållande till arbetsplats. Andra exempel på identitetsskapande i texten är till exempel att “alla bibliotekarier genomgått en likartad utbildning” och “oavsett inom vilken sektor vi verkar har alla bibliotekarier en i grunden gemensam värdering av den egna professionen” (DIK 1992).

I DIK 2008 beskrivs bibliotekarier som en profession med ett visst förknippat ansvar. Det beskrivs att det i yrket ingår att dagligen göra bedömningar baserade på professionella och etiska överväganden samt att bibliotekarien har en professionell roll. Det inledande förordet beskriver också att ansvar för etiska ställningstaganden är förknippat med att vara bibliotekarie, med professionen i sig. Bibliotekariens identitet kan sägas till stor del bibehållas i den reviderade versionen av de etiska riktlinjerna då innehållet i vad som är bibliotekariens ansvar och hur den ska agera är text med till stor del samma innebörd. Till viss del kan dock bibliotekariens identitet utifrån det yrkesetiska ansvaret anses försvagat då det i den reviderade versionen inte längre finns med att “Bibliotekariens främsta uppgift är att alltid försvara och främja demokrati, yttrandefrihet och fri kunskapsförmedling” (DIK 1992). Omformuleringen av denna uppgift i den reviderade och den uppdaterade versionen till att “Bibliotekarier skall värna de demokratiska värdena” kan tolkas som ett mindre konkret ansvar även om dess innebörd skulle kunna anses som jämställt (DIK 2008). I relation till att värden som yttrandefrihet och fri kunskapsförmedling är centrala inom biblioteksyrket kan uteslutandet av dessa ord, eller värden, påverka hur denna text väljer att framställa bibliotekariens identitet.

I IFLA 2012 är den dominerande sociala identiteten eller agenten *bibliotekarier och andra informationsspecialister* och denna beskrivs till skillnad från motsvarande agent i de svenska riktlinjerna inte i förordet. I stället är reglerna uppbyggda som konstateranden om hur denna grupp är, vad de gör och hur de gör det. Hela dokumentet kan alltså ses som skapare av den sociala identiteten *bibliotekarier och andra informationsspecialister*. Den bild som förmedlas är konstruerad efter hur IFLA vill att denna grupp ska vara. Identiteten *bibliotekarier och andra informationsspecialister* förstärks på många sätt i IFLA 2012 då den framställs på ett grundligt sätt och tar större ställningstaganden i vissa frågor. Dessutom tyder texten på en ökad medvetenhet på många plan, vilket bland annat märks i språkbruket och på hur texten är mer ingående i fråga om vilka motsättningar som kan finnas mellan värderingar samt specificerar olika grupper, situationer med mera, för att undvika exkludering. ALA 2008 kretsar kring agenten *We*, vilket skapar en samhörighet

mellan medlemmar inom ALA. Det samma gäller för FI 2011 där den dominerande agenten i riktlinjerna är *Vi*, i kommentarerna uttrycks även hur en professionell biblioteksanställd *är* i exempelvis meningen “En professionell biblioteksanställd är medveten om biblioteksmaterialets betydelse för bibliotekets samhällsroll...” (Biblioteken.fi 2011).

Bibliotekariens identitet kan ses som starkare i IFLA 2012 i jämförelse med de svenska riktlinjerna. Till viss del är identiteten också något avvikande från *bibliotekarien* i de svenska riktlinjerna. I IFLA 2012 kan vi se prov på denna förstärkta identitet bland annat i inledningens beskrivning av rätten till information där bibliotekarier och andra informationsspecialister ges ett ansvar utåt, gentemot staten, att kritiskt granska lagstiftning och vara beredda på att vara rådgivande och förespråka förbättringar av innehåll och tillämpning av lagar. IFLA 2012 tar även upp att bibliotekarier och andra informationsspecialister ska verka för att regeringar reglerar immaterialrätten så att den har en skälig balans mellan upphovsmän och de enskildas intressen och institutioner som exempelvis bibliotek. Ytterligare ett tecken på olikheter gentemot de svenska riktlinjerna kan vi se i texten i form av det mer utförliga ansvar yrkesgruppen här tillskrivs och som täcker områden utanför de mer traditionella arbetsuppgifterna inom den egna verksamheten eller institutionen. Detta kan ses genom exempelvis ett ansvar att delta i forskning och publikationer om yrkesrelaterade frågor där bibliotekarien nu inte bara har en roll inom sin egen verksamhet utan även är en resurs med ett ansvar gentemot biblioteks- och informationsvetenskapen i stort (IFLA 2012). I relation till Abbotts (1988) teori om professioner tolkar vi detta som en strävan efter kontroll över biblioteks- och informationsfältet och dess utveckling. Därmed ser vi att yrkesetiska riktlinjer kan bidra till att göra anspråk på arbetsområden inte bara i det dagliga arbetet på bibliotek utan även för att styra den egna professionens utveckling. Ett annat ansvarsområde som sträcker sig utanför de traditionella arbetsuppgifterna i IFLA 2012 är att “Bibliotekarier och andra informationsspecialister verkar för lika lön och samma förmåner för män och kvinnor på jämförbara befattningar” (IFLA 2012). Genom ovan nämna aspekter blir yrkesgruppens identitet mer komplex än i den mer traditionella roll som de svenska riktlinjerna visar på. Dessutom förenas bibliotekariens identitet med andra informationsspecialister.

5.3.3 Avsändare och ansvar

Vi tillämpar oss av Faircloughs begrepp modalitet för att visa på vilka perspektiv som representeras. Genom att studera vilka modala hjälpverb som används kan vi också urskilja strukturella skillnader i texterna.

DIK 1992 innehåller i huvudsak det modala hjälp verbet *skall*. En av riktlinjerna innehåller *får inte*, riktlinjen avviker från de andra då den beskriver vad bibliotekarien inte får göra, till skillnad från de andra som uttrycker vad bibliotekarien *skall* göra. En tredje typ av modalitet uttrycks med *är*, modaliteten gör gällande att “Bibliotekariens främsta uppgift är att alltid försvara och främja demokrati...” (DIK 1992). I DIK 2008 används bara det modala hjälp verbet *skall* i alla punkter. I övrigt överensstämmer texten med de tidigare riktlinjerna gällande vilket perspektiv som representeras och gällande typ av modalitet. FI 2011 gäller för ”personer som verkar professionellt inom biblioteks- och informationssektorn vid offentliga institutioner” (Biblioteken.fi 2011). Alla punkter handlar om vad denna grupp gör exempelvis: *vår*

uppgift är att, vi garanterar, vi bevarar. I huvudsak används få modala hjälpverb i principerna men i kommentarerna finns exempelvis de modala hjälpverben *ska* och *bör*. I ALA 2008 är det organisationens medlemmars perspektiv som representeras. Inga modala hjälpverb används utan punkterna beskriver vad som görs, exempelvis: *we treat, we distinguish, we do not*. IFLA 2012 skiljer sig från de svenska då de inte innehåller hjälp verbet *skall*, i princip används inte heller några andra modala hjälpverb. I stället framställs reglerna som sanningar, bibliotekarier och andra informationsspecialister: *motsätter sig, ger, offentliggör* och så vidare.

De svenska riktlinjerna har i stort sett samma modalitet och beskriver tydligt vem (*Bibliotekarien*) som *skall* ansvara för att varje punkt uppfylls. Genom att använda denna typ av modalitet tillskrivs bibliotekariens ansvaret, vilket i huvudsak ger uttryck för en subjektiv modalitet, om vi utgår från att det är bibliotekarier via sitt fackförbund DIK som skapat dokumenten. Avsändaren instämmer alltså med innehållet och det är bibliotekariernas perspektiv som förmedlas. Formuleringarna i de svenska riktlinjerna skiljer sig vad vi kan se i ALA 2008, FI 2011 och IFLA 2012 som samtliga utgår från *hur det är*. När denna form av modalitet yttrar sig i ALA 2008, FI 2011 och IFLA 2012 kan det ge sken av att alla bibliotekarier och andra informationsspecialister är och gör så som det skrivs. Då reglerna är formulerade av organisationer som representerar yrkesgruppen kan sanningarna ses som subjektiva. Likheten mellan de svenska riktlinjerna och de övriga ligger i den subjektiva modaliteten, avsändaren är tydlig i samtliga riktlinjer och talaren instämmer i vad som sägs. Den modalitet som uttrycks skulle kunna hänga ihop med vilken funktion riktlinjerna fyller.

I förhållande till Koehlers (2006) redogörelse för olika typer av riktlinjer skulle de riktlinjer vi studerar gå att kategorisera under pliktetiska, utilitaristiska, juridiska eller visionära (s. 85). Så som vi tolkar dessa skulle FI 2011, ALA 2008 och IFLA 2012 klassas som visionära då de främst är tänkta att presentera ideal, guida och inspirera. De formuleringar som används i dessa texter tolkar vi som en beskrivning av ett idealbeteende hos yrkesgruppen de representerar snarare än att yrkesgruppen redan är och gör så som det skrivs vilket också skulle kunna vara en möjlig tolkning. En skillnad som vi kan se mellan de övriga riktlinjerna i vår studie och de svenska är att de svenska använder sig av hjälp verbet *skall* vilket ger sken av att detta är riktlinjer som måste följas. Samtidigt saknas det i Sverige precis som för ALA 2008, FI 2011 och IFLA 2012, möjlighet att kontrollera att riktlinjerna följs. Vad vi kan se skulle alltså även de svenska riktlinjerna kunna klassas som visionära. I vår studie är samtliga nationella riktlinjer skapade i västerländska demokratier vilket skulle kunna hänga ihop med att riktlinjerna kan kategoriseras som visionära och inte är juridiskt bindande.

5.3.4 Värderingar

För att analysera hur olika värderingar uttrycks och eventuellt skiljer sig åt i de olika dokumenten tar vi hjälp av Gormans åtta kärnvärden. Vi anser att dessa ger en trovärdig bild av vilka värden som är centrala för bibliotekarier globalt då Gorman baserar dessa kärnvärden på omfattande tidigare forskning och genom att hans definierade kärnvärden i sin tur används som underlag i nyare forskning (e.g. Foster & McMenemy 2014). Enligt Gorman (2000) handlar kärnvärdet *förvaltarskap* exempelvis om bevarandeaspekter och om att föra vidare kunskap och goda

professionella värderingar till kommande generationer, det handlar också om att vara goda representanter för biblioteken så att dessa gör sig förtjänta av samhällets respekt. *Service* handlar i sin tur om att policyer och tillvägagångssätt ska genomsyras av och utvärderas utifrån etik gentemot exempelvis användare och samhället. *Intellektuell frihet* rör allas rätt till fri tillgång till information och yttrandefrihet samt tillgänglighet till bibliotekets samlingar och programverksamhet. *Rationalism* handlar om att bibliotekets verksamhet ska organiseras och skötas rationellt samt vara grundad i vetenskaplig metod. *Litteracitet och lärande* handlar om att uppmuntra till litteracitet, lärande, läsning samt att fokusera på förmedlande av informationskompetens på biblioteket. *Jämlig tillgång till dokumenterad kunskap och information* innebär en försäkring om att alla har tillgång till bibliotekens tjänster och program oberoende av tekniska eller ekonomiska begränsningar. Med *integritet* menas säkerställande av sekretess samt att motverka tekniska intrång gentemot användares integritet. *Demokrati* handlar om att delta i upprätthållandet av demokratiska värderingar i samhället samt att applicera demokrati inom den egna verksamheten (2000, s. 26-27). Vi har valt att presentera resultatet av huruvida vi kan se att dessa kärnvärden återfinns i texterna i en tabell följt av en mer detaljerad resultatpresentation och analys kring resultatet.

Tabell. 1 Riktlinjerna i relation till Gormans åtta kärnvärden

	DIK 1992	DIK 2008	ALA 2008	FI 2011	IFLA 2012
Förvaltarskap	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt
Service	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt
Intellektuell frihet	Delvis	Inte alls	Tydligt	Tydligt	Tydligt
Rationalism	Delvis	Delvis	Delvis	Delvis	Tydligt
Litteracitet och lärande	Inte alls	Inte alls	Inte alls	Delvis	Delvis
Jämlig tillgång till dokumenterad kunskap och information	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt
Integritet	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt	Tydligt
Demokrati	Tydligt	Tydligt	Delvis	Delvis	Tydligt

Förvaltarskap går att se i DIK 1992 och DIK 2008 genom att "Bibliotekarien skall aktivt verka för tillgång till det samlade kulturarvet" (DIK 1992; DIK 2008). Det kan även ses i att "Bibliotekarien skall vidmakthålla och utveckla sin yrkesskicklighet", i DIK 1992 beskrivs även att "god yrkespraxis och god yrkesetik" skall vidarebefordras till nya kollegor (DIK 1992; DIK 2008). I FI 2011 yttrar sig förvaltarskap genom meningen "Vi bevarar och tillhandahåller det nationella

kulturarvet och ställer det till allmänhetens förfogande” (Biblioteket.fi 2011). En kommentar till en riktlinje om att respektera och stödja kollegor i branschen förtydligar också att detta innefattar att dela med sig av sitt kunnande och sina erfarenheter för att hålla yrkesskickligheten aktuell och för att sprida god praxis (Biblioteket.fi 2011). ALA 2008 uttrycker att bibliotekarier skiljer på sina personliga övertygelser och sina yrkesuppgifter och strävar efter högsta kvalitet i yrket genom att upprätthålla och förbättra egen kunskap och färdigheter, samt uppmuntrar professionell utveckling hos kollegor och hjälper till att utveckla ambition hos potentiella medlemmar av professionen (ALA 2008). I IFLA 2012 bidrar flera delar av texten till förvaltarskap, det förekommer tydligt genom inledningen där de övertygelser som de etiska reglerna bygger på beskrivs. I inledningen beskrivs även bibliotekarier och andra informationsspecialisters roll att verka för optimal insamling och sammanställning av information samt att göra den tillgänglig. Under rubriken Objektivitet, personlig integritet och yrkeskompetens skrivs att bibliotekarier och andra informationsspecialister strävar efter högsta möjliga kvalitet i yrkesutövningen genom att upprätthålla och vidareutveckla sina kunskaper och sin kompetens. Genom att erbjuda bästa möjliga service ska de stärka yrkets goda anseende. Under rubriken Relationen mellan kollegor och anställda/arbetsgivare uttrycks att bibliotekarier och andra informationsspecialister deltar i forskning och publikationer om yrkesrelaterade frågor samt delar med sig av sina yrkeserfarenheter till kollegor och hjälper och vägleder nyanställda att utveckla sin kompetens. Här beskrivs även att bibliotekarier och andra informationsspecialister eftersträvar att uppnå ett gott anseende och hög status baserat på sin professionalism och sitt etiska uppförande (IFLA 2012).

Kärnvärdet *service* återfinns nästan identiskt i DIK 1992 och DIK 2008, där DIK 1992 uttrycker att bibliotekarier ska arbeta för att ”bibliotekets tjänster är mångsidiga, välorganiserade och lättillgängliga” (DIK 1992), och DIK 2008 uttrycker att tjänsterna även ska vara av hög kvalitet. Båda upplagorna uttrycker att användare ska bemötas med respekt och omdöme, opartiskt och jämlikt. I FI 2011 återfinns *service* under flera punkter men främst genom att *service* ska erhållas på professionella grunder och vara tillgänglig för alla samt ett uppräknande av på vilka grunder diskriminering inte får ske i servicesituationer. I en kommentar förtydligas även *service* utanför det fysiska biblioteket. Enligt ALA 2008 ska den högsta nivå av *service* ges till alla biblioteksanvändare. I IFLA 2012 beskrivs *service* genom att bibliotekarier och andra informationsspecialister strävar efter att erbjuda bästa möjliga *service* samt att i *service* åt allmänheten sträva efter ett för användarna kostnadsfritt bibliotek. Vidare ska skälig *service* ges alla och här finns uppräknat på vilka grunder bibliotekarier och andra informationsspecialister ser till att diskriminering inte sker i servicesituationer (IFLA 2012).

I DIK 1992 kan vi se att *intellektuell frihet* uppmärksammas genom “Bibliotekariens främsta uppgift är att främja demokrati, yttrandefrihet och fri kunskapsförmedling” (DIK 1992). Denna mening har dock försvunnit i DIK 2008. I FI 2011 står det att “bibliotekets uppgift är att främja åsikts- och yttrandefrihet” (Biblioteket.fi 2011). Även ALA 2008 förhåller sig till *intellektuell frihet* och beskriver att “... we are members of a profession explicitly committed to intellectual freedom...” (ALA 2008). Dessutom uttrycker en punkt i ALA 2008 att principen om *intellektuell frihet* upprätthålls och censur av biblioteksresurser motarbetas. I IFLA 2012 uttrycks redan i inledningen att övertygelsen om att dela idéer och information är grundtanken med bibliotek och biblioteksverksamhet. Rätten till information beskrivs som grunden till

IFLA:s arbete och till de etiska reglerna och i inledningen sägs att denna grund kräver att bibliotekarier och andra informationsspecialister kritiskt granskar relevant lagstiftning och att de är beredda att vara rådgivande och vid behov förespråka förbättringar av såväl innehåll som tillämpning av lagarna. All text under rubriken Tillgång till information i IFLA 2012 bidrar till intellektuell frihet då det belyser att huvuduppgiften för bibliotekarier och andra informationsspecialister är att ge alla människor tillgång till information, att motsätta sig undanhållande och begränsning av tillgång till information, i synnerhet genom censur. I IFLA 2012 uttrycks även att yttrandefrihet finns på arbetsplatsen, förutsatt att det inte inkräktar på principen om objektivitet gentemot användarna (IFLA 2012). Vi ser det som anmärkningsvärt att kärnvärdet intellektuell frihet som av Knox (2014) definierats som kodifierat inom bibliotekaryrket, på grund av den konsensus som gjort den till en generellt accepterad kod, inte tydligt kan ses i DIK 2008. Att detta värde inte inkluderats kan förstås genom Foster & McMenemys (2012) analys om att demokratiska länder möjligen inte känner ett uppenbart hot kring detta vilket kan vara anledning till att detta värde saknas i många demokratiska länders riktlinjer. Trots förståelse för detta kan vi se en brist i att kärnvärden som intellektuell frihet inte definierats tydligare då det även om det många gånger kan tas gör givet i vårt demokratiska samhälle är ett värde kring vilket det kan uppstå etiska dilemman. Vi kan även se en brist i att inte uttrycka detta tydligare i relation till att det anses så starkt förknippat, eller kodifierat, med biblioteksyrket. Foster & McMenemys (2012) analys kring värdet intellektuell frihet kan sägas stämma överens med de svenska riktlinjerna men vi kan inte se det som ett mönster i relation de finska och amerikanska texterna där intellektuell frihet uttrycks tydligt trots att de tillkommit i demokratiska länder. Det är även intressant att intellektuell frihet finns tydligt i IFLA 2012 med tanke på att dessa är gemensamma för länder med olika samhällsskick och olika grader av demokrati.

I DIK 1992 kan *rationalism* tolkas in i ett flertal punkter genom att det beskrivs att beslut ska styras av professionella bedömningar. I både DIK 1992 och DIK 2008 skrivs att bibliotekets tjänster ska vara välorganiserade samt att bibliotekarien ska vidmakthålla och utveckla sin yrkesskicklighet. I DIK 1992 innefattade det sistnämnda även att vidarebefordra god yrkespraxis och god yrkesetik till nya kollegor vilket tagits bort i DIK 2008. I FI 2011 och ALA 2008 kan vi inte tydligt återfinna *rationalism*, det skulle dock kunna tolkas in i meningar som berör beståndshandling och professionalism. I IFLA 2012 återfinns *rationalism* under flera rubriker och säger att de mest effektiva sätt och praktiska lösningar ska användas för att göra material tillgängligt för alla användare samt att det i den mån det är möjligt ska vara kostnadsfritt. Vidare ska man sträva efter att tillgången till information ska vara skälig, snabb, ändamålsenlig och effektiv. I detta stycke sägs även att det för användares räkning ska förhandlas fram fördelaktiga villkor för tillgång till verk. Dessutom ska bibliotekarier och andra informationsspecialister sträva efter kvalitet, vidareutveckling och kompetensutveckling för att stärka yrkets goda anseende (IFLA 2012).

I DIK 1992 och DIK 2008 återfinns inga ord och begrepp kopplade till *litteracitet och lärande*. I FI 2011 hittar vi däremot en mer direkt koppling i texten som uttrycker att "Vi verkar för både frivilligt och målinriktat lärande samt personlig utveckling" (Biblioteken.fi 2011). Detta förtydligas även i en kommentar som säger att biblioteken medverkar till att främja medieläskunnigheten och ett självständigt kritiskt tänkande samt att metoder för detta är undervisning i informationssökning

samt presentation av bibliotekets material. I IFLA 2012 uttrycks att tjänster erbjuds för att öka läskunnigheten samt att bibliotekarier och andra informationsspecialister främjar förmågan att inhämta information, som att identifiera, hitta, utvärdera, sortera samt framställa, använda och kommunicera information. Vi ser det som anmärkningsvärt att ett av de mest centrala värden som Gorman (2000) definierat för bibliotekarier och som även vi betraktar som starkt förknippat med bibliotek och dess uppgift inte återfinns i de svenska riktlinjerna.

Jämlig tillgång till dokumenterad kunskap och information kan vi se i DIK 1992 och DIK 2008. Där uttrycks att ”Bibliotekarien skall verka för tillgång till det samlade kulturarvet i litteraturen och till information i olika medier”, i DIK 2008 är det senaste ändrat till ”oavsett medium” (DIK 1992; DIK 2008). I båda upplagorna skrivs även att användare skall bemötas jämligt och opartiskt. I FI 2011 står att läsa att “bibliotekets samlingar och service är tillgängligt för alla oberoende av ålder, religion, samhällsklass, etnisk tillhörighet, nationalitet, kön eller någon annan yttre faktor” (Biblioteken.fi 2011). I kommentarerna skrivs även att biblioteket erbjuder uppsökande verksamhet till målgrupper som inte kan ta sig till det fysiska biblioteket. ALA 2008 uttrycker att rättvisa servicepolicyer och rättvis tillgång erbjuds samt att exakta, objektiva och tillmötesgående svar ges alla förfrågningar. Här betonas även att personliga övertygelser inte får stå i vägen för rättvis representation av information (ALA 2008). I IFLA 2012 uttrycks att bibliotekarier och andra informationsspecialisters huvuduppgift är att ge alla människor tillgång till information. Samlingar och tjänster ska marknadsföras och offentliggöras så att både användare och potentiella användare är medvetna om deras existens och tillgänglighet. Man ska även sträva efter att bibliotekets tjänster ska vara kostnadsfria för att inte utesluta socialt missgynnade personer från biblioteket. Här uttrycks även att bibliotekarier och andra informationsspecialister främjar delaktighet och motverkar diskriminering samt att ingen ska förvägras rätten att få tillgång till information oavsett ålder, medborgarskap, politisk övertygelse, fysisk eller mental förmåga, könsidentitet, kulturell bakgrund, utbildning, inkomst, immigrations- och asylsökningstatus, civilstånd, härkomst, etnisk tillhörighet, religion eller sexuell läggning. Det står uttryckligen att landets språkliga minoriteter respekteras och ges tillgång till information på det egna språket samt att bibliotekarier och andra informationsspecialister stödjer principer om fri tillgänglighet, öppen källkod och öppna licenser (IFLA 2012).

Kärnvärdet *integritet* återfinns identiskt i DIK 1992 och DIK 2008 där det beskrivs att ”användares integritet ska skyddas gällande personliga förhållanden, erhållen information samt lånat material” (DIK 1992; DIK 2008). Enligt FI 2011 ska biblioteksanvändarens personliga integritet och anonymitet garanteras och i två kommentarer till denna punkt finns förtydliganden kring etik i servicesituationen samt användares integritet i relation till datorer och internet samt att “Bibliotekspersonalen har inte rätt att lämna ut uppgifter om användare till tredje part” (Biblioteken.fi 2011). I ALA 2008 uttrycks att varje användares rätt till sekretess och konfidentialitet ska skyddas i relation till alla tjänster och information. I IFLA 2012 hanteras integritet under rubriken Integritet, sekretess och insyn som uttrycker att den personliga integriteten och skyddet av personuppgifter respekteras. Vidare ska relationen mellan bibliotek och användare kännetecknas av konfidentialitet och bibliotekarier och andra informationsspecialister vidtar lämpliga åtgärder för att motverka spridning av uppgifter utanför den ursprungliga transaktionen. För kärnvärdet integritet kan vi se

ett tydligt mönster av att det betonas i alla texterna. I FI 2011 uttrycks att uppgifter om användare inte får lämnas ut till tredje part. Detta är intressant i relation till de nya utmaningar som nämnts tidigare i form av att sekretess och integritet kan bli svårare att garantera på grund av stora företag, ny lagstiftning samt integritet i relation till internet (e.g. Vaagan 2002; Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014). I likhet med IFLA 2012 som också uttrycker att spridning av användares uppgifter ska motverkas skulle ett sådant förtydligande kunna stärka yrkesetiska riktlinjer och göra dem till ett mer användbart verktyg vid etiska dilemman som rör sekretess och integritet.

I DIK 1992 och DIK 2008 återfinns *demokrati* tydligt uttryckt genom användandet av ordet demokrati. I DIK 1992 uttrycks att ”Bibliotekariens främsta uppgift är att alltid försvara och främja demokrati, yttrandefrihet och fri kunskapsförmedling”, det beskrivs även att detta ska göras genom att aktivt verka för tillgång till det samlade kulturarvet i litteraturen och till information (DIK 1992). I DIK 2008 återfinns demokrati i meningen “Bibliotekarien skall värna om de demokratiska värdena” (DIK 2008). I FI 2011 återfinns demokrati inte uttryckligen men till viss del i det samlade innehållet i texten, främst i en punkt som säger “Vi stöder och uppmuntrar ett aktivt medborgarskap...” samt under värdegrunden som är: kulturell jämlikhet, yttrandefrihet, medborgerliga friheter, hänsyn till utsatta individer och grupper (Biblioteken.fi 2011). Ordet demokrati återfinns också i en kommentar till riktlinjerna som heter Användardemokrati där användares synpunkter uttrycks som en del av både servicesituationer samt planering av verksamheten. I ALA 2008 fins inte ordet demokrati, men aspekter av kärnvärdet kan ses i texten genom riktlinjer som berör exempelvis intellektuell frihet och fri tillgång till information. I IFLA 2012 återfinns demokrati i det första stycket som uttrycker att huvuduppgiften för bibliotekarier och andra informationsspecialister är att “... ge alla människor tillgång till information för sin personliga utveckling, utbildning, kulturella berikning, avkoppling, ekonomiska verksamhet och välinformerade delaktighet i och stärkande av demokratin.” (IFLA 2012). Genom att beskriva på vilket sätt demokrati ska försvaras och främjas i DIK 1992 utesluts andra möjliga sätt att göra detta på och begreppet demokrati begränsas till att handla om det beskrivna området. Detta skiljer sig åt i DIK 2008 där riktlinjen som berör demokrati blivit mer generell och där tolkningsmöjligheter ges för begreppet demokratiska värden. Ändringen kring kärnvärdet demokrati i DIK 2008 utan närmre specificering kan innebära otydligheter kring vad detta innefattar. Vi kan också se ett försvagande i och med att” alltid försvara och främja” (DIK 1992) byts ut mot “värna”(DIK 2008) i relation till demokrati, samt att det inte längre beskrivs som bibliotekariens främsta uppgift eller på vilket sätt detta värde ska värnas.

5.3.5 Konflikter mellan värderingar

För att analysera om det finns demokratiska värderingar i texterna som skulle kunna hamna i konflikt med varandra har vi studerat texternas vokabulär. Fokus ligger på ord och begrepp i etiska värderingar som utan förtydligande eller definition skulle kunna ha olika betydelse, det vill säga skulle kunna vara öppna för tolkning av läsaren. Vårt resultat visar att det i några av texterna finns en explicit medvetenhet kring potentiella konflikter mellan vissa värderingar medan det i andra fall finns ord och begrepp i texterna kring vilka vi ser att en potentiell konflikt skulle kunna uppstå.

I FI 2011 kan vi se en explicit medvetenhet i kommentarerna till riktlinjerna under rubriken Det trygga rummet i motsats till fri tillgång till information, där

datoranvändning och tekniska lösningar för sekretesskydd behandlas. Här finns även rubriken Motstridiga förpliktelser, som uttrycker att där plikterna gentemot användare och moderorganisation står i strid med varandra bör den biblioteksanställda väcka diskussion. Här uttrycks även att arbetstagaren har juridiska, avtalsbaserade förpliktelser gentemot arbetsgivaren och etiska plikter gentemot användarna. Under rubriken Allmän bakgrund beskrivs olika sätt att närma sig de biblioteketiska frågorna och här uttrycks en medvetenhet kring att yttrandefrihet och barns rättigheter kan stå i konflikt med varandra. Här skrivs även att i relation till riktlinjerna kan följande synsätt appliceras: "... andra värden än yttrandefrihet kan sätta gränser" samt att "endast lagen kan sätta gränser" (Biblioteken.fi 2011). I Allmän bakgrund och under definitioner går det även att se en medvetenhet kring att yttrandefrihet och censur kan vara problematiska och censur beskrivs som en åtgärd som vidtas på uppmaning av myndigheter och inte är något bibliotek kan göra på eget initiativ. Här förtydligas även att "att tillämpa sin yrkeskunskap och göra en bedömning i olika frågor är inte utövande av censur" (Biblioteken.fi 2011). I ALA 2008 visar förordet på en medvetenhet kring motsättningar genom meningen "Ethical dilemmas occur when values are in conflict." (ALA 2008). I riktlinjerna finns dock ingen närmre förklaring kring vilka etiska värderingar konflikter skulle kunna uppstå. I IFLA 2012 finns en explicit medvetenhet kring vissa värden som skulle kunna motsätta eller stå i konflikt med varandra. Detta uttrycks genom meningen "Bibliotekarier och andra informationsspecialister respekterar skyddet av minderåriga utan att detta inverkar på vuxnas rätt till information" samt "Bibliotekarier och andra informationsspecialister har yttrandefrihet på sin arbetsplats förutsatt att det inte inkräktar på principen om objektivitet gentemot användarna" (IFLA 2012).

De ord och begrepp kopplat till etiska värderingar i texterna som vi själva kan se där konflikter mellan värderingar skulle kunna uppstå är exempelvis i DIK 1992 där yttrandefrihet skulle kunna stå i konflikt till tillgång till information. I DIK 2008 kan vi se att begreppet "de demokratiska värdena" utan närmre definition eller förklaring skulle kunna innebära konflikter mellan olika demokratiska värderingar som innefattas av begreppet (DIK 2008). Här kan vi även se att det i de svenska riktlinjerna inte finns riktlinjer som berör exempelvis immaterialrätt, internet eller användning av datorer och annan informations- och kommunikationsteknologi vilket skulle kunna innebära en otydlighet, och därmed konflikter, mellan värderingar gällande dessa aspekter i relation till användares sekretess och integritet samt tillgång till information. I IFLA 2012 finns värderingar som "... ingen förvägras rätten att få tillgång till information..." och "... motsätter sig undanhållande och begränsning av tillgången till information och idéer, i synnerhet genom censur..." samt de i förordet uttryckta rättigheterna att "... söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser" (IFLA 2012). Dessa skulle kunna stå i konflikt med de värderingar som uttrycks i texten kring att motverka diskriminering i alla aspekter av arbetet "... med hänvisning till ålder, medborgarskap, politisk övertygelse, fysisk eller mental förmåga, kön, civilstånd, härkomst, etnisk tillhörighet, religion eller sexuell läggning" (IFLA 2012).

Överlag kan vi se att de exempel som nämnts tidigare där olika värderingar kan hamna i konflikt med varandra (e.g. Hannabuss 1998; Fallis 2007; Rubel 2014; Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014) stämmer relativt väl överens med vad vi kan se i texterna. I de svenska riktlinjerna kan vi se att revideringen gjort texten till viss del mer generell kring begrepp som demokratiska värden istället för den mer

specificerade riktlinjen kring detta i den första upplagan. Vi tror att det till viss del skulle kunna vara positivt då det kan inkludera fler värden men samtidigt tror vi att det kan innebära en otydlighet med så generella ord och begrepp när etiska dilemman uppstår där olika demokratiska värderingar kan hamna i konflikt med varandra. De demokratiska värderingar vi i IFLA 2012 pekat på som potentiellt skulle kunna stå i konflikt med varandra som yttrandefrihet mot diskriminering kan vara svåra att hantera i praktiken oavsett dess mer utförligare text i dessa regler. Dock ser vi att den typen av förklaringar om exempelvis diskriminering som finns i IFLA 2012 och till viss del i FI 2011 kan bidra till en ökad förståelse för på vilka sätt diskriminering kan undvikas. Därmed kan IFLA 2012 och FI 2011 ses som mer vägledande än de svenska texterna som saknar förklaringar och definitioner till de enskilda riktlinjerna. ALA 2008 som har, förmodligen till viss del på grund av sin långa livslängd, ett omfattande material runtomkring de etiska riktlinjerna skulle kunna underlätta för hur etiska värderingar kan tolkas och hur de kan omsättas i praktiken när konflikter mellan värderingar uppstår.

Utan definition eller förtydligande kan vissa ord och begrepp i riktlinjerna framstå som otydliga eller öppna för tolkning. Exempel på detta i DIK 2008 är begreppet "de demokratiska värdena" där det kan vara oklart vilka dessa värden faktiskt är (DIK 2008). Denna typ av ord och begrepp kan kräva en viss gemensam förförståelse för begreppens innebörd för att sätta dem i relation till det egna arbetet och den egna verksamheten. De kan annars riskera att få olika innebörd för människor utifrån den egna personliga etiken men även utifrån exempelvis mål och styrdokument på verksamhets- och institutionsnivå. Andra exempel på ord och begrepp i DIK 1992 och DIK 2008 som skulle kunna vara svårtolkade för den enskilde yrkesutövaren är "hög kvalitet", "mångsidiga" och "välorganiserade" (DIK 1992; DIK 1998). I motsättning till att låta sådana begrepp stå för sig själva kan vi i FI 2011 se att kommentarerna agerar som vägledning men även att vissa ord definieras. Ett exempel är begreppet censur vilket förtydligas som något bibliotek inte gör på eget initiativ och att bedömningar i olika frågor genom tillämpning av yrkeskunskap inte är detsamma som censur (Biblioteken.fi 2011). Denna definition skulle kunna ses som underlättande för arbetet med beståndshantering och när detta arbete behöver motiveras eller argumenteras för både externt gentemot användare, media och allmänhet men även internt. ALA 2008 påminner om de svenska då de inte ger några beskrivningar i fråga om hur riktlinjerna ska tolkas. Det finns dock en skillnad då de amerikanska riktlinjerna publiceras tillsammans med andra texter som kan fungera som mer praktisk vägledning.

5.4 Sociala praktiker

Vi kommer nu att specificera den sociala praktik i vilken de diskursiva praktikerna ingår samt sätta de diskursiva praktikerna och text i relation till sociala praktiker. Vilket innebär att vi analyserar den ömsesidiga påverkan som sker mellan diskursiv praktik, text och social praktik och vad den innebär. Vi lyfter också in ett professionsteoretiskt perspektiv för att få en förståelse för etiska riktlinjer i relation till profession.

Även om yrkesetik varit relevant och tillämpats inom bibliotekaryrket tidigare var det med antagandet av de yrkesetiska riktlinjerna som det uttryckligt bekräftades i

text att bibliotekarieyrket är en profession med ett visst etiskt ansvar och med riktlinjer som bör följas. Utifrån det underlag om etik inom bibliotek som skrevs av

Rosenqvist (1991) innan de etiska riktlinjerna utarbetades och antogs kan vi se att etik vid denna tidpunkt hade lyfts till diskussion av bibliotekarier som en viktig fråga. Denna diskussion bidrog till utformandet av de första yrkesetiska riktlinjerna vilka i sin tur var tänkta att uppmuntra vidare diskussioner kring bibliotekariers yrkesetik och på sikt nya revideringar. Det är tydligt att den diskursiva praktiken påverkade utformandet av texten samtidigt som de yrkesetiska riktlinjerna kan ha bidragit till den diskursiva praktiken, om vi exempelvis ser ett samband i att den mest omfattande rapporten som skrivits om bibliotekarieetik i Norden utkom två år efter publiceringen av riktlinjerna. Riktlinjerna kan tillsammans med Rosenqvists (1991) och Balslev och Rosenqvist (1994) ses som faktorer som påverkat den yrkesetiska diskursen i Sverige samtidigt som de sannolikt påverkat varandra. Rosenqvists underlag var inte tänkt att ha direkt påverkan på innehållet i riktlinjerna men dessa refererar i sin tur till hennes text. Balslev och Rosenqvist (1994) såg bibliotekarieetik som relevant utifrån sin upplevelse av att bibliotekarier hade svårt att förhålla sig till begreppet etik trots etiska riktlinjer. Vi kan alltså se att den koppling som finns mellan yrkesetiska riktlinjer och diskussion kring dessa inte nödvändigtvis betyder att bibliotekarier i praktiken blir påverkade av yrkesetiska riktlinjer eller i sin tur bidrar till att påverka dessa. Denna tendens kan vi också se i Söderlind och Elfs (2014) rapport som visar att bibliotekens förhållande till normerande dokument, framför allt IFLA:s manifest och etiska regler är sval och att dessa sällan används för utformandet av egna dokument på biblioteken. Vi kan därmed urskilja att graden av påverkan normerande dokument har på svenska bibliotekarier i praktiken har varit liten under den period etiska riktlinjer funnits i Sverige samtidigt som det trots detta funnits en yrkesetisk diskurs som även om den bitvis varit marginell ändå har funnits och påverkat utformandet av dokument och rapporter.

När vi ser till utvecklingen i Sverige i relation till den internationella utvecklingen ser vi att det i den sistnämnda finns ett pågående arbete med att lyfta etiken i samband med IFLA:s etiska regler. Resultat av detta arbete är ännu för tidigt att urskilja. Dock kan utformandet av IFLA:s regler i sig samt de metoder som utformats och delvis påbörjats för att levandegöra dessa ge en antydning om att en ambition finns att implementera etiska reflektioner inom biblioteks- och informationsprofessionerna (Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014, s. 16). Vi kan därmed se att diskussion kring yrkesetik på ett internationellt plan anses relevant och viktig. Vilket framöver skulle kunna ha en påverkan på intresset för yrkesetik för bibliotekarier i Sverige.

Vi kan även se utformandet av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier som ett sätt att definiera yrket bibliotekarie som en profession. Detta kan ses i förordet till DIK 1992 där det lyfts fram att formulerandet av etiska riktlinjer innebär att kåren professionaliseras och därmed får bättre och säkrare yrkesutövare, här beskrivs även etiska ställningstaganden som en del av det professionella ansvaret. Vilket stämmer väl överens med vad Christoffersen (2007) lyfter upp som ett kriterium för att definieras som en profession. Han menar att yrkesetiska riktlinjer bidrar till att man kan lita på gruppen genom att de syftar till att säkerställa de krav och det ansvar som finns gentemot uppdragsgivaren (2007, s. 21-22). Eftersom yrkesetik lyfts i relation till profession i de första svenska riktlinjerna kan vi se att de följer eller påverkas av

trenden inom andra yrkesområden i samhället. Att yrkesetiken är viktig kan vi se i alla texterna, i IFLA 2012 uttrycks exempelvis att det är av vikt för en yrkesorganisation att upprätta regler och policyer då etiska ställningstaganden är en nödvändighet för alla yrkesutövare. Vi kan även i texterna se ett mönster av att etik kopplas samman med profession. Texterna bidrar därmed till att stärka och vidhålla biblioteksyrket som en profession men vi kan även se att de skiljer ut bibliotekarier från andra yrkesgrupper som en grupp med en särskild kompetens och ett etiskt ansvar kring ett specifikt yrkesområde.

Införandet av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier, både på nationell så väl som internationell nivå, skulle enligt Abbotts (1988) teori om professioner kunna spela roll för hur bibliotekarieryrket förhåller sig till andra professioner. Riktlinjerna i sig kan stärka yrket som en profession, men innehållet kan stärka legitimering gällande kunskap över olika arbetsområden som bibliotekarieryrket strävar efter att göra anspråk på. Ett ansvar för ett visst arbetsområde som uttrycks i yrkesetiska riktlinjer kan då förstås som att bibliotekarier är den arbetsgrupp som anser sig inneha specialkompetens för just detta arbetsområde. Gentemot andra rivaliserande professioner kan det ansvar som tilldelas bibliotekarier i riktlinjerna därmed ses som anspråk på arbetsområden i en strävan efter en territoriell kontroll. Vilket ur ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv kan ses utifrån Faircloughs (1992) resonemang om att produktion, distribution och konsumtion av texter kan vara en form av hegemonisk kamp (s. 93). Vi ser därmed skapande och tillämpning av yrkesetiska riktlinjer som något som utmanar och omvandlar den rådande diskursordningen.

Koehler och Pemberton (2000) vill inte premiera etiska riktlinjer framför andra former av vägledning för yrkesgruppen men menar att behovet av dem ökat (s. 28). Utifrån det ser vi att etiska riktlinjer skulle kunna tolkas som ett komplement när andra typer av vägledning, så som normerande dokument, lagstiftning och praxis inte räcker till. Att IFLA skapade de första internationella yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier och andra informationsspecialister skulle även kunna ses som ett resultat av att nya förutsättningar kräver tydligare gemensamma förhållningssätt. I litteraturgenomgång och till viss del i bakgrund lyftes faktorer som kan innebära utmaningar och förändringar för bibliotekarierollen (e.g. Fallis 2007; Hannabuss 1998; Vaagan 2002; Johannesson & Hansson 2012; Vallotton Preisig, Rösch & Stükelberger 2014). Vi kan genom professionsteori enligt Abbott (1988) se dessa faktorer som störningar vilka kan göra att professionen hamnar i obalans och kan behöva utveckla och inkorporera ny kunskap (s. 215). Vi kan se att en del sådana störningar har påverkat bibliotekarierollen i och med exempel som att biblioteks- och informationsområdena slagits ihop inom utbildningar och att bibliotekarier utvecklat kunskap kring exempelvis ny teknologi. Utifrån de aspekter Hannabuss (1998) tar upp där han anser etik vara centralt; tillgång, intellektuell frihet, sekretess, immaterialrätt och censur är det intressant att se till hur sådana aspekter återspeglas i texterna. Hur väl de återspeglas skulle kunna ge en antydning om huruvida texterna kan möta etiska dilemman kopplat till sådana aspekter, men även huruvida texterna kan ha en förebyggande funktion gentemot etiska dilemman som kan uppstå relaterade till nya utmaningar.

I de svenska riktlinjerna kan vi över tid inte urskilja att faktorer som ny teknologi eller politik i någon större utsträckning påverkat texten. Något vi kan se i betydligt högre utsträckning i IFLA:s regler och till viss del i de finska riktlinjerna. I de

amerikanska riktlinjerna ser vi inte återspeglings av nya påverkansfaktorer i riktlinjerna, däremot finns ett flertal texter i anslutning till riktlinjerna som behandlar och konkretiserar exempelvis filtrering, immaterialrätt, copyright och sekretess. I anslutning till de svenska riktlinjerna finns inga texter för att förtydliga eller konkretisera hur riktlinjerna kan appliceras på etiska dilemman som behandlar dessa nya utmaningar. I IFLA 2012, ALA 2008 och FI 2011 kan vi se exempel på hur bibliotekariers anspråk på ny kunskap och nya arbetsområden som rör exempelvis immaterialrätt och copyright har inkorporerats i riktlinjerna. Detta tolkar vi utifrån ett professionsteoretiskt perspektiv som att bibliotekarier gör anspråk på kunskaps- och arbetsområden som sträcker sig utanför biblioteket som institution. Som tidigare togs upp menade Häggström (2002) att det var problematiskt att de svenska yrkesetiska riktlinjerna år 2002 ännu inte utvecklats för att inkludera hur biblioteket står i frågor som rör internet och informations- och kommunikationsteknologi och hoppades att detta skulle hanteras genom en revision av riktlinjerna. Någon sådan revision har nu, tretton år senare, ännu inte gjorts.

Många har i likhet med Häggströms (2002) argument uttryckt att yrkesetiska riktlinjer behöver vara ett levande dokument (e.g. Gorman 2000; Rosenqvist 1991; Rosenqvist & Balslev 1994; Vallotton Preisig, Rösch & Stückelberger 2014) och det är ett resonemang vi även kan se återspeglas i texterna. IFLA uttrycker exempelvis i sina internationella etiska regler att de kan vara ett underlag för reviderande av redan befintliga etiska riktlinjer på nationell nivå, IFLA:s regler kan då utgöra kärnan menar de men reglerna behöver "... variera beroende på det samhälle, den situation eller organisation de tillämpas i" (IFLA 2012). De svenska riktlinjerna syftar heller inte till att vara statiska utan ska som det står i förordet ses som "... ett led i en kontinuerlig diskussion om etik och professionalism" (DIK 1992). Syftet med att anta etiska riktlinjer i Sverige stämmer alltså väl in på vad forskare som exempelvis Gorman (2000) menar när han säger att det är naturligt att värderingar förändras över tid och att det är upp till varje grupp eller generation att befästa sina egna. Reviderandet av de svenska riktlinjerna 1998 innebar oavsett de innehållsmässiga förändringarna att dokumentet var ett led i den kontinuerliga diskussionen om etik utifrån det ursprungliga syftet och att texten hölls levande. Vi kan dock se att uppdateringen av riktlinjerna 2008 inte innebar några förändringar av texten och att inga av de faktorer som innebär förändringar för bibliotekarierollen lyftes in, varav vi kan tolka det som att den kontinuerliga diskussionen om yrkesetik för bibliotekarier inom Sverige till viss del svalnat av. Vi ser även detta som intressant i relation till Vallotton Preisig, Rösch och Stückelberger (2014) argument om att yrkesetiken kan vara ett sätt för bibliotekarier att styra sin egen framtid till något positivt istället för att bli styrda och för att säkerställa att de risker som kommer med vissa nya utmaningar inte innebär kränkningar av värderingar som biblioteken vill säkerställa (s. 12-14). Den brist på återspeglings av aspekter relaterade till områden som rör exempelvis ny teknologi och immaterialrätt i de svenska riktlinjerna tror vi kan innebära att de tappar en del av sin funktion i relation till de behov vi tror kan finnas när etiska dilemman uppstår relaterade till sådana aspekter. Här kan vi se att de svenska riktlinjernas utveckling inte motsvarar den utveckling kring exempelvis informationsteknologi och immaterialrätt som sker i samhället.

Vilka diskurser och vilken diskursordning som råder kan påverkas av vilken typ av organisation som ligger bakom riktlinjerna. Att riktlinjerna i Sverige formulerats av fackförbundet DIK skulle kunna påverka hur diskursen ser ut i förhållande till IFLA:s

regler som skapats av en organisation vars medlemmar är andra organisationer. Detta är något som Koehler (2006) tidigare lyft som en bakomliggande aspekt till varför riktlinjer kan se olika ut trots att de i grunden kretsar kring samma värderingar (2006, s. 91). Att ett fackförbund står bakom riktlinjerna är enligt Koehler unikt för Skandinavien (2006, s. 86). Med utgångspunkt i DIK:s tankar kring eventuella gemensamma riktlinjer för fler yrkesgrupper kan vi med hjälp av Faircloughs begrepp hegemoni se till maktrelationer mellan diskursiva praktiker. De första svenska riktlinjerna skapades av DIK i en dialog med SFF och VBT vilket innebär att de sågs som relevanta för både folkbibliotekarier och bibliotekarier vid forskningsbibliotek. Även om dessa föreningar senare absorberades i DIK så kan vi se att de nu gällande svenska riktlinjerna ämnar innefatta bibliotekarier inom alla typer av bibliotek. Vi kan även se i den svenska utvecklingen att etik i relation till profession varit starkt närvarande för att betona vikten av riktlinjerna.

I och med att de yrkesetiska riktlinjerna för bibliotekarier i Sverige ligger hos ett fackförbund skulle det kunna visa på att makt att styra riktlinjernas framtid och utveckling till viss del ligger utanför bibliotekssfären då förbundet är representativt för de flesta bibliotekarier men inte för biblioteken i sig. Med det menar vi att ett fackförbund kan ha en annan utgångspunkt och ett annat perspektiv på yrkesetik än vad exempelvis en förening eller organisation med övergripande fokus på biblioteksverksamhet skulle kunna ha. Genom att delföreningsstrukturen för olika professioner som tidigare fanns inom DIK nu till största del är borta och att DIK själva menar att man diskuterar kompetens snarare än profession ser vi en hegemonisk struktur där bibliotekarierna, när det kommer till området yrkesetik, är underordnad en organisation som samlar flera yrkesgrupper. Denna struktur skulle kunna ses i relation till den konflikt som kan finnas inom informationsfältet, där olika aktörer åberopar det unika i sin egen disciplin (eg. Koehler & Pemberton 2000, s. 39). Med tanke på att IFLA 2012, ALA 2008 och FI 2011 inkluderar andra informationsspecialister eller andra verksamma inom informationsfältet kan vi se att dessa riktlinjer formulerats med tanke på ett gemensamt biblioteks- och informationsfält. De svenska riktlinjerna saknar i nuläget en direkt koppling till informationsfältet då de endast förhåller sig till bibliotekarier. Det framstår som att riktlinjerna i Sverige varken påverkats av eller speglar de närmanden som skett mellan olika discipliner inom informationsfältet och kan därmed snarare ses som ett uttryck för att åberopa det unika i bibliotekarierollen.

Förutom de faktorer som kan innebära nya utmaningar för biblioteken generellt kan vi utifrån Abbotts (1988) teori även urskilja en potentiell utmanande faktor, eller störning i och med de framtidstankar som finns från DIK kring mer generella riktlinjer för fler yrkesgrupper. Dessa skulle, om de blev verklighet, kunna innebära en potentiell störning för biblioteksprofessionen utifrån yrkesetiska riktlinjers vikt för att ett yrke ska vara en profession. Vi ser även att det skulle kunna ha en inverkan på diskursordningen mellan de olika professioner som sådana gemensamma riktlinjer skulle innefatta. Det skulle även potentiellt kunna inverka på bibliotekarieprofessionens strävan efter territoriell kontroll utifrån hur anspråk på ansvar skulle formuleras i sådana riktlinjer. De nya utmaningar som tidigare nämnts är områden där bibliotekarier till viss eller större del börjat utveckla kunskap och därmed gör anspråk på ansvar. Det är oklart hur dessa områden skulle återspeglas i gemensamma riktlinjer för fler yrkesgrupper utifrån bibliotekarierykets profession. DIK:s planer på gemensamma riktlinjer skulle också kunna betraktas utifrån det resonemang Koehler

och Pemberton (2000) för kring en gemensam informationsprofession. Att skapa gemensamma riktlinjer för olika yrkesgrupper inom DIK skulle därigenom kunna tolkas, inte som ett sätt att försvaga bibliotekarieprofessionen men i stället som ett sätt att stärka en multidisciplinär informationsprofession. Denna tendens kan spåras i de finska och amerikanska riktlinjernas förord då de beskriver att de riktar sig till bibliotekarier och andra verksamma inom informationssektorn men ses tydligast i IFLA:s regler som uttryckligen är riktlinjer för bibliotekarier och andra informationsspecialister.

Genom vår studie kan vi se att de yrkesetiska riktlinjerna baseras på värderingar som sedan tidigare funnits inom bibliotekarieyrket och att det även innefattas av andra beståndsdelar. Dessa beståndsdelar är enligt Balslev och Rosenqvist (1994) allmän etik, arbetsetik, biblioteketik, bibliotekarieetik, bibliotekets etik och den enskilda anställdas personliga etik och moral (s. 12). Finks (1989) i sin tur delar också in i etiska värderingar i olika kategorier: professionella, generella och personliga. Vi kan i förhållande till dessa beståndsdelar och kategorier se att det som klassas som allmän etik och generell etik är yttre faktorer som påverkar bibliotekariers etik och värderingar i etiska riktlinjer. Etiska värderingar kring vilka det finns en slags konsensus i samhället; en allmän etik, kan ha en påverkan på innehållet i etiska riktlinjer och styra vilka värderingar som anses viktiga. I IFLA:s regler kan vi se detta gällande yttrandefrihet och intellektuell frihet som genom manifest intertextualitet tydligt hänvisas till en allmän konsensus om mänskliga rättigheter.

Riktlinjerna från Sverige, USA och Finland innehåller många likheter kring demokratiska värderingar vilket kan antas bero på det i dessa länder finns en stark tradition av att värna dessa värderingar. Vissa värderingar som exempelvis yttrandefrihet finns i dessa länder även återspeglade i nationell lagstiftning. Vi kan anta att de likheter vi kan se i riktlinjerna både över tid i Sverige men även när vi satt dem i relation till riktlinjerna från USA och Finland kan bero på att de alla är utformade och antagna i en västerländsk kontext. Att vi inte ser vissa värderingar tydligt uttryckta i riktlinjerna kan då antas bero på att de är så starkt kopplade till en allmän etik att de anses självklara även utan att vara dokumenterade. Dock kan även den typ av värderingar som är starkt kopplade till den allmänna etiken hamna i konflikt med varandra när etiska dilemman uppstår. Vilket vi till viss del kan se i texterna genom en explicit medvetenhet som uttrycks kring detta. De värderingar vi ser i texterna som skulle kunna hamna i konflikt med varandra anser vi skapat otydligheter i exempelvis de mediedebatter som nämndes i vår inledning. Där det handlat om biblioteks beslut att välja och välja bort olika typer av medier har konflikter uppstått mellan värderingar som yttrandefrihet och fri tillgång till information gentemot värderingar som rör att motverka diskriminering och censur. Konflikter mellan värderingar skulle kunna skapa en otydlighet kring vilka värderingar och vilket uppdrag biblioteket har. Även om vissa värderingar anses självklara på grund av att de är en del av den allmänna etiken eller självklara i ett demokratiskt samhälle så kan det ha relevans huruvida de är dokumenterade.

Begreppet dokumentalitet innebär en syn på att sociala institutioner i huvudsak är materiella och inte diskursiva vilket betyder att de existensberättigas genom de dokument som definierar dem (Hansson 2015, s. 6). I vår kritiska diskursanalys medför dokumentalitet ett intressant perspektiv då vi utifrån detta skulle kunna se etiska riktlinjer som en del av de dokument som tillsammans definierar biblioteket

som social institution. Genom att ta resonemanget om dokumentalitet vidare och applicera det på etiska riktlinjer i sig skulle vi också kunna förstå yrkesetiska riktlinjer som ett sätt att definiera etiska värderingar för bibliotekarier. Dokumenterandet av yrkesetiska värderingar skulle alltså innebära en sorts garanti för att yrkesetiska värderingar finns och tas hänsyn till. Som tidigare nämnts beskriver Hansson (2015) etiska riktlinjer som en typ av performativ dokumentalitet och han pekar också på en generell övergång från konstituerande till performativ dokumentalitet. Den utveckling vi tycker oss se angående ett ökat intresse kring etiska riktlinjer och forskning kring dessa skulle kunna förstås som ett resultat av ett ökat intresse för performativ dokumentalitet. Hansson (2015) ser även att denna övergång sammanfaller med tendenser till ökad extern legitimitet samtidigt som den interna legitimiteten riskerar att minska. Frågan om legitimitet återkommer också hos Gorman (2000) som anser att biblioteken har ett behov av att stärkas genom att fokusera på det som gör dem unika och värdefulla. Utifrån ett professionsteoretiskt perspektiv skulle denna typ av legitimering även kunna ses som ett sätt för bibliotekarier att positionera sig gentemot andra professioner. Vi kan alltså förstå utformandet av etiska riktlinjer som något som påverkas av det behov av legitimitet som biblioteken och bibliotekarier strävar efter. Framför allt kan detta samband ses på en internationell nivå och i förhållande till IFLA:s etiska regler som skulle kunna betraktas som ett försök att stärka bibliotekariers och informationsspecialisters legitimitet internationellt samtidigt som det kan vara för tidigt att se om detta fungerat i praktiken. I Sverige som haft riktlinjer betydligt längre än IFLA tycks å andra sidan inte riktlinjerna fyllt någon funktion i samma avseende. De har med tanke på bibliotekariers egen ovetskap om dessa, som framkommit i exempelvis Balslev och Rosenqvist (1994) samt Söderlind och Elf (2014), förmodligen inte heller fyllt någon typ av funktion i att höja bibliotekets och bibliotekariers externa legitimitet.

6. Diskussion och slutsatser

Utgångspunkten för studien är att etiska aspekter och etiska värderingar kan ha relevans både för bibliotekarier i sin yrkesroll, för användare och för synen på biblioteket som institution. Vårt syfte har varit att genom en kritisk diskursanalys nå en förståelse för den svenska utvecklingen av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier för att se hur de förändrats över tid samt hur de förhåller sig till andra samtida yrkesetiska riktlinjer. Vi ville även få en förståelse för hur de yrkesetiska riktlinjerna förhåller sig gentemot interna och externa utmaningar inom det områdesfält där de existerar. I detta avsnitt kommer vi att besvara våra frågeställningar utifrån resultat och analys för att sedan diskutera detta utifrån fyra teman som vi ringat in som centrala. Vi kommer även att utvärdera genomförandet och presentera våra slutsatser.

6.1 Besvarande av våra frågeställningar

Hur har de yrkesetiska riktlinjerna i Sverige förändrats över tid?

De svenska riktlinjerna har sedan de antogs 1992 inte utvecklats till att inkludera nytt innehåll i någon större utsträckning. Vid revideringen 1998 kan vi se att texten minskat i omfång och att riktlinjerna komprimerats till att innehålla färre förklarande ord och begrepp som skulle kunna underlätta tolkning av texten. De kärnvärden som uttrycks är till stor del de samma i riktlinjerna och det samma gäller den identitet och det ansvar bibliotekarier tillskrivs. De svenska yrkesetiska riktlinjerna uppdaterades senast 2008 men texten förändrades inte vid uppdateringen vilket innebär att den nu gällande versionen är identisk innehållsmässigt med den reviderade versionen från 1998. Utvecklingen i Sverige visar därmed att de etiska riktlinjerna inte motsvarar samhällsutvecklingen i stort genom att inkludera nya områden som kommit att påverka bibliotek och bibliotekarierollen. Detta kan vi främst se genom att områden som rör ny informationsteknologi, internet och immaterialrätt inte återfinns i de nuvarande svenska yrkesetiska riktlinjerna trots att det är aspekter som i högsta grad är aktuella för bibliotek. De motsvarar inte heller syftet eller förhoppningen med att de yrkesetiska riktlinjerna ska vara ett levande dokument som behöver revideras och uppdateras för att fylla funktionen som ett användbart verktyg i arbetet. De nuvarande yrkesetiska riktlinjerna kan också betraktas som mindre synliga än de tidigare. Detta ser vi dels genom att de inte går att hitta på svenska vare sig i elektronisk eller tryckt form men även genom att vi inte kunnat se någon pågående diskussion specifikt kring de yrkesetiska riktlinjerna eller vikten av dessa i nyare publicerat material i Sverige.

Hur relaterar yrkesetiska riktlinjer i Sverige till andra yrkesetiska riktlinjer internationellt?

De svenska riktlinjerna innehåller i stort sett samma kärnvärden som de tre andra riktlinjerna i vår studie men skiljer sig innehållsmässigt då de etiska värden som

uttrycks innefattas i korta meningar utan närmre beskrivning eller definition vare sig i själva riktlinjerna, relaterade hjälptexter eller definitioner. I relation till de svenska inkluderar IFLA:s regler betydligt fler aspekter och större områden av verksamheten inom biblioteks- och informationsfältet. Även de finska principerna är mer omfattande än de svenska och innehåller dessutom kommentarer och definitioner som bidrar till förståelse och tolkning av principerna. De amerikanska riktlinjerna är i sig inte utförligare än de svenska men de ingår i *Intellectual Freedom Manual* som innehåller texter som syftar till att vara vägledning och underlätta tolkning av riktlinjerna. Sammantaget kan vi se att den brist vi sett i de svenska yrkesetiska riktlinjerna rörande områden som i hög grad är aktuella för bibliotek så som exempelvis ny informationsteknologi, internet och immaterialrätt innebär att de skiljer sig åt gentemot de andra yrkesetiska riktlinjer vi satt dem i relation till i denna studie. Vi ser därmed att de amerikanska, finska och IFLA:s internationella yrkesetiska riktlinjer i högre grad än de svenska utvecklats i takt med samhällsutvecklingen och utifrån de områden som kommit att påverka bibliotek och bibliotekarierollen. Vi kan även se att bibliotekariers identitet i de nuvarande svenska yrkesetiska riktlinjerna endast syftar till bibliotekarier medan de andra yrkesetiska riktlinjerna i vår studie i denna identitet inkluderar bibliotekarier och andra verksamma inom informationsfältet.

Vilka externa och interna utmaningar kan vi se ha påverkat utvecklingen av yrkesetiska riktlinjer och deras innehåll?

Utvecklingen av yrkesetiska riktlinjer har efter vad vi kan se skett genom initiativ till att lyfta yrkesetiska frågor inom fackförbund eller andra yrkesorganisationer för bibliotekarier och andra informationsspecialister. Riktlinjerna i Sverige uppges vara ett resultat av diskussioner kring exempelvis informationsfrihet, service och censur vilket vi tolkar som att riktlinjerna till att börja med påverkades av vilka etiska dilemman bibliotekarier stötte på i arbetet. Hur de första riktlinjerna kom att se ut påverkades också av att de utformades av två av DIK:s delföreningar, SFF och VBT vilket innebar att de både utformades av och med tanke på folkbibliotekarier så väl som bibliotekarier vid akademiska bibliotek. Skapandet av yrkesetiska riktlinjer kan enligt vår studie också ha påverkats av viljan att definiera ett yrke som en profession. Detta tycker vi oss kunna se när det gäller utvecklingen av de första svenska riktlinjerna och det återkommer även i de övriga riktlinjerna som på olika sätt poängterar yrkesetik som en del av det professionella ansvar som bibliotekarieryrket innefattar. Yrkesetiska riktlinjer påverkas också av sammanvävningen mellan biblioteks- och informationsfälten vilket vi kan se bidragit till en multidisciplinär profession i riktlinjerna som även inkluderar informationsspecialister. Detta har vi kunnat se genom att alla de yrkesetiska riktlinjer vi studerat, med undantag för de svenska, syftar till att gälla för bibliotekarier men även andra verksamma inom informationsfältet. Ytterligare utmaningar som vi ser påverkat utvecklingen är exempelvis ny teknologi som i sin tur bidragit till förändrade förväntningar på bibliotekarierna och förändrade användarvanor. I förhållande till utmaningar som ny teknologi, politiskt klimat och lagstiftning kan vi se att aspekter som rör användares sekretess och integritet blivit viktigare att ta hänsyn till i ett yrkesetiskt perspektiv. Vår studie visar också på att värderingar som informationsfrihet och intellektuell frihet i ökad utsträckning ses som centrala att bevaka gentemot externa intressen.

6.2 Diskussion

6.2.1 Profession

Vi kan i Sverige se en stark koppling mellan formulerandet av yrkesetiska riktlinjer och begreppet profession, något vi kan se vidhålls i riktlinjernas utveckling över tid. Diskursanalysens intresse för grubbildning blir här intressant i relation till hur utformandet av yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier kan bidra till att yrkeskåren definieras som en grupp, men även en profession, i och med att representanter från yrkeskåren omnämner yrket som en specifik kollektiv identitet med ett särskilt etiskt ansvar. I relation till professionsteori ser vi att de yrkesetiska riktlinjerna även skulle kunna bidra till att legitimera bibliotekarieyrkets ansvar över specifika kompetensområden gentemot andra professioner i en strävan efter att göra anspråk på olika arbetsområden. I relation till denna strävan efter att göra anspråk på arbetsområden är det intressant att se till att olika discipliner och yrkesområden inom informationsfältet närmar sig varandra. I en hegemonisk kamp mellan professioner tror vi i likhet med Koehler & Pemberton (2000) att ett multidisciplinärt informationsfält, som vi kan se uttrycks tydligt i IFLA:s internationella regler och till viss del i de amerikanska och finska riktlinjerna, eventuellt skulle kunna verka positivt för bibliotekarieyrket. Ett multidisciplinärt informationsfält där både bibliotekarier och informationsspecialister ingår skulle i relation till professionsteori kunna innebära en utökad och förstärkt profession istället för en kamp om att göra anspråk på arbetsområden mellan olika yrkesgrupper inom informationsfältet. Detta är också i linje med de tendenser vi kan se genom DIK:s tankar om att eventuellt utarbeta gemensamma yrkesetiska riktlinjer för flera yrkesgrupper. Utöver de positiva aspekter vi kan se i ett multidisciplinärt informationsfält ser vi även aspekter som att gemensamma riktlinjer för flera yrkesgrupper skulle kunna innebära att de redan nu ganska generella riktlinjerna för yrkesgruppen bibliotekarier skulle kunna bli ännu mer abstrakta till sin natur. Utifrån dessa tendenser tror vi att det kan ha relevans att lyfta frågeställningar som huruvida en sådan gemensam text skulle kunna återspegla det som bibliotekarier själva förknippar med och vill vidhålla i relation till sin profession, och huruvida det kan innebära att bibliotekarieprofessionen försvagas eller förstärks. Samtidigt kan professionstanken eventuellt komma att mista sin relevans i detta sammanhang då DIK i stället vill fokusera på kompetenser, något som vi tror skulle kunna vara ett resultat av inflytandet från NPM. Med detta menar vi att professionsbegreppet kan ses som förknippat med att stärka det gemensamma medan kompetenser skulle kunna ses som ett sätt att stärka individen. Vi tror alltså att det kan finnas en möjlig konflikt mellan profession och kompetens i och med förslaget kring gemensamma yrkesetiska riktlinjer för olika yrkesgrupper. Vilket skulle kunna innebära att det som bibliotekarieprofessionen intresserar sig för och som rör det yrkesspecifika kan komma att ta mindre plats i sådana riktlinjer.

6.2.2 Nya utmaningar och en förändrad bibliotekarieroll

Nya utmaningar har en central plats och nämns genomgående i tidigare forskning inom biblioteks- och informationsvetenskapen. Framför allt handlar det om att ny teknik, digitalisering, kulturella, politiska och ekonomiska förutsättningar förändras och därmed påverkar den traditionella bibliotekarierollen. I förhållande till professionsteori tolkar vi nya förutsättningar som en form av störningar som bidrar

till att skapa obalans inom professionen. Samtidigt ser vi tendenser som antyder att den traditionella bibliotekarierollen kanske alltid handlat om just förmågan att anpassa sig till nya villkor. Enligt Kåring Wagman (2008) finns det också forskningsresultat som visar att bibliotekarier anser att det är arbetsverktygen och inte själva bibliotekariearbetet som har förändrats (s. 28). Att tolka nya förutsättningar som störningar kan innebära att vi ger en oavsiktlig negativ bild av faktorer som även kan ses som positiva för yrkesgruppen. Bibliotekarier kan till exempel som Johannesson och Hansson (2012) menar stärka sin professionella identitet genom de kunskaper de besitter i fråga om digitala dokumentmiljöer (s. 289). Nya utmaningar innebär alltså inte bara nya problem och yrkesetik kan vara ett verktyg för att vända förändrade villkor till något positivt vilket vi bland annat kunde se i Vallotton Preisig, Rösch och Stückelberger (2014) resonemang. Detta hänger också ihop med Koehler och Pembertons syn på att verksamma inom informationsfältet kan vara i ett större behov av yrkesetiska riktlinjer på grund av rollen de har för att tillgängliggöra och hålla dörrarna till information öppna för användare (2000, s. 37). Oavsett syn på de nya förutsättningar som nämnts ser vi det som problematiskt att de svenska riktlinjerna inte återspeglar att bibliotekarier utvecklat sina kunskaper och sitt professionsområde inom områden som rör exempelvis ny teknologi. Att inkludera sådant innehåll skulle kunna stärka bibliotekens ståndpunkt och underlätta för beslutsfattande i etiska dilemman som rör just områden som kan ses som nya utmaningar.

6.2.3 Att samla värderingar i dokument

Genom att formulera yrkesetiska riktlinjer inom yrkesorganisationer skapas ett gemensamt förhållningssätt inom områden som är centrala för organisationens medlemmar. Vi kan se att yrkesetiska riktlinjer formuleras av olika typer av organisationer för bibliotekarier men att det framför allt i skandinaviska länder görs av fackföreningar. Ett lands styre och politiska klimat kan också påverka huruvida yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier överhuvudtaget finns men även dess innehåll och om ansvar finns uttryckt gentemot aktörer som samhället, staten och användare. I de riktlinjer vi studerat kunde vi urskilja ett mönster av att ansvar främst ligger gentemot användare och aktörer som kollegor, andra yrkesverksamma och icke-användare. Genom att studera riktlinjer som skapats i en västerländsk kontext kan vi se att de skiljer sig något från studier som gjorts av riktlinjer från andra delar av världen. Samtidigt kan vi i förhållande till att vi kategoriserar samtliga riktlinjer vi studerat som visionära, då de syftar till att guida och inspirera, se att andra studier visar exempel på att även riktlinjer som skapats i en västerländsk kontext kan kategoriseras på andra sätt.

Yrkesetiska riktlinjer skulle kunna betraktas som ett dokument utan direkt makt eller syfte att påverka. Samtidigt ser vi att det med yrkesetiska riktlinjer finns potential att vara något mer. Genom att se bibliotekarier som en yrkesgrupp som dagligen står inför olika etiska dilemman skulle etiska riktlinjer i Sverige kunna användas inte bara som inspiration utan även som stöd och skydd för yrkesutövaren. Exempelvis i konflikter mellan olika intressen som uppstår ifråga om vilket material som tillhandahålls på biblioteken som vi sett i samband med debatten om Tintin på Kulturhuset och diskussionen om Lilla Hjärtat på folkbiblioteken. Genom att se etiska riktlinjer som ett verktyg i stället för ett abstrakt policydokument skulle bibliotekarier i dessa situationer kunna använda etiska riktlinjer för att stärka de professionellt tagna

besluten gentemot andra intressen. De skulle dessutom vilket Koehler och Pemberton (2000) anser kunna fungera som en garanti för att upprätthålla etiska värderingar gentemot negativt inflytande från andra intressen i framtiden och kunna ha en långsiktig påverkan gentemot lagstiftning och andra normerande dokument. Som dokument kan yrkesetiska riktlinjer som vi ser det även betraktas som något som hjälper till att legitimera yrkesgruppen och därigenom också biblioteken. De kan alltså upplevas som något som förtydligar bibliotekariens roll, både inför yrkesgruppen och i förhållande till samhället i stort. Genom detta skulle etiska riktlinjer kunna bidra till en större förståelse för var biblioteket står i olika frågor och vad bibliotekarier gör, aspekter som både Gorman (2000) och Kåring Wagman (2008) tog upp som problem. Vi har också satt yrkesetiska riktlinjer i samband med Hanssons (2015) begrepp dokumentalitet och legitimitet för att få en förståelse för vad ett dokument som etiska riktlinjer innebär sett ur ett annat perspektiv än det diskursiva. På så sätt kan vi se att etiska riktlinjer som dokument kan ha en funktion i stärkandet av bibliotekets externa legitimitet i egenskap av att klassas som en typ av dokument som bidrar till performativ dokumentalitet. Detta sett i förhållande till att riktlinjernas innehåll också kan ses som bidragande till att stärka yrkets identitet medför att vi tolkar etiska riktlinjer som bidragande till att stärka så väl inre som yttre legitimitet.

6.2.4 Värderingar

När vi studerat huruvida Gormans kärnvärden återfinns i texterna såg vi att de till stor del finns representerade. Det skiljer sig dock till viss del åt mellan hur tydligt de uttrycks och här finns även avvikelser. Vi tolkar detta som att den samlade bild som getts i tidigare forskning av vilka värderingar som är centrala för bibliotekarier generellt stämmer överens med de resultat vi ser i vår studie. Vi ser dock ett mönster i att dessa kärnvärden kan ses som vagare eller mer öppna för tolkning i de svenska riktlinjerna när vi sätter dem i relation till IFLA:s internationella riktlinjer och gentemot de mer detaljerade finska riktlinjerna. Utvecklingen av de svenska riktlinjerna har gjort texten mer komprimerad och riktlinjerna färre. Här kan vi se en brist i att de nu gällande svenska riktlinjerna innehåller många ord och begrepp som kan vara öppna för tolkning och att riktlinjerna saknar definitioner och vägledning för hur texten kan tolkas och användas. De kan även ses som beroende av exempelvis enskilda institutioners andra styrdokument och vi tror att det kan krävas förkunskap för att kunna förstå de etiska riktlinjernas värderingar i förhållande till biblioteksarbetet. Här ser vi att de amerikanska och även de finska riktlinjerna har mer vägledning och stöd för hur texterna kan tolkas och kring hur de är tänkta att användas vilket vi ser som positivt för riktlinjernas användbarhet. Samtidigt tror vi att beskrivande och förklarande texter i anslutning till riktlinjerna inte kan ge svar på allt och håller här med Fallis (2007) argument om att etiska riktlinjer är viktiga men inte tillräckliga på egen hand.

Vi kan i de flesta av texterna se en, om än i olika grad, medvetenhet om att etiska värderingar kan stå i konflikt med varandra och det finns försök till att ge vägledning i detta. Här är det återigen de svenska riktlinjerna som avviker genom att inte uttrycka någon medvetenhet kring värderingar som skulle kunna stå i motsättning till varandra. Motsättningar mellan demokratiska värderingar kan uppstå i oändligt många situationer där det inte behöver vara självklart var gränser går mellan vad som är etiskt korrekt. Vi tror därmed som även tagits upp av flertalet tidigare forskare (e.g.

Balslev & Rosenqvist 1994; Vaagan 2002; Fallis 2007; Vallotton Preisig, Rösch & Stüchelberger 2014) att det behövs kontinuerliga diskussioner kring etik och de etiska riktlinjerna både på arbetsplatser och i utbildning för att de ska kunna vara ett mer användbart verktyg då etiska dilemman uppstår och när etiska värderingar hamnar i konflikt med varandra.

Utifrån Gormans kärnvärden identifierade vi begrepp som kan vara öppna för tolkning i de nu gällande svenska riktlinjerna som exempelvis demokratiska värden. Detta ser vi som en avvikelse gentemot de andra riktlinjerna vi satt dem i relation till i denna studie. En anledning till detta kan vi se i Foster & McMenemys (2012) resonemang om att demokratiska länders riktlinjer inte alltid uttrycker sådana värderingar då dessa inte anses vara hotade. I vår studie kan vi se att detta stämmer väl in på de svenska riktlinjerna där vi kan anta att dessa värderingar inte uttrycks tydligare för att demokratiska värderingar är starkt förankrade i vårt samhälle och därmed kan tas för givna. Det är dock i vår studie inget genomgående mönster utan visar i stället på att likheter och skillnader i riktlinjer inte behöver vara överensstämmande bara för att alla texterna härstammar från en västerländsk kontext, utan att fler faktorer kan spela in. Gormans kärnvärde intellektuell frihet som vi inte kunde återfinna som begrepp i DIK 2008 ser vi som nämndes tidigare som en brist då det är så starkt förknippat med bibliotekarieyrket. Även om det kanske inte direkt finns en hotbild mot detta värde inom en svensk kontext anser vi här att det skulle kunna ha ett proaktivt syfte att inkludera intellektuell frihet som begrepp. Bland de skillnader vi kan se i texterna kring kärnvärdet jämlik tillgång till dokumenterad kunskap och information ser vi att FI 2011 och fram för allt IFLA 2012 beskriver ett flertal diskrimineringsgrunder medan DIK 1992 och DIK 2008 utgår från orden jämlik och opartisk. Att beskriva diskrimineringsgrunder som berör detta kärnvärde och som även berör kärnvärdet service tror vi kan göra texten mer förståelig och användbar på egen hand. I de svenska riktlinjerna kan vi se det som troligt att orden jämlik och opartisk innefattar exempelvis en hänsyn till de diskrimineringsgrunder som finns fastställda i Sverige eller vad som finns fastställt i nationell lagstiftning. Dock kan vi se en poäng i att beskriva dessa som det gjorts i IFLA:s etiska regler då vi tror att det kan förtydliga och i högre grad försäkra en jämlik tillgång till information för exempelvis språkliga minoriteter, människor oavsett medborgarskap och immigrations- och asylsökningstatus.

Utifrån de texter vi studerat tror vi att det har en relevans att definiera och utveckla ord och begrepp i de svenska yrkesetiska riktlinjerna så att de inte blir för abstrakta och därmed riskerar tappa sin funktion som ett användbart verktyg och vägledning i arbetet. Tillräckligt konkreta och dokumenterade värderingar tror vi skulle kunna underlätta vid både motiverande av beslut och som ett dokument att hänvisa till när beslut ifrågasätts. Utifrån en förståelse av att även andra beståndsdelar och kategorier av etik ryms inom bibliotekarieetiken ser vi att de värderingar som finns i riktlinjerna skulle finnas även utan att vara dokumenterade. Dock ser vi en poäng i att värderingar finns dokumenterade utifrån det som tas upp av Christoffersen (2007) gällande det professionella maktförhållandet där yrkesutövaren har makt utifrån sin profession och sin yrkesmässiga kompetens. Dokumenterade yrkesetiska riktlinjer tror vi där kan ha en funktion för att skydda användare och motverka att den personliga etiken och personligt omdöme får företräde framför verksamhetens uppdrag och ansvar gentemot användare. Vi ser även en poäng i att dokumentera bibliotekets värderingar då de annars skulle kunna vara känsligare gentemot yttre faktorer som exempelvis

samhälleliga och politiska förändringar. Vilket vi styrker med Koehler och Pembertons (2000) resonemang om att riktlinjerna kan verka för att skydda yrkesutövaren vid konflikter mellan professionella beslut och andra intressen (s. 29). Vi tror även i likhet med Koehler och Pembertons resonemang att etiska riktlinjer kan verka normbildande och därmed ha en påverkansfaktor på andra normerande dokument och lagstiftning.

6.3 Reflektioner kring genomförandet

Det kritiskt diskursanalytiska angreppssättet har inneburit att vi kunnat analysera texten på flera nivåer. De verktyg som metoden tillhandahåller har gjort det möjligt att se till textens vokabulär samt hur värderingar och identiteter framställs men även till hur texterna relaterar till varandra och till andra texter. Genom de olika nivåerna har vi även kunnat sätta in texterna i en vidare kontext och få en förståelse för rådande sociala relationer och hegemoniska strukturer. Vi anser att den tredimensionella modellen för analys varit givande för vårt syfte med undersökningen och de frågeställningar vi utgått ifrån. Användandet av Gormans kärnvärden som ett redskap gav oss en möjlighet att se mönster i texternas innehåll, framför allt gällande yrkesetiska värderingar. Då vi ville studera många olika aspekter i texterna så fungerade detta redskap väl för avgränsning, dock kan det ha medfört att vi till viss del varit styrda och därmed missat andra intressanta ingångar till texterna. Genom att lyfta in andra redskap i Faircloughs tredimensionella modell är vi medvetna om att vi till viss del kan ha begränsat det kritiska synsättet, att lyfta in professionsteori gjorde dock att vi kunde få ytterligare ett perspektiv på vårt empiriska material. Vårt val av texter kan ha som konsekvens att vi inte kunnat se till aspekter i texterna som kan bero på exempelvis kulturella och politiska faktorer vilket kunnat ge ytterligare intressanta resultat. Här ser vi dock en fördel med att vi genom vårt medvetna urval av texter från en liknande västerländsk kontext istället kunnat gå djupare in på aspekter som rör etiska riktlinjer i relation till exempelvis profession. Detta urval baserades även på den tidsram vi hade att förhålla oss till där vi under andra förutsättningar hade kunnat studera exempelvis yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier från fler länder för att se hur de svenska yrkesetiska riktlinjerna förhåller sig i en större internationell kontext. En annan möjlighet som här begränsats av tidsramen hade kunnat vara att gå mer djupgående in på det professionsteoretiska perspektivet vilket även hade kunnat ge oss större utrymme att reflektera över olika typer av professionsteori och andra definitioner av professionsbegreppet. Ett annat alternativ hade kunnat vara att tillämpa ett helt annat teoretiskt perspektiv som exempelvis organisationsteori vilket hade kunnat vara intressant för att studera de yrkesetiska riktlinjerna i relation till de organisationer som utformat dem. När det gäller insamlingen av vårt empiriska material har det varit anmärkningsvärt svårt att hitta Sveriges yrkesetiska riktlinjer, vilket förvånade oss då de är tänkta att fungera som ett levande dokument.

6.4 Slutsatser

Det finns olika vägar att gå för att legitimera bibliotekarierollen i ett samhälle i förändring. Den syn som bäst överensstämmer med vårt fokus i uppsatsen gör gällande att bibliotekarier kan påverka sin framtid genom att definiera sin professionella status och tydliggöra vad bibliotekarierollen innebär, för sig själva och

för omvärlden. Gemensamma yrkesetiska riktlinjer är ett exempel på hur sådana definitioner både kan stärka yrkesgruppen och samtidigt vara vägledande i arbetet med nya utmaningar. Yrkesetiska riktlinjer kan ses som viktiga för bibliotekarierna själva för att säkerställa vilket beteende som förväntas av dem. Men de kan också ha en stor betydelse för att kommunicera etiska värderingar utanför den egna professionen och därmed tydliggöra vad bibliotekarieprofessionen står för. Yrkesetiska riktlinjer kan även betraktas som en del av bibliotekens och bibliotekariernas identitetsskapande, något som har blivit viktigare i takt med att bibliotekens förutsättningar förändrats.

Vi betraktar yrkesetiska riktlinjer som viktiga dokument men anser samtidigt att de inte fungerar på egen hand. Det kan alltså behövas en viss förförståelse eller medvetenhet kring innehållet för att de ska fungera som ett användbart verktyg i arbetet. För att texterna ska vara levande dokument tror vi att yrkesetik behöver lyftas och kontinuerligt problematiseras och diskuteras. Vi tror också att det kan vara en poäng att lyfta in yrkesetik även i utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap för att öka förståelse för att etik inte är ett isolerat område utan något som genomsyrar hela biblioteks- och informationsfältet.

Vi ser att yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier i Sverige behöver synliggöras och att inställningen till riktlinjerna behöver förändras. Då först kan de ses som ett verktyg som kan vara till hjälp i arbetet och skydda den individuella yrkesarbetaren så väl som att skydda de värderingar som bibliotek står för gentemot externa faktorer. Utifrån vår studie tror vi även att de svenska riktlinjerna skulle tjäna på att vara mer utförliga och innefatta kompletterande vägledning. Dessutom anser vi att riktlinjerna behöver revideras för att inkludera de nya utmaningar som kan vara upphov till etiska dilemman och som även kan påverka och förändra bibliotekarierollen.

Vi kan se en tendens av att yrkesgruppen går mot en multidisciplinär informationsprofession genom att flertalet av riktlinjerna inkluderar verksamma inom hela informationsfältet. Vi kan se att diskussioner kring begreppet profession fortfarande är relevanta inom biblioteksdiskursen samtidigt som professionsbegreppet skulle kunna komma att utmanas av ett ökat fokus på kompetenser. Då det inte finns några planer på att revidera DIK:s yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier samtidigt som det istället finns tankar hos DIK om gemensamma riktlinjer för flera yrkesgrupper är de svenska riktlinjernas framtid i nuläget oviss. Vårt resultat har visat att de nuvarande svenska riktlinjerna är generella och att innehållet kan vara svårtolkat på egen hand. Vi tror trots de positiva aspekter som en multidisciplinär profession kan föra med sig att gemensamma riktlinjer för fler yrkesgrupper skulle kunna innebära en text som blir ännu mer generell. Här ställer vi oss även frågan om huruvida bibliotekarieperspektivet och de värderingar som bibliotek står för till viss del skulle kunna förloras i sådana gemensamma riktlinjer, vilket skulle kunna få konsekvenser både för den interna och den externa legitimiteten.

Sett till det unika med Skandinavien tradition av att fackförbund står bakom yrkesetiska riktlinjer, till skillnad mot många andra länder där det är biblioteksöreningar, kan det kanske också vara aktuellt att lyfta frågan om var ansvaret för yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier bör ligga. Detta skulle exempelvis kunna vara aktuellt i och med Kungliga Bibliotekets nya uppdrag med att ta fram en nationell biblioteksstrategi.

Utifrån resultatet av vår studie anser vi att det skulle vara intressant för vidare forskning att studera hur yrkesetiska riktlinjer skulle kunna bli ett mer levande och funktionellt dokument i Sverige. Det skulle kunna vara intressant att göra en liknande studie som den Balslev och Rosenqvist genomförde 1994 för att se hur dagens bibliotekarier förhåller sig till etik. Framför allt vore detta relevant med tanke på de förändringar som skett sedan den förra studien gjordes, inom områden som exempelvis informationsteknologi, immaterialrätt och integritet. Det skulle också vara intressant att studera yrkesetiska aspekter med fokus på olika typer av bibliotek. Detta skulle exempelvis kunna göras på akademiska bibliotek för att studera yrkesetiska aspekter av bibliotekariens delaktighet i både arbetet med publiceringsstrategier och utvärdering av forskning. Med tanke på förslaget om gemensamma yrkesetiska riktlinjer inom DIK ser vi det också som relevant att studera vilka konsekvenser det kan innebära för de etiska värderingar som traditionellt förknippas med bibliotekarieyrket. På samma sätt vore det intressant att se vilka konsekvenser ett multidisciplinärt informationsfält kan ha på bibliotekariers yrkesetiska värderingar. Vidare tror vi att det är viktigt att studera yrkesetiska aspekter av avgränsade områden så som exempelvis användares rätt till sekretess och integritet i relation till olika typer av medier.

I vår studie har vi kommit fram till att det inte bara är för bibliotekariers egen skull som deras yrkesetiska riktlinjer kan vara viktiga. Utöver att stärka den egna yrkesidentiteten fyller de även en funktion för att säkerställa användarnas rättigheter och för att legitimera biblioteket som institution genom att tydliggöra var biblioteken står. Vi ser också en vikt av att dokumentera etiska värderingar för bibliotekarier då det skulle kunna verka förebyggande för att garantera de etiska värderingar som biblioteken vill upprätthålla även i framtiden.

7. Arbetsfördelning

Vi har valt att genomgående arbeta med uppsatsens alla delar gemensamt för att få en text som vi båda känner att vi kan stå bakom kunskapsmässigt och innehållsmässigt. Även om vi till viss del delat upp läsning mellan oss så har vi båda satt oss in i allt material. Detta innefattar både det empiriska materialet som vi analyserat men även de texter vi använt oss av i uppsatsens andra delar så som bakgrund, teori och metod och de texter som finns representerade i litteraturgenomgång. Den text vi producerat har, även om vi bitvis skrivit på olika delar, kontinuerligt under processen arbetats igenom av oss båda gemensamt.

8. Litteraturlista

Abbott, A. (1988). *The system of professions: an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.

American Library Association (2014). *History of the ALA Code of Ethics*.
<http://www.ala.org/advocacy/proethics/history> [2015-03-02]

American Library Association (2008). *Code of Ethics of the American Library Association*.
<http://www.ala.org/advocacy/proethics/codeofethics/codeethics> [2015-04-23]

Balslev, J. & Rosenqvist, K. (1994). *Bibliotekarien och samvetet: en rapport om nordisk bibliotekarieetik*. Köpenhamn: Nordisk ministerråd.

Berg, M. & Johansen, M. (2013). Därför har vi valt bort Lilla Hjärtat på biblioteken i Botkyrka. *BiS: Bibliotek i Samhälle*, (1), ss. 8-10.

Bergström, G. & Boréus, K. (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys, 3.*, [utök.] uppl., Lund: Studentlitteratur.

Biblioteken.fi (2011). *Etiska principer för biblioteksarbetet*.
http://www.biblioteken.fi/fi/node/80324#.VPR_L_mG9Wg [2015-03-02]

Björklund, D. & Darhed, M. (2008). *Biblioteket är till för användarna: en studie av folkbibliotekariers syn på bibliotekarieetik*. Magisteruppsats, Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan.

Byrd, G. D. & Winkelstein, P. (2014). A comparative analysis of moral principles and behavioral norms in eight ethical codes relevant to health sciences librarianship, medical informatics, and the health professions. *Journal of the Medical Library Association*, 102(4), ss. 247-56.

Christoffersen, S.A. (red.) (2007) *Professionsetik*. Malmö: Gleerups.

Colnerud, G. (2006). Teacher ethics as a research problem: syntheses achieved and new issues. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 12(3), ss. 365-385

Colnerud, G. (2014). Teachers' ethical dilemmas and the juridification of the Swedish school. *Etikk i Praxis*, 8(2), ss. 22-30

- Dalén, K. (2012). Lilla Hjärtat kvar på biblioteken. Dagens Nyheter, 23 November. <http://www.dn.se/dnbok/lilla-hjartat-kvar-pa-biblioteken/>
- DIK (1992). *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekariet*. Nacka: DIK.
- DIK (1998). *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekariet*. Nacka: DIK.
- DIK (2008). *Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekariet*. Nacka: DIK.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polite.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
- Fallis, D. (2007). Information ethics for twenty-first century library professionals. *Library Hi-Tech*, 25(1), ss. 23-36.
- Finks, L. W. (1989). What do we stand for? Values without shame. *American Libraries*, 20(4), ss. 352-356.
- Forsberg, E. & Peltonen, K. (2002). *Internetetik på bibliotek*. Magisteruppsats, Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan
- Foster, C. & McMenemy, D. (2012). Do librarians have a shared set of values? A comparative study of 36 codes of ethics based on Gorman's enduring values. *Journal of Librarianship and Information Science*, 44(4), ss. 249-262.
- Gorman, M. (2000). *Our enduring values: librarianship in the 21st century*. Chicago: American Library Association.
- Gunneberg, G. (2012). Kulturhuset backar om Tintin. *Svenska Dagbladet*, 25 september. http://www.svd.se/kultur/kulturhuset-backar-om-tintin_7527476.svd
- Gustafsson, I. (2012). Tintin-böcker kastas ut från Kulturhuset. *Aftonbladet*, 25 september. <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article15497718.ab>
- Hannabuss, S. (1998). Information ethics: a contemporary challenge for professionals and the community. *Library Review*, 47(2), ss. 91-98.
- Hansson, J. (2015). Documentality and legitimacy in future libraries: an analytical framework for initiated speculation. *New Library World*, 116(1/2), ss. 4-14.
- Hermerén, G. & Holte, R. (2015). Etik. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/etik> [2015-05-19]
- Hägström, B-M. (2002) Roundabouts to the professional highway: on the development of a code of ethics for Swedish librarians. I Vaagan, R.W. (red) *The ethics of librarianship: an international survey* (IFLA Publications ; Nr 101). München: Saur, ss. 245-264.

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) (2012). *IFLA Code of ethics for librarians and other information workers (full version)*
<http://www.ifla.org/news/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers-full-version> [2015-02-27]

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) (2015a). *More about IFLA*. <http://www.ifla.org/about/more> [2015-03-03]

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) (2015b). *Professional codes of ethics for librarians*. <http://www.ifla.org/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians> [2015-03-03]

Johannesson, K. & Hansson, J. (2012). Akademiska bibliotekariers förhållningssätt till forskares publiceringsstrategier: med särskilt avseende på frågan om open access. I Høyrup, H., Nielsen, H. J. & Hjørland, B. (red.) *Viden i spil: forskningsbibliotekers funktioner i forandring*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, ss. 280-302.

Kann-Christensen, N. & Andersen, J. (2009). Developing the library. *Journal of Documentation*, 65(2), ss. 208-222.

Kann-Christensen, N. & Balling, G. (2011). Literature promotion in public libraries: between policy, profession and public management. *Nordisk Kulturpolitisk tidskrift*, 14(01-02), ss. 100-119.

Karlsson, T. (2015). New public management. *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se/ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/new-public-management> [2015-05-19]

Knox, E. (2014). Supporting intellectual freedom: symbolic capital and practical philosophy in librarianship. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 84(1), ss. 8-21.

Koehler, W. (2006). National library associations as reflected in their codes of ethics. *Library Management*, 27(1/2), s. 83-100.

Koehler, W.C. & Pemberton, J.M. (2000). A search for core values: towards a model code of ethics for information professionals. *Journal of Information Ethics*, 9(1), ss. 26-54.

Kåring Wagman, A. (2008). *Bibliotekarien och professionen: en forskningsöversikt*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.

McMenemy, D. Poulter, A. & Burton, P. F. (2007). *A handbook of ethical practice: a practical guide to dealing with ethical issues in information and library work*. Oxford: Chandos.

Mellgren, F. (2012). Stockholms stadsbibliotekarie: det är emot yttrandefriheten att ta bort Tintin. *Svenska Dagbladet*, 25 september. http://www.svd.se/nyheter/inrikes/gar-emet-yttrandefriheten_7527478.svd

Miltenoff, P. & Hauptman, R. (2005). Ethical dilemmas in libraries: an international perspective. *The Electronic Library*, 23(6), ss. 664-670.

Nilson, A. & Wendel, E. (2012). *Bibliotek för alla: en diskursanalys av IFLA:s internationella manifest*. Masteruppsats, Lunds Universitet. Lund: Universitet.

Ohlsson, R. (2007). *Etiken och biblioteken*. Lund: BTJ Förlag.

Palm, M. & Torstensson, K. (2010). "Att man tagit dom på allvar är nog det viktigaste av allt": folkbibliotekariers uppfattningar kring bemötande utifrån ett allmänetiskt och yrkesetiskt perspektiv. Magisteruppsats, Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås. Borås: Högskolan.

Rosenqvist, K. (1991). *Biblioteketik och bibliotekarieetik: en rapport för Nordiska Litteratur- och Bibliotekskommittén*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd.

Rubel, A. (2014). Libraries, electronic resources, and privacy: the case for positive intellectual freedom. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 84(2), ss. 183-208.

Rönnerberg, M. (2013). "Lilla Hjärtat är en mullvad" - "Nä, en penguin!": en studie av kontroversen kring Stina Wirséns filmfigur. Visby: Filmförlaget.

Samek, T. (2007). *Librarianship and human rights: a twenty-first century guide*. Oxford: Chandos.

Sevón, K. (2002). Professional ethics: a finnish outlook. I Vaagan, R.W. (red.) *The ethics of librarianship: an international survey* (IFLA Publications ; Nr 101). München: Saur, ss. 96-122.

Shachaf, P. (2005). A global perspective on library association codes of ethics. *Library and Information Science Research*, 27(2005), ss. 513-533.

Silfverberg, G. (1996). *Att vara god eller att göra rätt: en studie i yrkesetik och praktik = [Being good or doing right] : [a study in professional ethics and practice]*. Diss. Uppsala universitet. Nora : Nya Doxa.

Sundin, O. & Hedman, J. (2005). Theory of professions and occupational identities. I Fisher, K., Erdelez, S. & Mckechnie, L. (red.) *Theories of information behavior: a researcher's guide*. Medford: Information Today, ss. 293-297.

Sundström, K. (2008). *Bemötande på bibliotek: både service management och solidaritet*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Söderlind, Å. & Elf, G. (2014). "Vi arbetar i medborgarnas tjänst": en kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument. Stockholm: Svensk biblioteksforening.

Tännsjö, T. (1998). *Vårdetik*. 3., [rev. och utök.] uppl. Stockholm: Thales.

Undervisningsministeriet (2009). *Undervisningsministeriets bibliotekspolitik 2015: Allmänna Bibliotek. Nationella strategiska prioriteringsområden*. Helsingfors: Universitetstryckeriet.

Vaagan, R.W. (red.) (2002). *The ethics of librarianship: an international survey* (IFLA Publications; Nr 101). München: Saur.

Ullgren, M. (2012). Tintin-albumen är tillbaka och demokratin vunnit. Eller?. Dagens Nyheter, 3 oktober. <http://www.dn.se/kultur-noje/malin-ullgren-tintinalbumen-ar-tillbaka-och-kampen-for-demokratin-vunnit-eller/>

Vallotton Preisig, A., Rösch, H. & Stückelberger, C. (2014). Ethical Dilemmas in the Information Society: How Codes of Ethics help to find ethical solutions. I Vallotton Preisig, A., Rösch, H. & Stückelberger, C. (red.) *Ethical dilemmas in the information society: how codes of ethics help to find ethical solutions*. Geneva: Globethics.net, ss. 11-18.

Wilkinson, L. (2014). Principlism and the Ethics of Librarianship. *The Reference Librarian*, 55(1), ss. 1-25.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier

©DIK 1992

VARFÖR YRKESETIK?

Vad är egentligen yrkesetik? Behöver man etiska regler? Etiska överväganden kan sägas vara en förlängning av det professionella ansvar som vissa yrkeskårer har genom sin yrkesutövning, dels gentemot allmänheten, dels gentemot den egna verksamheten. Att medvetandegöra och formulera etiska regler för utövarna av ett yrke innebär också att kåren som helhet professionaliseras — kåren får bättre, mera professionella och säkrare yrkesutövare. Kerstin Rosenqvist skriver i en rapport för Nordiska litteratur- och bibliotekskommittén (Biblioteketik och bibliotekarieetik, 1991): "Att en yrkeskår medvetandegör sitt etiska ansvar och formulerar en etisk kod har uppfattats såsom ett kriterium på professionell status".

En bibliotekarie gör dagligen bedömningar, som baseras på professionella och etiska överväganden: det kan gälla urval vid mediainköp eller hur man bemöter olika användarkategorier vid informationsdisken. Våra kollegor i flera andra länder har sedan länge fastställt etiska regler för bibliotekariekåren.

I sina enskildheter är bibliotekarieyrket som bekant heterogent. Det är en avsevärd skillnad mellan en barn- eller sjukhusbibliotekarie å ena sidan och en bibliotekarie vid ett stort vetenskapligt bibliotek å den andra. Dessa olikheter medför naturligtvis att en bibliotekaries etiska och professionella överväganden kan variera, beroende på vid vilken typ av bibliotek han/hon arbetar.

Men, trots detta är det uppenbart att bibliotekarieyrket till sin grundläggande karaktär kan betraktas som *en* profession: oavsett inom vilken sektor vi verkar har alla bibliotekarier genomgått en likartad utbildning; oavsett inom vilken sektor vi verkar har alla bibliotekarier en i grunden gemensam värdering av den egna professionen.

Det är denna gemensamma profession som vi har utgått ifrån i dessa yrkesetiska riktlinjer, inte det som skiljer. De här publicerade riktlinjerna ska emellertid inte ses som något en gång för alla givet, utan som ett led i en kontinuerlig diskussion om etik och professionalism.

YRKESETISKA
RIKTLINJER FÖR
BIBLIOTEKARIER

Bibliotekariens allmänna förhållningssätt

- 1 Bibliotekariens främsta uppgift är att alltid försvara och främja demokrati, yttrandefrihet och fri kunskapsförmedling genom att aktivt verka för tillgång till det samlade kulturarvet i litteraturen och till information i olika medier.
- 2 Bibliotekarien skall utifrån det enskilda bibliotekets mål och dess användares behov arbeta för att bibliotekets tjänster är mångsidiga, välorganiserade och lättillgängliga.

Bibliotekariens förhållningssätt till användarna

- 3 Bibliotekarien skall bemöta sina användare med respekt och omdöme, opartiskt och jämlikt, varvid den enskildes rätt till integritet skall skyddas såväl vad gäller personliga förhållanden och erhållen information som lånat material.

Bibliotekariens förhållningssätt till egen och andra yrkesgruppers profession

- 4 Bibliotekarien skall i sin professionella roll och genom sitt förhållningssätt bidra till att höja bibliotekariékårens anseende.
- 5 Bibliotekarien skall vidmakthålla och utveckla sin yrkesskicklighet samt vidarebefordra god yrkespraxis och god yrkesetik till nya kollegor.
- 6 Bibliotekarien skall ge sina kollegor stöd och respektera deras kompetens samt i ord och handling solidarisera sig med de bibliotekarier, som hotas i sin yrkesutövning.
- 7 Bibliotekarien skall visa respekt för andra yrkesgruppers etiska regler och deras professionella kompetens.

Bibliotekariens förhållningssätt till verksamheten

- 8 Bibliotekarien får inte utnyttja information eller material som erhållits i tjänsten för att vinna personliga fördelar.
- 9 Bibliotekarien skall lojalt och opartiskt arbeta för att förverkliga sin arbetsgivares grundläggande mål.
- 10 Bibliotekariens handlande och beslut skall endast styras av professionella bedömningar.

Bilaga 2

Yrkesetiska riktlinjer för bibliotekarier

© DIK 2008

En bibliotekarie gör dagligen bedömningar som baseras på professionella och etiska överväganden. Etiska ställningstaganden kan sägas vara en förlängning av det professionella ansvar en yrkeskår har genom sin yrkesutövning, såväl gentemot allmänheten/kunderna som gentemot den egna verksamheten. Inom DIK Bibliotekarieförbundet förs kontinuerligt en diskussion om professionalism, yrkesroll och yrkesetik.

1. Bibliotekarien ska utifrån det enskilda bibliotekets mål och dess användares behov arbeta för att bibliotekets tjänster är mångsidiga, välorganiserade, av hög kvalitet och lättillgängliga.
2. Bibliotekarien ska värna om de demokratiska värdena.
3. Bibliotekarien ska bemöta sina användare med respekt och omdöme, opartiskt och jämlikt. Den enskildes rätt till integritet ska skyddas såväl vad gäller personliga förhållanden och erhållen information som lånat material.
4. Bibliotekarien ska verka för tillgång till det samlade kulturarvet och till information, oavsett medium.
5. Bibliotekarien ska vara tydlig i sin professionella roll och vidmakthålla samt utveckla sin yrkesskicklighet.
6. Bibliotekarien ska visa respekt för andra yrkesgruppers etiska regler och professionella kompetens.
7. Bibliotekarien ska på ett opartiskt sätt arbeta för att förverkliga verksamhetens mål.

Bilaga 3

Code of Ethics of the American Library Association

As members of the American Library Association, we recognize the importance of codifying and making known to the profession and to the general public the ethical principles that guide the work of librarians, other professionals providing information services, library trustees and library staffs.

Ethical dilemmas occur when values are in conflict. The American Library Association Code of Ethics states the values to which we are committed, and embodies the ethical responsibilities of the profession in this changing information environment.

We significantly influence or control the selection, organization, preservation, and dissemination of information. In a political system grounded in an informed citizenry, we are members of a profession explicitly committed to intellectual freedom and the freedom of access to information. We have a special obligation to ensure the free flow of information and ideas to present and future generations.

The principles of this Code are expressed in broad statements to guide ethical decision making. These statements provide a framework; they cannot and do not dictate conduct to cover particular situations.

- We provide the highest level of service to all library users through appropriate and usefully organized resources; equitable service policies; equitable access; and accurate, unbiased, and courteous responses to all requests.
- We uphold the principles of intellectual freedom and resist all efforts to censor library resources.
- We protect each library user's right to privacy and confidentiality with respect to information sought or received and resources consulted, borrowed, acquired or transmitted.
- We respect intellectual property rights and advocate balance between the interests of information users and rights holders.
- We treat co-workers and other colleagues with respect, fairness, and good faith, and advocate conditions of employment that safeguard the rights and welfare of all employees of our institutions.

- We do not advance private interests at the expense of library users, colleagues, or our employing institutions.
- We distinguish between our personal convictions and professional duties and do not allow our personal beliefs to interfere with fair representation of the aims of our institutions or the provision of access to their information resources.
- We strive for excellence in the profession by maintaining and enhancing our own knowledge and skills, by encouraging the professional development of co-workers, and by fostering the aspirations of potential members of the profession.

Adopted at the 1939 Midwinter Meeting by the ALA Council; amended June 30, 1981; June 28, 1995; and January 22, 2008.

Bilaga 4

ETISKA PRINCIPER FÖR BIBLIOTEKSARBETET

Bibliotekets uppgift är att främja åsikts- och yttrandefrihet.

På biblioteket kan information utvinnas och skapas.

Följande etiska principer gäller för personer som verkar professionellt inom biblioteks- och informationssektorn vid offentliga institutioner. Bibliotekens etikgrupp har skapat de etiska principerna på uppdrag av Finlands biblioteks förening, Finlands svenska biblioteks förening och Finlands vetenskapliga bibliotekssamfund.

Uppgifter för den som arbetar professionellt med biblioteks- och informationsarbete

1. Vår uppgift är att tillhandahålla, tillgängliggöra och erbjuda information, idéer och kulturellt relaterat material.
2. Vi garanterar allmän tillgång till dokumenterade resultat av mångsidigt skapat arbete. Vi bidrar till kreativa processer genom att erbjuda användarna så mångsidiga samlingar som möjligt samt användarstöd vid behov.
3. Vi bevarar och tillhandahåller det nationella kulturarvet och ställer det till allmänhetens förfogande.
4. Vi verkar för både frivilligt och målinriktat lärande samt personlig utveckling.
5. Vi stöder och uppmuntrar ett aktivt medborgarskap samt ett kritiskt förhållningssätt till innehållet i media, oavsett dess form.
6. Vi främjar kulturell mångfald.

Opartiskhet

7. Vi utvecklar samlingarna och erbjuder service på professionella grunder, inte på politiska, moraliska och religiösa grunder eller utifrån subjektiva preferenser och referensramar.
8. Vår yrkeskunskap samt bibliotekens samlingar och service är tillgängliga för alla oberoende av ålder, religion, samhällsklass, etnisk tillhörighet, nationalitet, kön eller någon annan yttre faktor.
9. Vi fungerar opartiskt och konfidentiellt, på så vis garanterar vi biblioteksanvändarnas personliga integritet och anonymitet.

Ställningstagande för livskvalitet

10. Vi verkar för rent spel och klara regler i biblioteket och på Internet.
11. Vi utvecklar biblioteksrummet som en öppen, ickekommersiell och trygg plats, fysiskt och virtuellt.

12. Vi följer med, utreder och beaktar användarnas syn på hur biblioteksservicen ska arrangeras.

Arbetsgemenskapen

13. Vi samarbetar med nationella och internationella bibliotek och informationstjänster.

14. Vi känner ett personligt ansvar för vår egen och arbetsgemenskapens utveckling. Vi upprätthåller aktivt vår yrkesskicklighet.

15. Vi respekterar och stöder våra kolleger i branschen.

16. Vi uppfyller vår plikt både mot bibliotekens användare och mot arbetsgivaren.

Kommentarer till enskilda principer

1. OLIKA SERVICEKANALER

Professionella biblioteksanställda utvecklar det fysiska och det virtuella biblioteket parallellt utan att rangordna dem.

5. KRITISKT FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL OLIKA MEDIER

Biblioteken medverkar till att främja mediälskunnigheten och ett självständigt kritiskt tänkande. Metoder som kan användas är undervisning i informationssökning, att dela med sig av kunskapen om mediernas innehåll till föräldrar samt presentation av bibliotekets material. (Se också kommentaren till punkt 7b, Webbinnehåll och bibliotek.)

7A. MEDIEVAL PÅ PROFESSIONELL GRUND

En professionell biblioteksanställd är medveten om biblioteksmaterialets betydelse för bibliotekets samhällsroll, både nationellt och globalt. Den egna samlingen ses som en del av hela nationens och hela världens medieutbud. Materialet väljs utgående från den egna samlingen samt det totala medieutbudet, användarnas behov och önskemål. Avgörande är innehållet, inte medieformatet. Biblioteket har ett kulturpolitiskt ansvar att lyfta fram material som annars inte synliggörs. Bibliotekens anskaffningsprinciper och samlingspolitik presenteras öppet, t.ex. så att man klart tar ställning till material med pornografiskt eller våldsinriktat innehåll. Föräldrad information kan vara vilseledande och skadlig för användaren. Därför bör sådant material inte finnas i öppna samlingar (exempelvis lagböcker, svampböcker, medicinsk litteratur...).

7B. WEBBINNEHÅLL OCH BIBLIOTEK

Biblioteket är inte ansvarigt för det webbmaterial som används i biblioteket, såvida det inte klart framgår att biblioteket valt ut och rekommenderat materialet. Användarna ansvarar själva för bruket av webbmaterial. När det gäller minderåriga är barnens föräldrar eller andra vårdnadshavare ansvariga. (Se också den samlade kommentaren till punkterna 10 och 11.) Ur bibliotekets synvinkel är problemet inte det olagliga materialet som kan anmälas till telefonservicen Nettivihje (Nättips) eller till Centralkriminalpolisen. Det material som förorsakar mest problem är de som ligger i gränzonen mellan lagligt och olagligt. Det finns rikligt med sådant material på nätet. På allmänna bibliotek gäller problemet framförallt barn som oftast stöter på detta material av en slump. Vuxna är själva ansvariga för vad de tar del av. Biblioteket deltar i mediefostran och i främjandet av mediälskunnigheten. Vuxna skall vara delaktiga i barnens och ungdomarnas aktiviteter på Internet. Professionella biblioteksanställda är insatta i medier på nätet och underlättar på så vis föräldrarnas uppgift genom att informera dem om innehållet. Biblioteket följer de olika mediernas åldersgränser (exempelvis spel) och ingriper då dessa överträds eller missbrukas. Filtrering är inte en tekniskt tillförlitlig metod och därför ingen lösning på problemen med skadligt material. Dessutom leder en effektiv genomförd och noggrann filtrering till mycket arbete i förhållande till resultatet. Om t.ex. en kommun beslutar att filtrering bör utföras, strävar man i första hand efter att få beslutet upphävt för bibliotekets del. Om detta inte lyckas, bör filtreringen vara välmotiverad och transparent. Kunderna ska informeras och de professionella biblioteksarbetarna ska behärska processen. Nationalbiblioteket tar med jämna mellanrum ett omfattande sampel av nationellt betydelsefullt nätmaterial. Om man då finner olagligt

material polisanmäls detta för förstöring. Årekränkande material kan bevaras och ställas till förfogande enligt fastslagna kriterier.

8A. INFORMATIONENS ANVÄNDNINGSSÄNDAMÅL

Normalt befattar sig en professionell biblioteksanställd inte med användningen av det material som efterfrågas (se lagstiftning om handlingars offentlighet). För specialmaterial (t.ex. enskilda människors bok-, brev- eller manuskriptsamlingar) eller speciella fall (t.ex. instruktioner hur man tillverkar en bomb) bör bedömningen baseras antingen på lagbestämmelser eller på tydligt formulerade skriftliga principer. Man kan dock fråga efter användningsändamålet för att underlätta informationssökningen vid referenssamtalet, vilket är en annan sak än att ställa frågan i bedömningssyfte.

8B. POSITIV SÄRBEHANDLING

Genom uppsökande verksamhet kan biblioteket även ge service åt personer som själva har svårt att ta sig till det fysiska biblioteket (Boken kommer-service åt funktionshindrade och äldre, interner som vistas på anstalt, vissa invandrargrupper).

9A. ETIK I SERVICESITUATIONEN

Bibliotekets personal hjälper kunden att hitta bästa möjliga material eller information och tillämpar då principen för konfidentiell informationsförmedling. Bibliotekets användare har rätt till personlig integritet och anonymitet. Bibliotekspersonalen har inte rätt att lämna ut uppgifter om användarna till tredje part.

9B OCH 10A. DATASKYDD OCH UPPHOVSRÄTT

Dataskydd och upphovsrätt är lagstadgade helheter där lagen sätter gränser. Men lagar innehåller luckor och tolkningsmöjligheter. Praxis definieras i de enskilda biblioteken utgående från yrkesetiken. Om det däremot visar sig att någon bestämmelse inte fungerar i praktiken, bör man vidta gemensamma påtryckningsåtgärder för att få den ändrad.

10B. RENT SPEL OCH KLARA REGLER

Respekten för upphovsmannens etiska rättigheter och upphovsrätten som helhet framhålls under handledningen i informationshantering samt i undervisningen i biblioteksanvändning, informationssökning osv. Vikten av netikett och vådan av plagiat framhålls också.

10C OCH 11A. ANSVAR FÖR BARN OCH UNGA

Barn och unga kan ges tydligare anvisningar än andra hur man betar sig i biblioteket eftersom det hör till åldern att testa gränser. Ansvar för uppfostran ligger trots detta fortfarande hos föräldrarna och övriga vårdnadshavare.

9C OCH 11B. DET TRYGGA RUMMET I MOTSATTS TILL FRI TILLGÅNG TILL INFORMATION

I biblioteken brukar man ofta placera kunddatorerna så att andra användare inte ser skärmen. Man använder också gärna tekniska lösningar där det som fanns på skärmen raderas så att följande användare inte kan se det.

12. ANVÄNDARDEMOKRATI

I biblioteket strävar man efter att förena den egna expertkunskapen med synpunkter från aktiva användare för att få bästa möjliga resultat både i servicesituationer och då man planerar verksamheten.

13. ATT FUNGERA I NÄTVERK

Bibliotekspersonalen delar med sig av sitt kunnande och sina erfarenheter både inom landet och internationellt för att sprida god praxis och för att hålla yrkeskickligheten aktuell.

16. MOTSTRIDIGA FÖRPLIKTELSE

En arbetstagare har juridiska, avtalsbaserade förpliktelser gentemot sin arbetsgivare. Gentemot användaren är plikterna etiska: en professionell biblioteksanställd ska tillämpa sin sakkunskap och sin expertis på bästa möjliga sätt. Om plikterna gentemot moderorganisationen och mot användaren står i strid med varandra, bör den professionella biblioteksanställda föra fram kritiska synpunkter och väcka diskussion om de problemsituationer som uppdragats. Då ett beslut angående det som födde konflikten har fattats, ska detta följas.

Bakgrund och kommentarer till de etiska principerna för biblioteksarbetet

VÄRDEGRUND

Kulturell jämlikhet, yttrandefrihet, medborgerliga friheter, hänsyn till utsatta individer och grupper.

INFÖR VEM ÄR DE BIBLIOTEKSPROFESSIONELLA ANSVARIGA?

- användarna, medborgarna
- samhället, samfundet – finansiären
- innehållsproducenterna
- den övriga yrkeskåren

ALLMÄN BAKGRUND

Nedan presenteras fyra olika sätt att närma sig de biblioteketiska frågorna:

Ett pragmatiskt förhållningssätt till yttrandefriheten – en strävan att jämka samman yttrandefriheten och barnens rättigheter eller andra frågor som kan stå i konflikt med varandra

Censurminimalism– censur tillämpas så litet som möjligt

Ett relativistiskt förhållningssätt till yttrandefriheten– andra värden än yttrandefrihet kan sätta gränser

Ett legalistiskt förhållningssätt till yttrandefriheten – endast lagen kan sätta gränser

De uppräknade förhållningssätten utesluter inte varandra utan de kan förekomma sida vid sida.

DEFINITIONER

Användare= en person som söker material eller information i biblioteket, antingen på plats eller via nätet, ensam eller i grupp, som använder biblioteket som arbetsplats eller som en plats att bara vara i.

Bästa möjliga information= information som erhålls då den biblioteksprofessionella kunskapen om informationskällorna, ett aktivt professionellt intresse och hög tjänstvillighet och serviceanda förenas med de kunskaper och behov som framkommer då referenssamtalet med kunden sker. Detta är biblioteksprofessionens kärna.

Rätt anpassad, pluralistisk, jämlik biblioteksservice beaktar kundernas olikhet: diskriminering på basis av etnisk tillhörighet, religion, kön, ålder, samhällsklass eller av någon annan orsak får inte förekomma (se ändå positiv särbehandling i punkt 8, kommentar b).

Censur: en åtgärd som vidtas på uppmaning av myndigheter. Bibliotek censurerar inte på eget initiativ. Att tillämpa sin yrkeskunskap och göra en bedömning i olika frågor är inte utövande av censur.

Bilaga 5

IFLA:S ETISKA REGLER FÖR BIBLIOTEKARIER OCH ANDRA INFORMATIONSSPECIALISTER

INLEDNING

De här reglerna för etik och professionellt uppförande ska ses som ett förslag på riktlinjer som kan tjäna som etisk vägledning för bibliotekarier och informationsspecialister, och som ett underlag för biblioteksföreningar när de upprättar eller omarbetar sina egna regler.

Etiska regler fyller en rad funktioner, som att

- stimulera till reflektion över principerna för bibliotekariers och informationsspecialisters metoder och problemhantering
- öka medvetenheten om den professionella rollen
- öka öppenheten både för användare och samhället i stort

De här reglerna är inte avsedda att ersätta befintliga regelverk eller ändra yrkesorganisationernas åliggande att utveckla sina egna regler baserat på undersökningar, samråd och gemensam utarbetning. De etiska reglerna är därför inte menade att vara bindande eller att antas i sin helhet.

De här etiska reglerna bygger på övertygelsen att:

biblioteksverksamhet i grunden är etiskt förankrad, med ett värdegrundat förhållningssätt till professionellt informationsarbete
behovet att dela idéer och information har blivit allt större med samhällets ökande komplexitet under de senaste århundradena och att detta utgör grundtanken med bibliotek och biblioteksverksamhet
den roll som informationsinstitutioner och informationsspecialister – såsom bibliotek och bibliotekarier – har i dagens samhälle är att verka för en optimal insamling och sammanställning av information samt att göra den tillgänglig
informationstjänster i den sociala, kulturella och ekonomiska välmåendets intresse utgör kärnan i biblioteksverksamheten och att bibliotekarier därför har ett socialt ansvar.

Dessutom innebär denna tro på det mänskliga behovet av informations- och idéutbyte ett erkännande av allas rätt till information. Idén om mänskliga rättigheter, i synnerhet som den formuleras i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948), innebär att vi alla måste erkänna och ta

hänsyn till andra människor och respektera deras rättigheter. Framför allt artikel 19 i förklaringen beskriver alla människors rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet samt att söka, ta emot och sprida information.

Artikel 19 anger uttryckligen rätten att "söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser", vilket ger en tydlig grund för bibliotek och utövandet av modern och progressiv biblioteksverksamhet. IFLA har i åtskilliga uttalanden, manifest, policyer och tekniska dokument utvecklat grundtankarna bakom informationsarbete. Utgångspunkten i detta arbete är själva idén om rätten till information och dess betydelse för yrket och för samhället i stort. Tonvikten på rätten till information kräver i sin tur att bibliotekarier och andra informationsspecialister utifrån dessa principer kritiskt granskar relevant lagstiftning och att de är beredda att vara rådgivande och, i förekommande fall, förespråka förbättringar av såväl innehåll som tillämpning av lagarna.

Paragraferna i de etiska reglerna utgår från de grundprinciper som beskrivs i den här inledningen och är förslag på en uppförandekod för yrkesutövare. IFLA inser att även om grundprinciperna bör utgöra kärnan i ett regelverk av det här slaget måste de specifika reglerna naturligtvis variera beroende på det samhälle, den situation eller organisation de tillämpas i. Att upprätta regler och policyer är en viktig uppgift för en yrkesorganisation, precis som etiska ställningstaganden är en nödvändighet för alla yrkesutövare. IFLA rekommenderar IFLA:s etiska regler till alla sina medlemsföreningar och medlemsinstitutioner samt till enskilda bibliotekarier och andra informationsspecialister att användas i det här syftet.

IFLA åtar sig att revidera de här reglerna när så behövs.

1. TILLGÅNG TILL INFORMATION

Huvuduppgiften för bibliotekarier och andra informationsspecialister är att ge alla människor tillgång till information för sin personliga utveckling, utbildning, kulturella berikning, avkoppling, ekonomiska verksamhet och välinformerade delaktighet i och stärkande av demokratin.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister motsätter sig undanhållande och begränsning av tillgången till information och idéer, i synnerhet genom censur, antingen det praktiseras av stater, myndigheter eller religiösa eller ideella organisationer.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister som ger service åt allmänheten bör på alla sätt sträva efter att erbjuda tillgång till sina samlingar och tjänster utan kostnad för användaren. Om medlems- eller administrationsavgifter inte går att undvika bör de hållas så låga som möjligt, och praktiska lösningar hittas så att socialt missgynnade personer inte utesluts.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister marknadsför och offentliggör sina samlingar och tjänster så att användare och potentiella användare är medvetna om deras existens och tillgänglighet.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister använder de mest effektiva sätten att göra materialet tillgängligt för alla. I det syftet ser de till att bibliotekens webbplatser och andra informationskanaler följer internationell standard för tillgänglighet samt att det inte finns hinder för åtkomsten till dem.

2. ANSVAR GENTEMOT ENSKILDA PERSONER OCH SAMHÄLLET

I sin strävan att främja delaktighet och motverka diskriminering ser bibliotekarier och andra informationsspecialister till att ingen förvägras rätten att få tillgång till information samt att skälig service ges till alla oavsett ålder, medborgarskap, politisk övertygelse, fysisk eller mental förmåga, könsidentitet, kulturell bakgrund, utbildning, inkomst, immigrations- och asylsökningstatus, civilstånd, härkomst, etnisk tillhörighet, religion eller sexuell läggning.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister respekterar landets språkliga minoriteter och deras rätt att få tillgång till information på det egna språket.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister organiserar och presenterar innehåll på ett sätt så att en användare på egen hand kan hitta den information hen behöver. Bibliotekarier och andra informationsspecialister hjälper och bistår användare i deras informationssökning.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister erbjuder tjänster som ökar läskunnigheten. De främjar förmågan att inhämta information, som att identifiera, hitta, utvärdera, sortera samt framställa, använda och kommunicera information. Och de verkar för en etiskt riktig användning av information och bidrar därmed till att motverka plagiering och andra former av felaktig informationsanvändning.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister respekterar skyddet av minderåriga utan att detta inverkar på vuxnas rätt till information.

3. INTEGRITET, SEKRETESS OCH INSYN

Bibliotekarier och andra informationsspecialister respekterar den personliga integriteten och skyddet av de personuppgifter som av nödvändighet måste utväxlas mellan individer och institutioner.

Relationen mellan biblioteket och användaren kännetecknas av konfidentialitet och bibliotekarier och andra informationsspecialister vidtar lämpliga åtgärder för att se till att uppgifter inte får spridning utanför den ursprungliga transaktionen.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister verkar för och bidrar till öppenhet så att det som sker hos myndigheter, offentliga institutioner och privata företag är öppet för granskning av allmänheten. De är också medvetna om att det ligger i allmänhetens intresse att tjänstefel, korruption och brott avslöjas genom vad som i sig utgör brott mot tystnadsplikten av

uppgifts- lämnare, så kallade "visslare".

4. FRI TILLGÄNGLIGHET OCH IMMATERIALRÄTT

Bibliotekarier och andra informationsspecialister ser till att bibliotekets användare har bästa möjliga tillgång till information och idéer i alla tänkbara medier och format. Det innefattar stöd för principerna om fri tillgänglighet, öppen källkod och öppna licenser.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister strävar efter att ge användarna skälig, snabb, ändamålsenlig och effektiv tillgång till information.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister har en yrkesmässig skyldighet att verka för att biblioteken ges undantag från och begränsningar av upphovsrättsskyddet.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister samarbetar med författare, förläggare och andra som skapar upphovsrättsskyddade verk. Bibliotekarier och andra informationsspecialister är medvetna om författares och andra upphovsmäns immateriella rätt och verkar för att deras rättigheter respekteras.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister förhandlar för sina användares räkning fram de mest fördelaktiga villkoren för tillgång till verk, och eftersträvar att tillgången inte i onödan förhindras eller försvåras av upphovsrättslagstiftningens tillämpning samt att licenser inte åsidosätter de undantag för bibliotek som omfattas av den nationella lagstiftningen. Bibliotekarier och andra informationsspecialister verkar för att regeringar reglerar immaterialrätten så att den har en skälig balans mellan respekten för upphovsmännens och de enskildas intressen och de institutioner, som exempelvis bibliotek, som står till deras förfogande.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister verkar också för att skyddstiden för upphovsrätten begränsas och att information som blivit offentlig egendom förblir offentlig och öppen för alla.

5. OBJEKTIVITET, PERSONLIG INTEGRITET OCH YRKESKOMPETENS

Bibliotekarier och andra informationsspecialister förhåller sig strikt objektiva och opartiska vad gäller insamling, tillgång och service. Objektivitet leder till bäst balanserade samling och tillgång till information.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister definierar och offentliggör sin policy beträffande urval, organisering, bevarande, anskaffning och spridning av information.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister håller isär sina personliga åsikter och sina professionella arbetsuppgifter. De företräder inte privata intressen eller personliga åsikter på bekostnad av sin objektivitet.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister har yttrandefrihet på sin arbetsplats förutsatt att det inte inkräktar på principen om objektivitet gentemot användarna.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister motverkar korruption som direkt påverkar biblioteksverksamheten, exempelvis vid anskaffning och leverans av biblioteksmaterial, tillsättning av biblioteksbefattningar och hantering av bibliotekets avtal och ekonomi.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister strävar efter högsta möjliga kvalitet i yrkesutövningen genom att upprätthålla och vidareutveckla sina kunskaper och sin kompetens. De strävar efter att erbjuda bästa möjliga service och därmed stärka yrkets goda anseende.

6. RELATIONEN MELLAN KOLLEGOR OCHANSTÄLLDA/ ARBETSGIVARE

Bibliotekarier och andra informationsspecialister behandlar varandra med ärlighet och respekt.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister motverkar i alla aspekter av anställningen diskriminering med hänvisning till ålder, medborgarskap, politisk övertygelse, fysisk eller mental förmåga, kön, civilstånd, härkomst, etnisk tillhörighet, religion eller sexuell läggning.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister verkar för lika lön och samma förmåner för män och kvinnor på jämförbara befattningar.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister delar med sig av sina yrkeserfarenheter till kollegor och hjälper och vägleder nyanställda att komma in i arbetsgemenskapen och utveckla sin kompetens. De bidrar till verksamheten inom sin yrkesorganisation och deltar i forskning och publikationer om yrkesrelaterade frågor.

Bibliotekarier och andra informationsspecialister eftersträvar att uppnå ett gott anseende och hög status baserat på sin professionalism och sitt etiska uppförande. De konkurrerar inte med sina kollegor genom att tillgripa ohederliga metoder.

Ytterligare studier

The Ethics of Librarianship. An International Survey. Red. av Robert W. Vaagan med en inledning av Alex Byrne. München: Saur 2002 VI, 344 s.

Gebolys, Zdzislaw, Jacek Tomaszczyk: Library Codes of Ethics Worldwide. Antologi. Berlin: Simon 2012. 267 s.

Professional Codes of Ethics for Librarians. IFLA-Committee on Freedom of Access to Information and Free Expression (FAIFE).=
<http://www.ifla.org/en/faife/professional-codes-of-ethics-for-librarians>
(19.03.2012)

Sturges, Paul: Doing the Right Thing. Professional ethics for information workers in Britain. In: New Library World. 104, 2003, n. 1186, s. 94-102.
<http://www.fims.uwo.ca/people/faculty/frohmann/LIS774/Documents/Sturges%20on%20codes.pdf> (19.03.2012).

Sammanställt av Loida Garcia-Febo, Anne Hustad, Hermann Rösch, Paul Sturges och Amelie Vallotton (FAIFE-arbetsgrupp)

Godkänt av IFLA:s styrelse, augusti 2012